ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ
Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник
Видає
Українська Видавнича Спілка
A REFEREED

LIBERATION PATH
Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine
Published monthly by
Ukrainian Publishers
ISSN: 0042-9422

No. 9 (570), September, 1995, Vol. XLVIII

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Члени Редакційної Колеґії:
д-р А. Бедрій, проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, ред. П. Дужий, ред. С. Караванський, ред. С. Квіт, п-ні мгр. О. Керзюк, мгр. О. Коваль, проф. д-р В. Косик, проф. д-р О. Кушпета, інж. В. Олеськів, проф. д-р П. Цимбалістий, ред. М. Шатилов.

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF
Тел.: 0171 607 6266
Факс: 0171 607 6737

Матеріяли, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди відповідають поглядам Редакційної Колеґії. Редакція застерігає собі право скорочувати статті і виправляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1995 РІК

Країна	*Річна передплата*	*Піврічна передплата*	*Окреме число*
Австралія	*75 дол.*	*40 дол.*	*7.25 дол.*
Австрія	*765 шіл.*	*400 шіл.*	*80 шіл.*
Арґентина	*(Амер. дол.)*		
	40 дол.	*20 дол.*	*4 дол.*
Бельгія	*2200 б. фр.*	*1200 б. фр.*	*250 б. фр.*
Вел. Британія	*ф. 30.00*	*ф. 16.00*	*ф. 3.25*
Канада	*75 дол.*	*40 дол.*	*7.25 дол.*
США	*65 дол.*	*35 дол.*	*6.50 дол.*
Німеччина	*120 н. м.*	*65 н. м.*	*12.50 н. м.*
Франція	*350 фр.*	*180 фр.*	*35 фр.*
Швеція	*350 кор.*	*180 кор.*	*35 кор.*

В інших країнах — рівновартість американських долярів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by: The Ukrainian Information Service Ltd., 200, Liverpool Road, London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 9 (570) ВЕРЕСЕНЬ, 1995 Річник XLVIII

Зміст IX-ої книжки

— ДО 50-РІЧЧЯ ЗАКІНЧЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1027
— З ДЕКЛЯРАЦІЇ ПРОВОДУ ОУН ПІСЛЯ... ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1028

До питань державного будівництва

Оксана Гасюк: ОБСТАВИНИ СМЕРТИ І ПОХОРОНУ ПАТРІЯРХА ВОЛОДИМИРА 1029
Ілля Дмитрів: ПРОТЕСТИ ПРОТИ... ВЖИТТЯ БРУТАЛЬНОСТИ 1035
— ЛИСТ ДО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВІД ГОЛОВИ ПРОВОДУ ОУН 1044
Наталка Прудка: ДО ПИТАНЬ І ПРОБЛЕМ ГОСПОД. ЕКОН. РОЗВИТКУ 1045
Едіт Богацька: УКРАЇНЦІ НА МІЖНАРОДНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ ВЛСД 1057
Віра Юцевич: В КИЄВІ ВІДБУВСЯ ЧЕРГОВИЙ КОНГРЕС ЦеСУС 1059
Оксана Гасюк: НА ЗОВНІШНЬОМУ І ВНУТРІШНЬОМУ ПОЛІТИЧНИХ ВІДТИНКАХ УКРАЇНИ ... 1061
Микола Шатилов: ПРАГА ЕКЗОТИЧНА І ПРАГА ВТАЄМНИЧЕНА 1069

Література, мистецтво

Микола Олійник: ПАЛАЛИ КРОВ'Ю ДИКІ РОЖІ (життєва драма Лесі Українки) 1072
Олександра Ковальова: ДРІБНЕНЬКІ КРАПЛІ — 1088; ЯК ПТАСТВО НАЛЕТІЛО — 1088; СОНЯХИ — 1089; НЕБЕСНА НИВА УКРАЇНИ — 1089; КАХЛЯ: «ГОНЧАР ЗА РОБОТОЮ» —1091
Ольга Свідзинська: УЖЕ СОФІЯ ВІДСТРУМЕНІЛА — 1091; МЕНІ НІЖНО І МЛОСНО — 1092; ДО В. С. — 1092; ВУЛИЦІ СПОЧИВАЮТЬ — 1092; Я ВИЙШЛА ЗА БРАМУ — 1093; ЮНАЧЕ! — 1093; КУДЛАТИЙ ХЛОПЧИК — 1094; МІЖ НАВАЛОЮ ДАХІВ СІРИХ — 1094; БРУКІВКА МОКРА — 1095; ЛІС НА ХВИЛЮ ЗАМОВК —1095
В'ячеслав Медвідь: З ІМЕНЕМ ДРУГОЇ САМОТНОСТИ 1095

Наука, досліди

Федір Погребенник: У ПОШУКАХ СКАРБІВ (Над старовинними фотоальбомами; Фотоальбоми родини Окуневських; Фотоальбоми родини Кобилянських; Альбом родини Морачевських 1104
Ігор Кічак: ГРИМАСИ НАШОЇ ДІЙСНОСТИ 1115
Роман Кухар: МУЗИЧНИЙ СВІТ РОМАНА БОРОДІЄВИЧА 1118

ОУН і УПА в боротьбі з нацизмом та імперіялізмом

І. Цепенда: ПОВЕРНЕННЯ ДО ПРАВДИ 1121
Григорій Дем'ян: ПОВСТАНСЬКА БОРОТЬБА ОУН і УПА ПРОТИ ГІТЛЕРІВЦІВ У ПІСЕННОМУ ФОЛКЛЬОРІ УКРАЇНЦІВ 1123
Микола Мельник: ФІЗИЧНО-ВІЙСЬКОВИЙ ВИШКІЛ В УВО, ОУН, УПА 1133
Володимир Шкварчук: ШПИГУНОМАНІЯ В ОРГАНАХ НКВД-МГБ 1135
Василь Реґей: ВІД СЯНУ ДО ДНІПРА (Причинки до історії Південної похідної групи ОУН) 1139

Посмертна згадка: св. п. ФАНЯ ТИСЯЧНА-ЧАЙКА 1152

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

Могила бл. пам. Патріярха Володимира Романюка біля східної брами до дзвіниці Собору св. Софії, Київ, 31.8.1995

ДО 50-РІЧЧЯ ЗАКІНЧЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

«Коли у 1943 році я залишив Совєтський Союз, більшість України ще була в руках нацистів. Від того часу ціла придніпровська низовина вже була звільнена від німців. Сам Київ, давня і мальовнича цитаделя південних слов'ян, який був аванпостом европейської цивілізації тисячу років тому, вже був у совєтських руках понад рік. Проте лиш тоді, коли я пішов на отверезуючу мандрівку в це марево війни, я цілком усвідомив собі ціну, яку 40 мільйонів українців заплатили за перемогу совєтів та альянтів. У цілому ця титанічна боротьба, яку дехто схильний віднести на рахунок „російської слави", була найперше українською війною. Один високий український чиновник мені сказав, що не менше як 10 мільйонів людности втратила Україна від 1941 року. Це без чоловіків і жінок, змобілізованих до війська.

Відносно мала частина Російської ФССР була захоплена німцями, а ціла Україна, народ якої був економічно найбільш заавансованим і другим за чисельністю в Совєтському Союзі, була спустошена від карпатського кордону до річок Донця і Дону, звідки починається властива Росія.

Ані одна з европейських країн, не зазнала глибших ран, ніж міста, села, господарство і людність України». Edgar Snow. «The Pattern of Soviet Power». New York, 1945.

Ось такий висновок відомого американського журналіста і воєнного кореспондента Едґара Снова з 1945 року про Україну в Другій світовій війні.

Попри історичний факт, що Друга світова війна на сході Европи була українською війною, її закінчення 50 років тому не принесло Україні ані визволення, ані незалежности, ані волі, ані миру. Терор нацистського окупанта змінився повторним терором окупанта большевицького. Закінчення Другої світової війни стало для України лише закінченням чергового трагічного етапу постійної війни за Україну різних окупантів, які століттями кочували нашою землею; лише закінченням етапу безконечної боротьби українців за своє виживання як нації, за право вільно жити на своїй землі у своїй незалежній державі.

Для нас, українців, Друга світова війна закінчилася не 9 травня 1945 року, а щойно 24 серпня 1991 року з постанням України як незалежної держави. Тому радіймо, що на сьогодні війна вже закінчилася, хоч боротьба за утвердження незалежности і державности проти внутрішніх і зовнішніх проімперських зазіхань недругів і ворогів триває далі.

У час, коли всі держави відзначають закінчення Другої світової війни, нашим обов'язком є довести світові, що ніхто інший, як Україна, український народ своїм героїзмом, завзятістю, своїми безприкладними мільйонними жертвами і матеріяльними втратами найбільше від усіх інших народів спричинився до того, що німецький нацизм знайшов свою могилу на українській землі. Нам треба довести до свідомости світу, що лиш Україна повела, під знаком ОУН-УПА, двофронтову визвольну війну проти обох імперій зла — брунатного Берліну та червоної Москви — й остаточно вийшла переможцем.

Уряд України, її дипломати закордоном, усі українці повинні вшанувати мільйони українських жертв спершу гітлерівсько-сталінської дружби, а відтак їхньої імперіялістичної війни — а не фіктивної «великої вітчизняної». Повинні вшанувати українських вояків, які здобули Берлін, українських вояків ОУН-УПА, які здобували волю для України у нерівній двофронтовій війні проти Берліну і Москви, визнавши їх урешті воюючою стороною. Вшануймо пам'ять усіх українських вояків, які полягли, хоч у чужих мундирах, але з Україною в серці на різних фронтах Другої світової війни і Визвольної боротьби, проливши «кров добру — не чорну». Вшануймо усіх українських вояків, що пройшли з честю шляхами лихоліть і вижили, дочекавшись вільної України.

Але вшанувати їх треба по-державницькому, з національною гідністю в Києві, враховуючи трагічний досвід нашої історії, — а ніколи в Москві, яка ще не перестала (і либонь чи колись перестане) бути уособленням імперії зла. Про це свідчить жорстока імперська війна вже «демократичної» Росії проти чеченського народу та її імперська політика супроти сусідніх народів і держав, а України зокрема.

На четвертому році незалежности відзначімо 50-річчя закінчення Другої світової війни з перспективи української рації і вшануймо по-християнськи усіх своїх вояків та загиблих братів і сестер в ім'я всенаціональної злагоди, єднання для добра і закріплення відновленої Української держави, в ім'я великого майбутнього української нації (За «Гомін України», Канада).

■

З ДЕКЛЯРАЦІЇ ПРОВОДУ ОУН

після закінчення Другої світової війни в Европі

«...В цій війні у площині ідейно-політичній Англія протиставила німецькому тоталізмові формально свою демократію і в ім'я тої демократії закликала ввесь світ до боротьби з Гітлером. До неї приєдналися США і другі народи, що в знаній атлантійській карті визначили свої цілі в війні. Задля перемоги тієї демократії Англія, а за нею США всіми засобами допомогли відродитися большевицькій Росії і тим на ділі довели до перемоги в Европі большевицької «демократії», що є, по суті, російським імперіялістичним тоталізмом, який є більш реакційним і небезпечним від німецького, бо хитро маскується кличами з демократичного арсеналу. Перед Англією і сьогодні стоїть завдання консеквентно перевести інтерпретацію самого поняття демократії, а в дальшому відбольшевизовувати Европу, що означає збройно зударитися з СССР.

...Англія, а за нею і США стали в цій війні в обороні своїх інтересів, збройно протиставляючись намаганням Гітлера творити паневропейську систему т. зв. «Нової Европи» — під гегемонією Берліна. Сьогодні Сталін ліквідує впливи Англії й США в поодиноких европейських народах і на ділі підготовляє створення европейського союзу Совєтських республік під такою нахабною, як і в Гітлера, гегемонією Москви. І так, як у Гітлера були Квіслінг, Гаха, Ляваль і другі, і в Сталіна є Тіто, Гроза, Осубка й інші. Різниця лише в назві, а не в суті.

...Війна з німецьким мілітаризмом хоча й довела до його знищення, створила основи для росту й завершення російського мілітаризму. В протилежність до першої імперіялістичної війни, коли говорилось про озброєння чи про зменшення озброєнь, тепер роздувається до небувалих розмірів культ військової сили і далі будується велитенські, по зуби озброєні армії. Таким чином намагання виелімінувати війну з засобів полагоджування міжнародніх конфліктів є порожнім звуком, бо кожний імперіялізм, ставши на рейки воєнної надпродукції, прямує в консеквенції до воєнного виладування.

...Творення міжнародньої організації (Об'єднаних Націй) не розв'язує в позитивному дусі життєвої справи народів, тому, що основи, на яких базується ця організація, є в самому корені нездорові. Віддання сталої керми тієї організації в руки на ділі трьох великодержав і уштивнення її рішень способом голосування виключає захитання інтересів котроїсь із трьох великодержав з метою експлуатувати і асимілювати малі народи, що знаходяться в сфері їхніх впливів».

■

Оксана ГАСЮК

ОБСТАВИНИ СМЕРТИ І ПОХОРОНУ ПАТРІЯРХА ВОЛОДИМИРА

Різні погляди на обставини смерти

(УЦІС) Згідно з офіційною інформацією Священного Синоду та Вищої Ради Української Православної Церкви Київського Патріярхату, Патріярх Київський і всієї Руси-України Володимир (Романюк) помер від серцевого удару.

Син Патріярха Володимира Тарас Романюк сказав в інтерв'ю кореспондентові УІС, що розтин тіла Патріярха, а також експертиза все-таки були проведені. За словами сина Патріярха, він задоволений експертизою і справді вірить у те, що його батько помер від серцевого приступу. «Інша річ, треба з'ясувати, чим був викликаний серцевий приступ», — сказав Т. Романюк.

69-річний Патріярх Володимир переніс три інфаркти. За словами його сина, «Святіший не збирався помирати: він був повний сил та енергії, принаймні духовної». В інтерв'ю кореспондентові УІС Т. Романюк висловив подив з приводу того, що працівники відділу з питань боротьби з організованою злочинністю Київського міського відділу внутрішніх справ, які проводили опитування працівників Патріярхату УПЦ-КП, не викликали для допитів жінку, яка була з Патріярхом у його останні години. Т. Романюк сказав, що ця жінка не з'являлася в Патріярхаті після смерти Володимира Романюка, хоча до смерти бувала там дуже часто.

За словами Любови Малашенко, яка знала Патріярха Володимира особисто ще з 1990 року, ввечері 14 липня, у день смерти, Патріярх зустрічався в Ботанічному саду з жінкою, яка сама просила його про зустріч. З Патріярхом, за словами Л. Малашенко, був його келейник, а також лікар.

Митрополит Київський Філярет, який був одночасно заступником Патріярха Володимира, сказав кореспондентові УІС, що в день своєї смерти ввечері Патріярх, як і звичайно, пішов на прогулянку до Ботанічного саду, який знаходиться поблизу Свято-Володимирського собору в Києві. Собор належить УПЦ-КП.

Як сказав Митрополит Філярет, на прогулянці з Патріярхом були його келейник Іриней, чернець Феодосіївського манастиря, а також дві жінки, одна з яких — лікарка Володимира (Романюка).

«Коли Патріярх відчув себе погано, лікарка почала робити йому штучне дихання і зламала при цьому чотири ребра», — сказав Філярет. За його словами, келейник, який супроводжував Патріярха Володимира,

викликав швидку допомогу, і Патріярха привезли у відділення швидкої допомоги 22-ої лікарні, що знаходиться у Старокиївському районі Києва, поблизу Володимирського собору. Як сказав Філярет, лікарі цієї лікарні констатували смерть Патріярха.

Експертиза, за словами Митрополита Філярета, була зроблена вже на другий день після смерти Патріярха, 15 липня вранці, експертами судово-медичної експертизи Києва. Саме в них, за словами владики Філярета, знаходяться всі документи про експертизу та розтин тіла Патріярха Володимира. Експертиза, як сказав Митрополит Філярет, підтвердила, що Патріярх помер від серцевого приступу.

Митрополит Філярет підтвердив, що між ним та Патріярхом Володимиром «були тертя». «Але всі ці тертя були спровоковані оточенням Володимира Романюка».

«Патріярх Володимир видав указ 4 травня 1995 року, яким звільнив мене з посади заступника Патріярха», — сказав Філярет. За його словами, Патріярх не мав права видавати такий указ. Митрополит Філярет, за його ж словами, був обраний заступником Патріярха на Помісному Соборі УПЦ-КП.

Більше 35 мільйонів православних в Україні є віруючими трьох Церков. Російська Православна Церква в Україні (РПЦ) змінила свою назву на Українську Православну (УПЦ) в січні 1990 року, але продовжувала визнавати керівництво РПЦ.

Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ), створена в часи Центральної Ради, була переслідувана совєтським режимом і існувала потім за кордоном, в тому числі в Европі, США та Канаді.

Навесні 1990 року заборонена в Україні УАПЦ відродилася. Святіший Синод у червні 1990 року обрав Мстислава Скрипника Патріярхом. У жовтні 1990 року Мстислав повернувся в Україну після 46-річної відсутности.

Митрополит Філярет, який довгий час очолював РПЦ в Україні, розірвав свої відносини з Москвою і оголосив про створення УПЦ Київського патріярхату в 1992 році.

Після смерти Патріярха Мстислава у червні 1993 року Митрополит Філярет підтвердив своє звання заступника Патріярха і заручився підтримкою Леоніда Кравчука, який був тоді Президентом України. Незважаючи на підтримку Л. Кравчука, тільки 350 православних парафій визнали владу Філярета.

Але віруючі 5000 православних парафій під керівництвом 30 єпископів виявили свою довіру Володимирові Романюку, який був єпископом Ужгородським та Хустським УАПЦ у квітні 1990 року, архиєпископом Білоцерківським (1991) та архиєпископом Львівським (березень 1993).

На Другому Всеукраїнському Соборі в грудні 1993 року архиєпископ УАПЦ Володимир (Романюк) був обраний Патріярхом всієї Руси-України.

На Першому об'єднавчому Всеукраїнському Соборі, який відбувався саме у Св. Софії, була спроба об'єднання УПЦ-КП з УАПЦ. Але Церкви не були об'єднані, і зараз в Україні діє також УАПЦ, очолена Патріярхом Димитрієм. В Україні також зареєстрована УПЦ Московського патріярхату.

Патріярх Володимир (Романюк) був довголітнім в'язнем сталінських таборів, а також брав активну участь у національно-демократичному русі в 1970 роках. У 1990 році о. Романюк повернувся в Україну з еміґрації.

Митрополит Філярет сказав, що Патріярх всієї Руси-України буде обраний таємним голосуванням на Помісному Соборі УПЦ-КП, але дату проведення Собору ще не визначено.

За словами Філярета, його стосунки з Патріярхом нормалізувалися після засідання Святішого Синоду у червні 1995 року.

Син Патріярха сказав, що його батько не склав письмового заповіту. За його словами, «Святіший не збирався помирати: він був повний сил та енерґії, принаймні духової». Т. Романюк також наголосив, що в усних розмовах його батько не раз висловлював бажання бути похованим у Видубицькому манастирі. «Але офіційна влада не дозволила зробити цього».

Наруга над українською нацією

Все те, що сталося в Києві 18 липня 1995 року під час похорону Патріярха Київського і всієї Руси-України Української Православної Церкви Київського патріярхату, можна назвати небаченим у світовій історії цинічним глумом чужиненських господарів над своїми рабами. Так, лише «рабами» у своїй власній хаті можна назвати народ, що дозволяє постійно себе принижувати і виставляти на всесвітню ганьбу. Ганьба наша і непрощення вічно висітиме і над головами тих можновладців, що сотворили цю божевільну, криваву розправу. В історії Вселенської Церкви, за словами представників Священного Синоду, ще не було такого, щоб цивілізована держава не дозволяла поховати свого Патріярха в достойному його санові місці, за церковними канонами.

Передісторія і події цього жахливого дня в житті України. Дня 14 липня 1995 р., на 70 році життя, під час прогулянки в ботанічному саду напроти Володимирського собору від раптового серцевого приступу помер Патріярх Української Православної Церкви Київського патріярхату Володимир (Романюк), людина, що все своє життя віддала служінню Україні, своєму народові і Церкві. Надзвичайно важким, повним випробувань був Його життєвий шлях. 19 років відбував покарання в Колимських та Мордовських таборах за любов до України, за прагнення бачити її незалежною, а зокрема за зв'язок з ОУН, УПА та Українською Гельсінською Спілкою.

18 липня до Володимирського Собору для молитви і прощання зі своїм Патріярхом з'їхалися віруючі з усієї України. Були присутні представники всіх церковних громад України, окрім УПЦ Московського патріярхату, представники Вселенського Патріярхату, посли інших держав, народні депутати ВР, архиєреї УПЦ з діяспори, представники

громадських організацій та партій (Конґрес Українських Націоналістів, УКРП, УРП, Рух, Українське Козацтво, УНА-УНСО, об'єднання «Порозуміння», СОУ, ДемПУ, «Просвіта»).

Після відправлення Божественної Літургії процесія вирушила до Софіївського Собору. Треба сказати, що до цього часу ще не було узгоджено питання, де буде похований Патріярх. Хоча ще з понеділка йшли переговори між митрополитом Філяретом і Кабінетом Міністрів, то після довгих дебатів він змушений був погодитися поховати Патріярха на Байковому цвинтарі. «Я не хотів іти на конфронтацію між Церквою і державою, бо ми прагнемо миру і злагоди», — сказав митрополит Філярет. Проте 18 липня зранку було прийнято рішення Єпископату Священного Синоду УПЦ-КП і висловлена воля людей, що зібрались на похорон, поховати Святійшого Патріярха Володимира в національно-духовній святині українського народу — Свято-Софіївському соборі. «Ми зробили все для того, щоб ніякого опору державі не було, але якщо український народ має якесь право на своїй землі, то ми мусіли виконати волю народу — поховати Патріярха в Софії», — сказав журналістам митрополит Філярет.

По дорозі до Софіївського майдану на розі бульвару Тараса Шевченка і вул. Володимирської похоронну процесію зустрів міліцейський кордон. Депутати ВР України розпочали переговори з генералом Будніковим про зняття кордонів, але передні ряди процесії і загін УНСО вже почали прориватися вперед. Раптом підбіг ЗМОП і почався перший погром похорону із застосуванням газу «черемха». Зі священиків зривали хрести і навіть били кийками віко від труни. Проте люди все ж таки прорвалися, і похоронна процесія рушила до Софіївського собору. Як було заявлено депутатом ВР Миколою Поровським на пресовій конференції 18 липня в Спілці письменників, наказу бити людей ніхто з присутніх вищих чинів міліції не давав. «Отже, — сказав Микола Поровський, — рішення про те, що можна застосовувати силу, було схвалено найвищими посадовими особами ще напередодні цих подій».

Коли процесія о год. 15.00 підійшла до Софіївського майдану, там уже були численні міліцейські патрулі, частини міліції заховані за мурами Софіївського собору й автобуси зі ЗМОПом. Двері собору, звичайно, були зачиненими. Процесія зупинилась, а домовину встановили біля воріт перед дзвіницею Софії. Люди почали співати жалібних пісень. Деякі депутати ВР України поїхали вимагати відповідного рішення уряду. О год. 16.30 знову почалося засідання Президії Кабінету Міністрів.

Час ішов, але ніякого рішення від влади не надійшло. А з-під воріт Софіївського собору вже кілька разів випускали сльозоточивий газ. Люди прикривали обличчя хустками, але ніхто не розходився.

Біля 20.00 год. Священним Синодом і депутатами ВР було прийнято рішення поховати Патріярха з правого боку біля дзвіниці Софіївського собору. Як пояснив на пресовій конференції митрополит Філярет, Патріярха, за церковною традицією, мусіли обов'язково поховати до заходу сонця. Митрополит Філярет також сказав, що, незважаючи на прохання єпископів поховати Владику Володимира відразу після викопання могили, він все ж таки ще чекав відповіді Кабінету Міністрів,

надіючись на позитивне рішення в такій складній ситуації. Але ніякої відповіді не надійшло, і поховання Патріярха розпочалось. Ледь встигли опустити труну в могилу, як розчинилися ворота і навала ЗМОПу, одягнених у бронежилети та озброєні кийками і бальончиками з газом, покотилася на всіх, хто стояв біля могили. Це було щось жахливе і дике. Били всіх — духовних та мирян, єпископів і депутатів, журналістів, жінок і дітей, — усіх, хто прийшов віддати останню шану своєму Патріярхові. Бідолашного хлопця з УНСО відлупцювали до нестями, і скривавленого, знепритомнілого потягнули за ногу по бруківці до автобусу, добиваючи ногами по дорозі. Депутата ВР України Євгена Лупакова, що намагався вирвати з рук озвірілих міліціонерів хлопчину, також добряче відшмагали кийками, примовляючи: «Нє лєзь, дурак, нє в свойо дєло. Раз ми єво взялі, значіт знаєм, што дєлаєм». З депутатів зривали відзнаки, а державні прапори та святі хоругви виривали з рук людей і топтали ногами. Не звертаючи уваги на депутатські та журналістські посвідчення, торощили відеокамери та фотоапарати, причому не просто гнали людей від могили, а доганяли для того, щоб познущатися. Депутата ВР Кулинича п'ятеро змопівців били ногами, зриваючи на ходу депутатську відзнаку. А 83-річного єпископа **Вселенського Патріярхату Паїсія**, доганяючи, били по голові кийками. І лише завдяки митрі, що була на голові, він залишився живим.

Мені також дісталося «на горіхи», але вже не від ЗМОПу, а від вищих чинів наших «правоохоронників». Я була свідком і навіть учасником такого інциденту: коли майже всіх розігнали від місця поховання, я побачила, як майор міліції (що засвідчено відеофільмом) виривав з рук у якогось чоловіка, що заціпеніло стояв посеред побоїща, національний прапор України. Я кинулася до них, але при допомозі «доблесних правоохоронників» цей майор все ж вирвав від нас прапор, причому штовхнув мене так, що я впала на бруківку. Піднявшись, я побачила, як цей майор осатаніло топтав нашу святиню — прапор України. Я підскочила до нього з вигуком: «Що ти робиш, негіднику? Це ж наш національний прапор. Ти ж Тризуб на однострої носиш». Він відповів: «Ета нікакой нє наш флаґ, ета бандєровскій». А дружину депутата ВР Євгена Лупакова, яка також намагалася не дати йому поглумитися над прапором, той самий майор побив майже до непритомности, закликавши собі на допомогу сержанта міліції.

Всі ці факти свідчать про те, що день цей був довгоочікуваним і жаданим для тих, хто люто ненавидить Україну і все українське. І таких людей плекають у правоохоронних органах, що перетворені в антидержавні структури. Там виховують яничарів, людей, для яких немає нічого святого, які готові в будь-яку хвилину з диким оскалом, а то й з усмішкою на устах, кинутися ґвалтувати своїх матерів і сестер, робити все, що накаже їм злочинець, якому доручена доля українського народу.

Відтіснивши людей за пам'ятник Б. Хмельницькому, змопівці відійшли назад та утворили живу стіну перед могилою Патріярха, а весь майдан був оточений міліцейським кордоном, через який не пропускали навіть народніх депутатів, що одержали «кучмівські» подарунки кийками нарівні з усіма.

Через годину на місці побоїща з'явився міністер МВС Кравченко. Він повідомив присутніх, що Прем'єр-міністер Марчук дав доручення Генеральній прокуратурі провести службове розслідування. Запитання депутатів ВР та журналістів, чи ще діють у нас Закони України «Про статус народнього депутата України», «Про пресу», залишилися без відповіді. «Наскільки мені відомо, — запевняв Кравченко, — наказу бити людей ніхто не давав». «Створилася неординарна ситуація», — сказав далі міністер. Але чи це означає, що має зупинятися дія законів? На це запитання Кравченко не відповів. А коли міністрові запропонували арештувати полковника Ґромова, який, як було сказано, дав наказ бити депутата ВР Євгена Лупакова, він з подивом запитав: «А хто такий полковник Ґромов?».

Дозволу лікарям пройти за міліцейський кордон, де були жорстоко побиті люди, він також дати не міг. І взагалі з'ясувати будь-що у пана міністра так і не вдалося. Єдиною його відповіддю було: «Я вас запевняю, все з'ясує розслідування».

Є чудовий вислів: «Коли у тих, хто наказує — чиста совість, тоді у тих, хто виконує — чисті руки». От, власне, чистої совісти і бракує тим, хто все ж таки віддавав ці нелюдські накази. Через те, що в нашій державі часто трапляються подібні «неординарні» ситуації, — заявив депутат ВР України Володимир Мулява, — треба негайно прийняти закон про відповідальність за виконання злочинного наказу на зразок тих, що давно існують в усіх цивілізованих державах світу.

Після цих кривавих подій о 22.00 годині було знято заслони ЗМОПу. Народні депутати і навіть журналісти голими руками або спинками від поламаних стільців почали закопувати могилу. Невдовзі кордони міліції було знято. Була відслужена Панахида, пройшло останнє прощання людей з Патріярхом.

В результаті цього побоїща є багато потерпілих з серйозними травмами (понад 80 осіб). Деякі з них знаходились у відділах міліції без медичної допомоги. А в Шевченківському РВВС хлопців з УНСО катували цілу ніч з 18 на 19 липня, що виявили депутати ВР Степан Хмара, Володимир Мулява і Олег Вітович. Одному з хлопців розірвали селезінку, інші дуже побиті. Є дані з різних джерел про померлих внаслідок тяжких поранень і похованих під різними приводами, аби не від міліцейських побоїв. А хлопчина 19 років з Білорусії, який випадково потрапив під руку «правоохоронця», лежить зараз в одній з Київських лікарень у відділенні реанімації з пошкодженням кишкового тракту з розривом прямої кишки. Травма, як сказано в історії хвороби, отримана внаслідок удару в пах. На думку лікарів, невідомо, чи він виживе. Вся інформація бльокується на найвищому рівні.

Загадковою є сама смерть Патріярха, який напередодні приступу, як свідчить і його референт, і інші, почував себе дуже добре і навіть у той день відвідав виставку українського художника Петра Носка, організовану донькою художника Тетяною Носко-Оборонів. Як свідчить сама п. Тетяна, Патріярх виглядав дуже добре, поблагословив виставку, вислухав доповіді всіх виступаючих і не почував себе втомленим. Десь біля 18.00 год. в доброму настрої Владика Володимир поїхав додому. А о год. 20.00 його вже не стало.

Наступним донині нез'ясованим моментом є те, чому Президент України, знаючи про смерть Патріярха і неузгодженість місця його поховання, поїхав до Мінська, замість того, щоб вшанувати Владику державною повагою. Не було на похороні й інших високих посадових осіб, крім депутатів ВР України.

Конґрес Українських Націоналістів вважає, що дана акція була наперед запланованою провокацією антиукраїнських сил, спрямованою на дискредитацію української Церкви, української держави й української нації!

■

Ілля ДМИТРІВ

ПРОТЕСТИ ПРОТИ СВАВІЛЬНОГО ВЖИТТЯ БРУТАЛЬНОСТИ

Обширне насвітлення подій довкола смерти бл. п. Святішого Володимира, Патріярха Київського і Всієї Руси-України, в Києві 18 липня 1995 року, на сторінках преси в Україні і в радіопередачах під час перших кількох тижнів по названій повище даті прийшло до вислову дуже широкої хвилі протестів на руки самого Президента України Леоніда Кучми та найвищих посадових осіб в Кабінеті Міністрів України.

Згідно з цими даними, що дотепер наспіли до нашої Редакційної Колеґії в Лондоні, майже всі політичні та громадські організації, які виступають з безкомпромісових національно-державницьких і соборницьких позицій, зайняли публично дуже критичну поставу до того, як урядові кола та кола поліційні поставилися до похорону Глави незалежної від Москви та московської Патріярхії Української Православної Церкви, а зокрема до всього того дикунства, з яким загони ЗМОПу накидалися на учасників похоронної процесії в околицях Собору св. Софії, найстаршої Церкви-Заповідника сливе на цілу Східню Европу. До них зокрема належать: Конґрес Українських Націоналістів, Українська Республіканська Партія, громадська Організація Українських Націоналістів, Організація Державного Відродження України, Демократичне Об'єднання «Україна», Всеукраїнське Товариство «Просвіта», Гетьманат Українського Козацтва, Народний Рух України, Демократична Партія України та інші.

«Чи відбудеться перезахоронення? На це запитання певної відповіді поки що нема, — писав «Голос України» 21 липня. «Як повідомив Роман Шпек, у Кабінеті Міністрів створено групу на чолі з віце-прем'єр-міністром Іваном Курасом, яка має визначити і на майбутнє місце поховання українських Патріярхів». В розділі «Точка зору» ця сама газета подала ще такий уривок-вислів з довшого переповідання обставин похорону Патріярха Володимира місцеблюстителем Патріяршого Престолу УПЦ КП: «Думаю, що за всім цим боїщем стояло інше, а саме — наступ на українську державність. Це головна причина. Видно, хтось дуже не хоче, щоб в Україні була незалежна Церква...

Мабуть саме тому урядовці так і не змінили свого рішення, коли побачили, що вже пролилася кров. Мені сказали: «ми на силу відповімо силою». На яку силу? Похоронну процесію?»

Народній депутат і Президент Української Правничої Фундації Сергій Головатий висловився про цю злощадну подію так: «Вчинено глум над світлою пам'яттю Патріярха і над власним народом. Ймовірно, що держава спробує знайти виправдання цим варварським діям. Будуть звинувачені ті чи інші сили, які нібито спровокували конфлікт і застосування сили. Але не може бути жодних виправдань побиттю людей. Однодержава перевищила владу. Похорон — це не політична демонстрація. Похорон Патріярха однієї з наявних в Україні Церков за будь-яких умов і обставин — не той випадок, коли піднімають у гору кийки і пускають кров. Я не належу до конфесії, яка втратила свого Патріярха. Але як громадянин держави не можу мовчати з приводу державного бандитизму. Це не був міжконфесійний чи політичний конфлікт. Це був конфлікт між державою і людиною. І я залишаюсь на боці людини, на боці оборони прав людини».

В короткій статті під наголовком «Чорний вівторок та його відлуння» «Літературна Україна» з 21-22 липня висловилась так:

> «...Журналісти зійшлися на одному: це була провокація. Але чия, хто стояв за кулісами подій, яку мету вона переслідувала? Тут думки представників преси розбігаються. А з кожною новою версією в ході журналістських розслідувань виникає дедалі більше запитань. Чому такими безпорадними виявилися владні структури, які розв'язували питання про місце поховання Патріярха... Навіщо представники Київського патріярхату ... давали згоду на могилу на Байковому цвинтарі, добре знаючи, що те кладовище — світське? Хто переорієнтував жалобний хід до Софії? Адже не пальцями ламали асфальт, а заздалегідь прихопили із собою ломи, кирки, лопати... Чому весь час наголошується на християнському звичаї обов'язково передати небіжчика землі до заходу сонця — і ні словечка про те, що в християн споконвіку за брамою ховали тільки самовбивць і єретиків? ... Хто зібрав таку потужну команду змопівців проти жалобної процесії, за чиєю командою ошалілі кийки опустилися на голови духовенства, літніх жінок, дітей, нардепів, журналістів? ... А найголовніше з них: хто винен?»

Про події довкола похорону Патріярха Володимира висловив у «Голосі України» з 22 липня Олексій Троценко з «Укрінформу» такі слова:

«Одним із перших запитань було: „Вас підставили?"

— Ніхто мене не підставляв, — відповів Роман Шпек. — Під час похорону Олеся Гончаря Прем'єр-міністр України Євген Марчук запитав, якого я віросповідання. Я відповів, що православний. Тоді він запропонував мені взяти участь у церемонії поховання. Коли після обіду 17 липня виникло питання про звернення Патріяршого місцеблюстителя митрополита Філярета про поховання Патріярха на території Видубицького манастиря, ми зрозуміли, що потрібно вести переговори. Це було доручено мені. Було проведено засідання Президії Кабінету Міністрів, на якому і вирішувалося це питання. На нього були запрошені представники київської адміністрації, а також віце-президент НАНУ академік Петро Толочко.

— Чому не було вирішено питання Видубицького манастиря?

— Тому, що ця територія не належить до володіння УПЦ КП. Уряд у межах своєї компетенції запропонував провести поховання на Байковому кладовищі, біля Святотроїцької церкви поруч з могилою першого Президента України Михайла Грушевського. Або на території Володимирського катедрального собору, який належить УПЦ КП. Це рішення Президії КМ у понеділок увечері ми з мером Києва Леонідом Косаківським довели до відома митрополита Філярета і висловили побажання зустрітися з членами Священного Синоду. Але нас повідомили, що вони вже відпочивають. На мою пропозицію влаштувати цю зустріч зранку митрополит Філярет сказав, що він перед літургією повідомить про це членів Синоду.

Відповіді зранку, як ми домовлялися, я не отримав: йшла нарада митрополита Філярета з ієрархами УПЦ КП.

Десь о 8.40 пролунав телефонний дзвінок. Було сказано, що ієрархи з болем сприйняли пропозицію уряду, але зрозуміли, що іншого місця, крім Байкового кладовища, сьогодні бути не може. Було вибрано місце для поховання і викопана могила. Це було 18 липня. Я поінформував членів Президії Кабінету Міністрів і Прем'єр-міністра, що напруга зберігається, але вище духовенство погодилося з нашими пропозиціями.

— Якби це ви узгодили із Священним Синодом?

— Вони самі обрали місце поховання, яке було запропоновано. Ми пояснили, чому не можна ховати біля Володимирського собору. Тут і різні споруди, і підземний перехід, і тротуар.

Напередодні Священної літургії я зустрівся з двома священнослужителями і народнім депутатом Вітовичем, які сказали, що Патріярх на Байковому кладовищі похований не буде. Його місце, наголосили вони, на території Святої Софії.

Близько першої години я отримав інформацію, що члени Священного Синоду висловились за поховання Патріярха на території Лаври, а духовенство — на території Святої Софії. Але це була усна інформація. Письмове звернення мені приніс народній депутат Павло Мовчан. О 14 годині 15 хвилин я його зареєстрував і віддав Павлові Мовчану. І саме під час нашої розмови мені по телефону повідомили, що відбулися сутички біля Володимирського собору.

Прем'єр-міністр дав розпорядження міністру внутрішніх справ зняти кордони міліції, які були на площі, для того, щоб всі бажаючі могли підійти до могили, яка була викопана біля стін Святої Софії, щоб рідні й близькі змогли попрощатися з покійним. Міністр внутрішніх справ Юрій Кравченко призначив службове розслідування фактів, які мали місце при проходженні процесії. Крім того, виконуючий обов'язки Генерального прокурора заявив, що по факту події порушено кримінальну справу.

Створено робочу групу, яку очолює віце-прем'єр-міністр Іван Курас. Він повинен вступити в контакти з науковцями, міжнародніми колами, ЮНЕСКО, щоб визначити місце для усипальниці патріярхів Української Православної Церкви. Щоб не факт смерти та похорон змушували приймати рішення. Влучно сказав Євген Марчук, що Святіший Патріярх Володимир, який так любив Україну і так вистраждав за її краще майбутнє, не схвалив би дії, які спрямовані на досягнення політичних цілей таким шляхом».

В газеті «За вільну Україну» з 27 липня Галина Левицька писала, що:

«Пролита під стінами святої Софії кров — це досконалий аргумент для лівих сил. Це суттєво збільшує шанси осіннього лівого наступу.

Цю ситуацію намагатимуться використати ліві сили. Вже нині люди з близьких до О. Мороза кіл говорять, що це перші квіточки Конституційного договору. Ягоди ще попереду. Тому треба „щось робити". Як один з варіянтів пропонується денонсація Конституційного договору. Але є сумніви, чи знайдеться відповідна кількість депутатів, які знімуть свої підписи.

Якщо не буде вибачення Кучми перед народом, якщо не буде кардинальних змін в адміністрації, осінній лівий наступ може стати реальністю. Хоч президентські радники торік урочисто обіцяли, що до липня суттєво поліпшиться рівень життя, проте цього не сталося. Святої пам'яті Патріярх Володимир у жовтні минулого року в інтерв'ю стосовно ситуації в Україні сказав: „Нині багато говориться про економіку, про реформи і забувається про духовне підґрунтя цього процесу. Коли людина береться за якусь справу бездушно, то вона нічого не зробить!"

Тому коренів трагедії на Софійській площі треба шукати у неправильній політиці держави щодо Церкви та національно-духового відродження взагалі. Віце-прем'єр-міністр Іван Курас 23 липня в інтерв'ю для „Післямови" доводить, що держава не дає переваги жодній з конфесій. Але факти й слова свідчать про інше. Коли проаналізувати агенційні повідомлення за минулий рік, то на освячення об'єктів, які проводилися за участю урядових структур, найчастіше запрошувалися представники українського екзархату Російської Православної Церкви. Глава президентської адміністрації брав участь у заходах, організованих екзархом Сабоданом. Керована ним структура у засобах масової інформації іменувалася Українською Православною Церквою.

Глава президентської адміністрації Дмитро Табачник з притаманною йому зневажливістю говорив про духовні потреби греко- та римо-католиків у контексті можливого приїзду в Україну Папи Римського. „Я думаю, що жодних перешкод чи заперечень з боку держави, якщо люди бажають побачитися ни поспілкуватися з своїм першоієрархом, там де є відповідні релігійні громади, немає, — наголосив він.

З цих слів можна зробити висновок, що цьому питанню у владних структурах не приділяється нині уваги. З одного боку, це зумовлене нерозумінням чиновницьким корпусом значення ролі Церкви як державотворчого та стабілізаційного фактора, на чому наголошують церковні сановники. А з другого — особливістю церковної політики, що підтвердили події 18 липня.

Її розкрив віце-прем'єр-міністр з гуманітарних питань Іван Курас, виступаючи на семінарі „Релігія і Церква в Україні та актуальні проблеми гармонізації державно-церковних відносин», що наприкінці червня відбувся в столиці України. Там він сказав (цитую за матеріялами Укрінформу): „Конфлікти часто вирішуються не за чинним законодавством, а силою або виходячи з прихильностей представників місцевої влади. В результаті чого віддається перевага одній з конфесій, утискуючи при цьому єдину визнану всім світом Українську Православну Церкву. Відтак склалася ситуація, коли в Україні створена одна державна Церква, решта терпимі або гонимі». Згодом він додав, що з такою практикою потрібно покінчити. Проте факт залишається фактом: „В Україні створена одна державна Церква".

Як боротися з тим фактом, судячи з твердження віце-прем'єра з гуманітарних питань: „Софія була заснована в XI столітті, коли ще не було поділу на православних та, скажімо, на греко-католиків...», екс-спеціяліст з історії компартії не знає. Тому що він не знає історії Церкви, не знає і не розуміє церковних традицій.

У квітневому зверненні до Верховної Ради Президент України сказав: „Релігія далеко не завжди виступає консолідуючим чинником суспільства. У міжконфесійні та міжцерковні конфлікти втягнуто 65 відсотків усієї релігійної мережі України, мільйони віруючих. Цьому сприяло і некоректне у недалекому минулому ставлення органів влади до окремих релігійних об'єднань.

Дії Табачника і слова Кураса є яскравим свідченням, що в Україні відверто порушується законодавство про свободу совісти. Проте Президент не поспішає перетворювати своє слово у діло. Незважаючи на складні процеси всередині адміністрації, Д. Табачник непорушно сидить на займаній посаді. Іван Курас, хоч і не зумів вплинути на зменшення величезного відсотка релігійних громад, втягнутих у міжконфесійні конфлікти, не зумів зупинити русифікаторських процесів, однак вдруге був призначений на посаду віце-прем'єра з гуманітарних питань.

Коли б не було ігнорування цієї важливої ділянки державного суспільного життя, Україна не зганьбила б себе пролитою під час похоронної процесії кров'ю».

А ось ще кільканадцять рядків з журналу «Самостійна Україна» з 27 липня-3 вересня, передані Миколою Литвиним і Миколою Перевозним:

«...Під стіною дзвіниці хтось насипав купу дикого каменя. Унсовці беруть до рук випробувану „зброю пролетаріяту". Над моєю головою летить вусебіч каміння. Змопівці б'ють смертним боєм навіть лежачих. Чую за спиною: „Брось бандеровский флаг!" Озираюсь. В руках сімдесятирічного прапороносця, якого молотить по спині змопівець — наш державний синьо-жовтий прапор. На ньому рясні плями свіжої крові. Вони здалеку схожі на зорі...

Поряд літня жінка хапається за серце й конвульсивно ковтає розтуленими вустами настояне на жахові повітря. Беру її за руку і майже силоміць втискую за розподільний щит електромережі. А поруч, за якихось десять-п'ятнадцять метрів, осатанілі від безкарности та запаху пролитої невинної крові „беркутівці" бють ногами лежачого юнака-унсовця в пах, в нирки, в печінку, в серце, тобто — на смерть.

До мене біжить колишня дружина відомого українського письменника Романа Андріяшика. „Пане кобзарю! Чому не співаєте?" Відповідаю їй, що не можу, що наковтався незалежної „черьомухи".

У запорожців, Пане Президенте, було святе правило — не бити лежачого, навіть якщо він ворог. На моїх очах змопівці били на смерть лежачого юнака в камуфляжній уніформі. Може, це про нього як про загиблого говорила Москва?

На моїх очах літнього чоловіка в козацькому однострої з перебитою ключицею і закривавленою головою занесли до машини невідкладної допомоги.

На моїх очах, Пане Президенте, люди клялися більше ніколи не віддавати голоси за вас і за мера Києва Косаківського. Ви кажете, що національна ідея в Україні не спрацювала і від того в нас всі негаразди. Могила Святійшого Патріярха, яку всупереч вашій волі депутати й журналісти засипали пригоршами, тому що лопати в них відібрали „беркутівці". Невинна (українська!!!) кров на державному прапорі, потрошені руки й голови, відбиті нирки, говорять про протилежне: українська національна ідея безсмертна! Їй не десять років, як нашіптують вам ваші радники, а тисячоліття. Сьогодні на захист її встали проти озвірілих „беркутівців" беззбройні хлопці. Завтра на захист її

підніметься весь український народ. „Кривавого вівторка", як декому дуже хотілося, 18 липня 1995 року не вийшло. 18 липня 1995 року в столиці незалежної держави Україна відбулася битва за її справжню, а не декляративно-паперову незалежність. Переможна битва!»

*

Професор, депутат Верховної Ради Яблонський:

«За свої 64 роки зустрічав різних бандитів, але таких, як учора, вперше. Із звірячою садистською люттю давили людей, били лежачих. Виродки з дубинками геть списали спину, однак я не чув болю. Найстрашніший біль — душевний».

Перед учасниками пресової конференції пройшли свідки кривавого вівторка — з перев'язаними головами, ще не висохлою кров'ю на бинтах.

«Мене схопили й боляче притиснули до стіни, — розповідав отець Сергій. — Бачив, як били навколо, примовляючи: „И зачем вам ета духовность?"»

«Що ви робите? Ви ж діти України!» — благала я осатанілих з кийками. «Отямтесь!». Це вчителька Марія Чередник пробувала вплинути на горил. У відповідь почула: «Нам не нужна Украина с вами, она нам нужна без вас». «Дивуюсь, чи справді матері народили цих мерзотників з кийками», — каже представник УРП Анатолій Ребро, — «Вони зірвали хрест з грудей отця Захарія, здерли депутатський значок у Володимира Кулинича. І все це з цинічним реготом, точнісінько, як глумилися есесівці в концтаборах».

Учасники пресової конференції вимагали розпустити злочинну, антинародну зграю «Беркут», де виховують мерзотників, манкуртів, яничарів і вбивць. У них вишколених громил, котрі навряд чи мають хоч одну звивину в мозку, в достатній кількості є одне: дика ненависть до свого народу, своєї історії, святості.

Партії, рухи, товариства розповсюдили заяви, звернення до Президента України, в яких висловили рішучий протест з приводу небаченої в цивілізованому світі акції варварства — бандитського погрому похоронної процесії з труною Патріярха Київського і всієї Руси-України. Відповідальність за вчинене повністю лежатиме на вищому державному керівництві, і цієї ганьби не змити ніякими дощами.

Генерал ВПК в дні жалоби по Патріярху подався до Лукашенка, що не робить йому ні честі, ні слави, а не пішов за труною незламного борця за свободу України. Не було там і інших «сірих кардиналів» з Кабміну і керівників Верховної Ради. Яничари, вони і є такими.

Дивує й таке. Комсоціялістичне республіканське телебачення відмовило минулої середи надати прямий ефір депутатам Верховної Ради, які були безпосередніми очевидцями нашої ганьби. Відбулося недолугими поясненнями пана Шпека. А прес-конференцію в Спілці письменників радіо й телебачення взагалі проіґнорували.

Слово Президента Леоніда Кучми

Вкінці у дні 27 липня на сторінках «Голосу України», офіціозу Верховної Ради, появився довший коментар Президента України Леоніда Кучми, що його Президент висловив кореспондентам Укрінформу та Інтерфаксу-Україна. Подаємо весь текст з мінімальними правописними поправками.

«Ці події викликають лише глибоке і щире почуття жалю.

Перш за все тому, що в цьому конфлікті постраждали люди. На якому б боці протистояння вони не знаходились, але це наші співвітчизники і їх страждання — це і наш біль.

Добре, що обійшлося без реальних жертв, хоча дехто надто безсоромно вишукує їх там, де їх немає.

І влада, і ті, хто спровокував зіткнення, мають вибачитися перед невинними людьми, які постраждали, перед тими, хто був пораненим під час виконання службових обов'язків.

Але втрати суспільства не обмежуються лише болем конкретних осіб.

В значно більш складних умовах Україна до цього часу знаходила потужні моральні сили утриматися від силових зіткнень. Ми пишалися цим. За це нас поважали в світі.

18 липня, на превеликий жаль, цю межу було порушено. Справа не в масштабах зіткнень і кількості потерпілих. Справа в тому, що обидві сторони переступили риску, за якою навіть право має підтверджуватися силою.

Певні кола свідомо пішли на конфлікт. При цьому на другий плян були відсунені повага та щире піклування про померлого, істинні інтереси Церкви. Вони добре розуміли, що своїми вимогами ставлять владу в ситуацію, коли в неї не залишається вибору, який би не був пов'язаний із серйозними морально-політичними втратами.

Немає сумніву, що дозвіл на поховання на території Софійського собору, який є однією з визначних пам'яток світової культури і знаходиться під охороною ЮНЕСКО, провокував би безпідставний конфлікт держави з іншими релігійними громадами, призвів би до зростання громадської напруги в суспільстві. Відступ Уряду перед ультиматумами, і, тим більше, під прямим силовим тиском ультра-радикальних груп — означав би не просто зневагу до влади, але й фактичну її дискредитацію. Створював би прецедент, який потім не раз використовувався б тими чи іншими силами.

Рекомендації Уряду були найбільш наближеними до оптимальних. Очевидно, саме тому керівництво Церкви і сприйняло їх, хоча потім під впливом відомих сил, в т. ч. і конкретних осіб, позицію було змінено.

Однак, у свою чергу, і влада з різних обставин не змогла ефективно використати усі можливості політичного діялогу, пошуку компромісів та взаємно прийнятих рішень. На великий жаль, в неадекватно реальній ситуації була застосована сила. Остаточні висновки будуть зроблені після закінчення розслідування усіх обставин зазначених подій. Але вже зараз можна попередньо погодитися з тим, що органи правопорядку на Софійському майдані діяли непрофесійно. Наказ про масове застосування сили був невиправданим.

Винні будуть притягнуті до відповідальности. Всі інші посадові особи мають глибоко усвідомити, що сила є невід'ємним атрибутом держави, але її використання — особливо делікатна справа і застосовується вона дійсно лише у виняткових випадках.

При цьому я хочу, щоб не створилося враження, що винуватців будуть шукати серед рядових чинів міліції. Таких дій Президент не допустить. Ми не маємо права перекладати відповідальність на людей в формі. Це нечесно, і ми не будемо вдаватися до таких некоректних пошуків виходу із ситуації, що склалася.

Разом з тим, я хотів би, щоб ми об'єктивно і глибоко усвідомлювали наслідки того, що відбулося.

По-перше, сили, які прагнули отримати політичні результати із цієї сумної для Церкви і віруючих події — їх отримали.

Сьогодні може сформуватися принципово нова розстановка сил на політичній арені. Деякі гарячі голови намагаються демонтувати Конституційний договір. Ті, хто вчора стверджував себе в якості демократів, нині єднають свої ряди з такими екстремістськими формуваннями, як УНА-УНСО.

Всі ці процеси серйозно дестабілізують ситуацію в суспільстві, можуть повністю його розбалансувати. Лідери національно-патріотичного руху мали б прогнозувати наслідки такого розвитку подій і скоригувати свої дії з реальними потребами будівництва сильної і незалежної України.

По-друге, я не хотів би, щоб хтось плекав надії, що аналогічними заходами можна змінити деякі принципові засади державної політики, в т. ч. і щодо різних конфесій. Держава не буде повертатися до часів, за яких владні інституції підтримували ті чи інші, більш близькі до них Церковні організації, сприяли перерозподілу їх впливу, закривши очі навіть на використання ними сили.

Такого ставлення до Церков більше не буде. Всі вони є за законом рівними перед державою. Такою буде і наша практична політика. А віруючі самі розберуться, яка конфесія їм більше до вподоби.

Звичайно, як громадянин, просто як людина і як християнин, я був би щиро радий єдності православ'я в Україні. Водночас як Президент я не підтримую та не поділяю закликів і прагнень штучно створювати якусь державну Церкву. Я не допускаю навіть думки, що держава може підтримувати одну Церкву на шкоду іншим. Ми не повинні йти шляхом, який не виправдав себе, перерозподіляючи храми, церковне майно, безпідставно забираючи його в одних і віддаючи іншим. Це не може й не повинно бути сферою діяльности держави.

І, як Президент України, я не маю права і не буду ні ініціювати, ні штучно прискорювати будь-які процеси в цій сфері.

Держава також знайде можливості невтралізувати екстремістські угруповання, які намагаються силовими засобами розв'язувати ті чи інші проблеми, що стоять перед суспільством.

Збереження громадянського миру, політичної стабільности, міжнаціональної злагоди неможливе без цивілізованого, толерантного підходу до проблеми взаємин між Церквою і державою, міжконфесійних суперечностей.

В Україні, як і в інших демократичних країнах, Церква законодавчо відокремлена від держави і у своїй релігійній діяльності повністю незалежна від неї.

Водночас і віруючі, і духовні особи, високі церковні ієрархи, політики та парламентарії є громадяни України, і вони повинні суворо дотримуватися законів держави.

І останнє. Я щиро прагну, щоб усі ми піднялися до усвідомлення необхідности запобігання ситуаціям, коли по закону чи без закону в політиці використовується сила. Ми отримали жахливий урок, який свідчить, що така ситуація може вийти з-під контролі, розвиватися за своєю страшною логікою, стати непідвладною ні політичним лідерам, ні просто розумові більшости учасників тих чи інших подій.

18 липня зашкодило всім. Похитнулося позитивне уявлення світового співтовариства про Україну, як демократичне суспільство, здатне розв'язувати найскладніші проблеми силою розуму. Як виявилося, терпіння та мудрість народу далеко не завжди забезпечують цивілізованість та зваженість політичних та владних інститутів.

Не здобула авторитету і Церква, дії якої в тій ситуації, на нашу думку, не узгоджуються із біблійними заповідями.

І влада, і політичні партії не зміцнили повагу до себе у свого народу, оскільки не змогли з честю вийти із обставин, які не були настільки складними, щоб мати такі сумні наслідки.

Політичні девіденди отримали лише екстремісти, але ми не маємо права віддати їм політичну ініціятиву. За це будемо платити занадто дорогу ціну.

Всі ми маємо зрозуміти ці обставини, піднятися над емоціями, уникнути подальшого ускладнення ситуації, якщо ми дійсно дбаємо про Україну та її народ.

Глибоко переконаний: не може праведна справа стверджуватися неправедними засобами. Намагання силою довести свою правоту перед вратами храму не веде до самого храму».

*

Читачі нашого журналу напевно пригадують, що в попередньому (восьмому) числі ми опублікували в розділі «Реакція на побиття учасників похорону громадських установ» довші листи від Дирекції УВС-УІС і від СУВ. Відповідь Посольства України на листа СУВ за підписом самого посла, академ. Сергія Комісаренка, появилась в «Українській Думці» за 24 серпня, звідки його передруковуємо, а саме:

27 липня, 1995

Голові Союзу Українців
у Великій Британії
д-ру Любомирові Мазуру,
Секретареві Союзу Українців
у Великій Британії
п-ні Федорові Курляку

Шановні Панове!

Дякую Вам за Вашого листа від 20 липня стосовно драматичних подій на Софійській площі під час похорону Патріярха Володимира. Не буду приховувати, що я, як і всі співробітники Посольства, був глибоко схвильований трагічними наслідками сутички, а головне — стражданнями невинних людей. Ми також стурбовані тим негативним впливом, який ці події мали на міжнародну громадську думку, бо серед засобів масової інформації, які вороже ставляться до існування незалежної України, відразу ж почала поширюватися ідея нібито постійного порушення прав людини в нашій країні та непідготовленості України до вступу до Ради Европи тощо.

Доки розслідування причин та розвитку трагедії біля Святої Софії не закінчено, дуже складно об'єктивно вказати, хто ж дійсно винний у тому, що сталося. Але вже зараз можна відзначити, що ця драматична подія відображає болючий процес народження та розвитку нової держави — коли ще не існують або не відновлені традиції, правила, норми та інші ознаки життя цивілізованого, стабільного, демократичного суспільства.

Живемо надією, що в Україні це станеться якнайшвидше.

З повагою,

С. Комісаренко
Посол

ЛИСТ ДО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВІД ГОЛОВИ ПРОВОДУ ОУН

Організація Українських Націоналістів
Головний Провід
Президентові України
Леонідові Кучмі
Київ, Україна.

Високодостойний Пане Президенте!

Трагічні події, що супроводжували похорон Святішого Патріярха Київського і всієї України-Руси св. п. Володимира (Василя Романюка), потрясли українську громадськість як в Україні, так і в діяспорі. Звідомлення світових засобів інформації про побиття правоохоронними органами учасників похоронного походу, в якому брали участь церковна ієрархія і вірні, та самочинне поховання Патріярха в такому невідповідному місці підірвали в очах світу престиж Української Держави, який Ви своїми копіткими зусиллями зуміли скріпити за час свого перебування на посаді Президента України.

Члени і симпатики Організації Українських Націоналістів (бандерівців) у всьому світі, осуджуючи цю зневагу до праху Святішого Патріярха, потоптання національної гідности українського народу і наругу над святими почуваннями віруючих, звертаються до Вас, пане Президенте, щоб Ви до цієї події зайняли становище, призначили негайне розслідування насильства для покарання усіх винуватців. Вони вимагають перепоховання Патріярха в місці, визначеному Священним Синодом Української Православної Церкви Київського Патріярхату і щоб собор Святої Софії, Києво-Печерську та Почаївську лаври і Видубицький манастир забрати з чужоземної церковної юрисдикції і повернути українським національним Церквам.

Ми сподіваємося, що ця трагічна подія спонукає уряд України відповідним законодавством визначити на майбутнє гідне місце поховань для церковних і державних мужів та особистостей українського народу.

Слава Україні!

Ярослава Стецько
Голова Проводу Організації Українських Націоналістів
■

Бо дух його, немов ґраніт,
У ґрунт вростав і не іржавів.
Недаром ворог динаміт
Вложив під цю скалу держави.

(Богдан Бора — Безсмертний лицар)

Наталка ПРУДКА

ДО ПИТАНЬ І ПРОБЛЕМ ГОСПОДАРЧО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Указ Президента про приватизацію та оренду землі

(УЦІС) Минулого тижня Президент України виконав свою обіцянку: підписав Указ «Про приватизацію та оренду земельних ділянок несільськогосподарського призначення для здійснення підприємницької діяльности».

В Україні до цього часу відсутнє законодавство про оренду земельних ділянок на тривалий термін — до 50 років. Це є основним гальмом реалізації міжнародніх проєктів на території України.

Указ про приватизацію та оренду несільськогосподарських ділянок юридично закріплює право власности на землю підприємницьких структур, які повинні оплатити цю ділянку. Сільськогосподарські виробники отримують землю в користування без оплати за придбану ділянку.

Якщо власник приватизованого об'єкту бажає викупити ділянку, про ціну квадратного метра землі можна дізнатися в місцевій державній адміністрації.

Надалі запроваджуватимуться конкурентні методи продажу земельних ділянок, а вартість одного квадратного метра залежатиме від розташування ділянки. Експерти прогнозують, що в містах ціна становитиме від 2 до 200 долярів за квадратний метр, а в Києві вона сягатиме 300 долярів.

Обсяг площ, на яких розташовані міста України, становить 6% від загальної площі України. Представники владних структур застерігають, що вони ніколи не підуть на те, аби продавати всі земельні ресурси — підхід буде дуже вибірковий.

Що стосується оренди ділянок, то тут надаватиметься право користування землею до 50 років з переважним правом орендаря на продовження користування ділянкою ще протягом 50 років. Право оренди може бути продано чи подаровано або ж заставлено як внесок до статутних фондів товариств.

Україну відвідає Місія ділових кіл США

На конференції в США, недавно організованій приватною інвестиційною спілкою ОПІК для американських бізнесменів, Україну представляв заступник міністра зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі Андрій Гончарук, який після повернення в Україну зазначив, що американських бізнесменів зацікавили проєкти, що були передані навесні минулого року під час візити Президента України до США. Тоді до Америки було передано 50 інвестиційних проєктів, з деяких уже є домовленості про їх реалізацію, — повідомляє радник Президента з економічних питань Володимир Кузнєцов.

25 липня до Києва прибуде місія ділових кіл США для ознайомлення з інвестиційним кліматом в Україні. Американських бізнесменів зацікавила можливість вкласти кошти в переробку агропромислової продукції, в телекомунікаційний ринок, у реконструкцію нафтопереробних заводів, участь у спорудженні нафтогазового терміналу в Одесі.

Страхуватиме кредити американська компанія ОПІК, президентом якої є Рут Гаркін, і яка відвідала Україну в складі делегації Клінтона. Було підписано домовленість на страхування кредитів обсягом 2,5 млрд. долярів.

Перші інвестиції ОПІК (15,5 млн. долярів) спрямовані на утилізацію звичайних боєприпасів, що здійснює українсько-американсько-англійське підприємство «Еллаєнт-Київ», споруджуючи для цього в Чернігівській області завод для утилізації боєприпасів, термін зберігання яких закінчився.

Боротьба з монополістами на міжнародному ринку товарів українського виробника

Антимонопольний комітет України надав згоду про приєднання виробничо-торговельної фабрики «Трикотажниця» до колективної фірми «Житомирінвест», яка займається будівельними роботами. Фабрика «Трикотажниця» спеціялізується на пошитті трикотажних виробів.

Експерти Антимонопольного комітету вважають, що об'єднання цих фірм не призведе до збільшення ринкової влади згаданих фірм. А якщо врахувати колосальний спад виробництва в галузях, де діють фірми «Житомирінвест» та «Трикотажниця», не треба боятися щодо народження майбутнього монополіста — найближчим часом цього не станеться.

За даними Міністерста статистики, виробництво трикотажних виробів у червні цього року майже втричі зменшилося в порівнянні з аналогічним періодом минулого року.

Державна фінансова підтримка підприємств забезпечуватиметься заставою майна

Міжвідомча комісія з питань санації підприємств прийняла рішення про фінансову підтримку 206 підприємств України на загальну суму 51 трлн. крб.

У відповідності з березневим президентським Указом, на кредитування підприємств може бути спрямовано до 20% первинної кредитної емісії, яку визначатиме Верховна Рада. Повний обсяг кредитної емісії Національного банку на 1995 рік різко обмежений і може становити близько 220 трлн. крб.

Кредити, що їх недержавні банки надаватимуть підприємствам, будуть забезпечені заставою майна підприємства-боржника або векселем. Термін кредиту не перевищуватиме 12 місяців.

Намагання всистематизувати об'єкти інвестування

Найближчим часом буде засновано Українську кредитну установу, мета діяльности якої — фінансова підтримка малого й середнього

бізнесу, спрямованого на розвиток експортного потенціялу України, — повідомляє радник Президента України з економічних питань Володимир Кузнєцов.

Для залучення інвесторів уряд намагається систематизувати об'єкти інвестування, для чого створено банк даних за галузями економіки та реґіонами. І хоча цього року спостерігається тенденція росту інвестиційних коштів, однак динаміка цього процесу незначна — за минулий рік в економіку України надійшло інвестицій на суму 147,5 млн. долярів. На початку цього року було зареєстровано 2123 спільні підприємства; інвестиції становили майже 394 млн. долярів, а на перше квітня 1995 р. обсяг інвестиції зріс до 430 мільйонів, що засвідчує, що Захід реаґує на економічні реформи в Україні.

Дійсні потреби в інвестиціях для структурної перебудови економіки України становлять 40 млрд. долярів, залучити які можливо лише за рахунок приватних іноземних капіталів.

Нові родовища мінеральних ресурсів

Минулого тижня на колеґії Державної Геологічної Комісії йшлося про підсумки роботи геологічних підприємств у першому півріччі 1995 року. Державний контракт на розвідку корисних копалин з метою приросту запасів газу, нафти, конденсату і титану геологи виконали.

Щодо розвідки інших корисних копалин, зокрема золота, урану, фосфоритів, хрому, молібдену, — учасники колеґії констатували, що в цих напрямках геологи «отримали важливі геологічні результати». Голова Державної Геологічної Комісії Микола Гавриленко наголосив, що на початку цього року обсяги фінансування геологорозвідувальних робіт становили 87% від необхідного, а в останні літні місяці фінансування зменшилося до 40%.

Варто відзначити, що в порівнянні з наукомісткими галузями, де бюджетне фінансування практично повністю припинено, геологорозвідування, діяльність якого спрямована на забезпечення роботи сировинних галузей, зокрема чорної та кольорової металюрґії, ще не повністю забуте державою.

Завершено експертизу 55 родовищ корисних копалин, з яких три родовища нафти й ґазу (Липово-Долинське, Качалівське та Багатойське) передано для промислової експлуатації. Розвідані запаси нафти в цих родовищах становлять 0,3 млн. тонн, газу — 6,5 млрд. кубічних метрів, конденсату — понад 1 млн. тонн.

Передано також для промислового освоєння Георгієвську Глибоку ділянку запасів кам'яного вугілля, обсяг якого оцінено в 293 млн. тонн.

Аґропромисловий комплекс отримав для подальшої розробки 27 гідрогеологічних свердловин.

В Карпатському реґіоні геологи України відкрили Тинівське газове родовище.

Однак, порівнюючи результати роботи геологів України в цьому році з аналогічним періодом минулого, кількість визначених для промисло-

вого освоєння свердловин зменшилася в 2,5 рази, а кількість об'єктів, на яких здійснювалися випробування, скоротилася на чверть.

Питання майбутности літакобудівної галузі в Україні

Уряд України практично повністю припинив фінансування Державної програми розвитку авіяційної промисловости України, що була затверджена Указом Президента в 1992 році. Вже минулого року фінансування Програми впало до 8% від необхідних обсягів. Кількість працівників у галузі скоротилася на чверть, платня — найнижча серед усіх машинобудівних галузей. Авіяційний комплекс України близький до руйнації, — уважають досвідчені літакобудівники.

Через це в АНТК «Антонов» повністю зупинено розробки літаків АН-180 та АН-218, виробництво яких плянувалося з метою заміни застарілих ТУ-134, ТУ-154 та ЯК-42.

За рахунок скорочення соціяльних програм літакобудівники продовжують будувати другий дослідний зразок військово-транспортного літака АН-70, плянуючи здійснити перший політ на початку 1996 року. Перший дослідний зразок АН-70 трагічно загинув у лютому 1995 року під час випробовувальних польотів.

До нової української розробки АН-70, здатного перевозити всі види зброї, в тому числі й зброї виробництва країн НАТО, з цікавістю ставляться західні та азійсько-тихоокеанські країни. Але покищо до конкретних пропозицій щодо спільного виробництва не дійшло.

Серійне виробництво нового літака для місцевих повітряних ліній АН-140 найближчим часом розпічне Харківський авіяційний завод. Автор-розробник літака АН-140 — київський АНТК «Антонов». Літакобудівники здійснили експериментальні дослідження в аеродинамічних трубах, результати яких підтверджують розрахункові параметри літака.

Авіяційні парки більш ніж 20 країн світу, в тому числі й СНД, укомплектовані пасажирськими літаками АН-24, які 40 років тому були збудовані на Київському авіязаводі. Всього було збудовано 1200 таких літаків. Нині експлуатуються 750 літаків АН-24, які вже вичерпали свій ресурс і перед більшістю авіякомпаній стоїть питання їх заміни.

Нині до АНТК «Антонов» надійшли заявки на АН-140 від 23 авіякомпаній СНД, які бажають придбати 150 літаків у 1996-97 роках.

Літак будується за міжнародніми вимогами. За бажанням замовника літак може бути укомплектований двигуном американської фірми «Пратт анд Вайтні». Вартість іноземного аналогу становить 15 млн. долярів.

Підсумки поїздки до Росії Прем'єр–Міністра України

Після завершення дводенної візити 25-26 липня до Росії Прем'єр-міністер України зустрівся з журналістами, щоб поінформувати про результати переговорів.

Головною метою поїздки було доопрацювання складових частин Сочинської угоди щодо розв'язання проблеми Чорноморської фльоти,

а також обговорення інших економічних питань. Станом на 1 липня до складу договірно-правової бази економічних відносин входять 50 міждержавних та міжурядових угод.

Намагаючись переконати журналістів, що Росія покищо, хочемо ми цього чи ні, головний стратегічний партнер в економічних стосунках, що підтверджують чисто економічні дані: частка Росії у зовнішньо-економічній діяльності України становить 42% експорту та 47% імпорту. Україні не обійтися без російських енерґоносіїв, кольорових металів, лісоматеріялів та ін., — наголосив Є. Марчук.

Під час візити підписано угоди про основні принципи створення фінансово-промислових груп, про співпрацю в галузі науки, культури та освіти, співпрацю у сфері охорони навколишнього середовища, взаємодію щодо експлуатації нафтопроводів. Деякі з підписаних угод вимагають тепер підписання ряду інших, «малих» угод.

Покищо залишаються невреґульованими проблеми розрахунків за енерґоносії. В першому кварталі цього року Україна заборгувала Росії 406 млн. долярів США за газ, оплату за який Росія покищо відклала до вересня. Але умови його виконання дуже жорстокі: триденне невиконання графіку платежів ставить під загрозу всю угоду про реструктуризацію. Сьогодні все йде за пляном: поліпшилася ситуація з поточними платежами, цього року Україна заплатила Росії 1,14 млрд. долярів. Ще необхідно терміново сплатити 100 млн. долярів за газ, запомпований до газосховищ. Залишається проблема реструктуризованого боргу за минулий рік у розмірі 1,5 млрд. долярів та 2,5 млрд. дол. — за кредит 1993 року. Цей борг (4,4 млрд. дол.) реструктуризовано на 13 років.

Переговори прем'єрів тривали протягом трох годин, з яких обговорення проблеми Чорноморської Фльоти тривало одну годину. Сочинська угода, — наголосив Є. Марчук, — передбачає укладання близько 8 додаткових угод. Стаття Сочинської угоди передбачає створення двосторонньої українсько-російської комісії, яка займатиметься опрацюванням цих угод.

На запитання кореспондента УІС, чому Росія припинила постачання ядерного пального для атомних станцій України, Є. Марчук відповів, що Росія погодилася відновити постачання ядерного пального для АЕС України, отримавши запевнення з цього приводу прем'єра Росії Віктора Черномирдіна.

Цього року в рамках тристоронньої угоди щодо ядерного роззброєння Україна не отримала жодної паливної збірки для АЕС, тоді як за нормами запаси пального на станціях повинні забезпечувати їх роботу протягом півтора року.

Минулого року Україна отримала третину від необхідного для забезпечення роботи АЕС пального як компенсацію за вивезену з її території ядерну зброю. В останні 2 роки атомні станції передбачалося забезпечувати ядерним пальним в обсязі 80% від необхідного.

Є. Марчук пояснює причину припинення постачання ядерного пального фінансовими труднощами в Росії.

Европейський банк реконструкції підтримує малі приватні підприємства

В Україну надійшов перший транш кредитної лінії Европейського банку реконструкції та розвитку, що була відкрита для підтримання приватного підприємництва. Національний банк отримав перші 12 мільйонів долярів, — повідомляє експерт Національного банку Наталка Якубенко.

Під ці кредити профінансовано три проєкти приватних малих та середніх підприємств, назви яких не оприлюднюються. Найближчим часом будуть ухвалені ще кілька проєктів.

Кредитну лінію в обсязі 120 мільйонів долярів Европейський банк реконструкції та розвитку відкрив для України в кінці минулого року. Кошти перераховуватимуться до Нац. банку протягом 4 етапів, тривалість кожного становитиме 12 місяців. На другому та третьому етапах обсяг траншів становитиме по 24 млн. долярів кожен; на четвертому — 60 млн. долярів.

Ґарантії під кредитну лінію Европейського банку надані урядом України. Кошти надходитимуть до українських підприємств через уповноважені для цього недержавні банки, діяльність яких повинна відповідати низці вимог Европейського банку. Нині цим вимогам відповідає лише один «Градобанк», тому всі проєкти реалізуються через нього. Західні експерти завершують перевірку ще кількох недержавних банків, які також будуть реалізовувати проєкти під відкриту для України кредитну лінію.

В Національному банку України створено групу контролі, що слідкує за використанням цих коштів.

Через три роки з початку надходження коштів від Европейського банку Нац. банк повинен розпочати погашення заборгованости, термін погашення якої — 10 років, тоді як термін розрахунків для недержавних банків, що безпосередньо фінансують виробників, дещо коротший. Відсотки за кредити для Національного банку визначаються за лондонською міжбанківською ставкою Лібор плюс 1%. До цієї ставки додає 2% Національний банк. Комерційні банки мають право збільшити ставку для виробника від 1% до 5%. Таким чином, для підприємця ставка може досягти 14%. Для порівняння: західній виробник уважає ставку за кредит в розмірі 7% занадто високою.

Українські виробники активно користуються наданим Европейським банком кредитом, що пояснюється відсутністю обігових коштів у підприємств, а валютні кредити українських недержавних банків надаються за грабіжницькою ставкою до 30%.

Останні проєкти Европейського банку реконструкції в Україні

Найближчим часом Европейський банк реконструкції та розвитку має намір надати кредит для реконструкції злітно-посадочної смуги міжнародного аеропорту «Бориспіль», — повідомив експерт Міністерства фінансів Віктор Вороненко. Обсяг можливого кредиту покищо не розголошується; на думку експертів, він може досягти 30 мільйонів долярів США.

Перший кредит Европейського банку в розмірі 5,1 мільйона долярів було надано для реконструкції бориспільського аеродвірця, за кошти якого аеропорт придбав обладнання. В 1995 році закінчується граничний термін експлуатації злітно-посадочної смуги аеропорту «Бориспіль», реконструкція якої розпочалася в 1993 році. Однак через відсутність коштів будівельники не зможуть завершити реконструкцію смуги цього року.

Міністерство фінансів України констатує, що нині склалася незрозуміла ситуація щодо реалізації проєкту створення київського плодоовочевого ринку, на здійснення якого в січні цього року Европейський банк реконструкції та розвитку надав кредит в обсязі майже 15 мільйонів долярів США. Під реалізацію цього кредиту проведено 2 тендери; нині Міністерство фінансів готується до проведення наступних тендерів. Однак кредит не ратифікувала Верховна Рада, хоча заступник міністра фінансів Борис Соболєв тричі намагався з трибуни Верховної Ради переконати депутатів у доцільності створення київського плодоовочевого ринку, який, у розумінні депутатів, на жаль, асоціюється з Басарабським базаром.

Проєкт Европейського банку має на меті запровадження сучасного оптового ринку, який передбачає покращення системи постачання та реалізації свіжої продукції в Києві та приміській зоні в радіюсі 200 кілометрів. Проєкт передбачає створення Київської компанії плодоовочевого ринку, тобто біржі, де матимуть брокерські місця фірми та крамниці. На кожну плодоовочеву базу необхідно завозити таку кількість продукції, яку можна реалізувати протягом одного-двох днів.

Запровадження оптового ринку продукції збереже від гниття велику кількість продуктів, проблема реалізації яких уже найближчим часом буде однією з найгостріших.

Лібералізація валютної політики в Україні

Національний банк України має намір відмінити обов'язкову продаж 10 відсотків валютної виручки підприємств для створення валютних резервів Національного банку, — повідомив заступник голови Нац. банку Олександер Киреєв. Для поповнення валютної резерви Нац. банк має намір купувати валюту в комерційних банках. Нині цей проєкт узгоджується в міністерствах фінансів та економіки.

Нац. банк має намір лібералізувати валютний ринок, плянуючи найближчим часом розпочати опрацювання проєкту щодо відміни обов'язкового продажу підприємствами 50% валютної виручки. Нац. банк плянує запровадити національну валюту як єдиний платіжний засіб на території України, а також розвивати систему валютних розрахунків. Право на здійснення валютних операцій матимуть банки, статутний капітал яких — 200 тисяч ЕКЮ.

В Україні діє понад 200 комерційних банків, з яких 24 відповідають встановленим вимогам. Решта банків з 1 вересня, за словами Олександра Киреєва, змушені будуть залишити валютний ринок України.

Американська кредитна лінія і агропромисловий комплекс України

Для потреб агропромислового комплексу України почала діяти американська кредитна лінія в розмірі 175 мільйонів долярів. Вже до 15 грудня в Україну буде поставлено необхідну продукцію, домовленість про що буде укладено у відповідних контрактах.

Ґарантійна структурна угода між урядом України та Аґенцією міжнароднього розвитку (АМР) США була підписана в травні 1995 року. Згідно з цією угодою, АМР надає підтримку у фінансуванні придбання українськими імпортерами сільськогосподарських товарів та послуг за особливою програмою страхування і з терміном повернення 540 днів.

Нині валютно-кредитна рада при Кабінеті міністрів розглядає 14 заявок від підприємств, діяльність яких спрямована задовольняти потреби села. Серед бажаючих — підприємства «Аґрохем», «Украґробізнес», «Хемпром» та інші.

Передбачається, що 80 мільйонів долярів буде використано на хемічні засоби захисту рослин, реша коштів піде на придбання енерґоносіїв. Головна умова кредитної лінії — товари будуть закуплені в американських виробників.

Кредит надається за ставкою 4,5% на 18 місяців, тобто під 2 врожаї. До цієї ставки варто додати ставку українського «Ексімбанку», а також відсотки за ґарантії українських банків, які безпосередньо надаватимуть кошти українським виробникам. Заступник міністра фінансів Борис Соболєв не вказав на максимально можливу ставку для українського виробника, але, аналізуючи аналогічні проєкти, що фінансуються з іноземних кредитів, можна зробити висновок, що кінцева ставка кредиту не перевищить 14%.

Борис Соболєв на зустрічі з журналістами повідомив, що це перший американський кредит, який так відкрито обговорюється. Експерт Аґенції міжнароднього розвитку США Ґреґорі Х'югер уважає, «що цей кредит не ляже на плечі держави». Очевидно, це був натяк для журналістів, які мають пильно простежити використання чергового американського кредиту для аґропромислового комплексу України.

Як відомо, перша кредитна лінія в розмірі 500 мільйонів долярів США була відкрита для України в 1993 році, з якої було використано менше половини коштів, і з цих грошей 70 мільйонів долярів було надано на реалізацію проєкту «Кукурудза» асоціяції «Земля і люди». Цей кредит і донині лежить тягарем на державі.

Парляментарна Комісія має намір зайнятися проблемою російських боргів Україні

В цьому часі парляментська комісія з питань фінансів і банківської діяльности разом з комісією з іноземних справ розглядає проблему боргів та власности колишього СССР з метою виробити відповідні рекомендації, — повідомляє в газеті «Фінансова Україна» голова Парляментської підкомісії з питань валютного реґулювання і державного боргу України Антон Бутейко.

Вартість закордонної нерухомої власности колишнього СССР становить 300 мільярдів долярів США, з яких, згідно з двома Віденськими конвенціями, Україні належить 16,37% — це 52 мільярди долярів.

У свій час колишній Прем'єр України Віталій Масол підписав угоду з Москвою про «нульовий варіянт», згідно з яким Україна погодилася передати Росії 12,8 мільярда своїх боргів та на 52 мільярди долярів активів у вигляді закордонного майна.

За деякими даними, частка України в золотому запасі колишнього СССР становить 490 тонн золота, однак росіяни називають цифру в 10 разів меншу. До цього часу не інвентаризовано алмазний фонд.

Володимир Бутейко вважає, що це порушує національні інтереси України, і тому вважає за неохідне звернутися до міжнародного арбітражу.

Чому держава не може проводити державних закупів?

Кабінет Міністрів України має намір ухвалити спеціяльну постанову, в якій буде визначено механізм закупівлі державою зерна у сільськогосподарських виробників. Постанова також передбачатиме умови реалізації зерна після виконання селянами держзамовлення, — про це повідомив Прем'єр-міністер України Євген Марчук.

Нещодавно на засіданні Кабінету Міністрів було заявлено, що плян державних зернових закупів цього року буде провалено. Саме тому аґрарники проґнозують, що найближчим часом урядовим рішенням буде заборонено видавати ліцензії та квоти на експорт зернових продуктів.

Державні замовлення на зернові продукти (це 10 млн. тонн) були профінансовані державою в обсязі близько 48 трлн. крб., тоді як за держ. контрактом передбачалася сума в розмірі 107 трлн. крб. Це є причиною того, що держ. замовлення виконано лише на чверть. Не залишилося коштів для закупівлі зернових на сільськогосподарських авкціонах. Однак Є. Марчук переконує аґрарників, що уряд не збирається робити додаткової емісії для збору врожаю.

Фахівці Міністерства сільського господарства проґнозують цьогорічний врожай зерна до 40 млн. тонн, що, на їх думку, дозволить Україні експортувати частину врожаю. Однак це викликає великий сумнів, адже уряд зробить усе можливе, щоб цього не сталося.

Аналізуючи причини, чому уряд здатен профінансувати держ. замовлення на закупівлю врожаю лише наполовину, необхідним є один висновок: немає на це коштів. З упевненістю можна заявити, що абсолютно ідентична ситуація з фінансуванням, а інколи й набагато гірша, в усіх пріоритетних галузях України.

Незалежним спостерігачам незрозуміло, чому ж держава не має коштів, адже всі високі посадові особи в один голос переконують громадськість про досягнення фінансової стабілізації, що означає, що зупинено інфляцію, а це повинно б дати можливість тримати дефіцит бюджету на рівні 7,3% від валового внутрішнього продукту. Тоді де ж ті кошти, які мають дорівнювати вартості валового внутрішнього

продукту України, який нібито успішно продукується українською промисловістю? Напрошується єдиний висновок — їх немає, бо немає виробленої продукції, а державний бюджет насправді виконується аж ніяк не з дефіцитом у 7,3%. Можна впевнено стверджувати, що дефіцит держ. бюджету становить понад 50%, і саме тому державні контракти фінансуються лише наполовину.

В той же час, динаміка зростання курсу доляра, що не перестає вражати своєю стрімкістю непосвячених у фінансові таємниці української економіки обивателів, уже не вражає тих, хто до цього часу не міг збагнутити, чому ж, починаючи з осени минулого року, зростання вартости доляра так відставало від росту внутрішніх цін? Точніше, не чому, — бо відомо, що його зростання штучно стримувалося доляровою інтервенцією на Міжбанківській валютній біржі Національним банком, — але для чого? На поставлені запитання хочеться отримати аргументовану відповідь від радників Президента або ж членів уряду.

Важко спрогнозувати дальші дії Національного банку щодо можливої корекції курсу доляра, адже одне з основних його завдань сьогодні — це накопичення стабілізаційного фонду в 3 млрд. долярів для здійснення грошової реформи. Щоправда, щоб повернути викуплену так званими тіньовиками валюту в державне русло, нарешті дозволено відкривати анонімні валютні рахунки фізичним особам. Можливо, це дасть змогу доляровi не сягнути вартости півмільйона українських карбованців.

Чужоземні інвестори в Україну не йдуть, бо їх там не дуже хочуть

Оголошений Державним комітетом з геології тендер на розробку нафтогазових родовищ на шельфі Чорного моря з метою залучити іноземних інвесторів, може не відбутися, — про це повідомляють учені, близькі до оточення Президента, якого вже майже переконали в недоцільності віддати родовища нафти й газу іноземним розробникам.

В оголошеному тендері мають намір брати участь 17 компаній, серед яких — американські «Мобіл» і «Шелл», англійські «Брітіш газ» і «Ентерпрайс Оїл» та ін. Держ. ком. геології повідомляє, що переможці тендеру зможуть інвестувати в розробку нафтогазових родовищ Чорного моря близько 20 млрд. долярів. Братиме участь у тендері й українське видобувне підприємство «Чорноморнафтогаз», — повідомив головний геолог «Чорноморнафтогазу» Петро Мельничук.

10 серпня Держ. ком. геології запросила українських учених та виробничників-нафтогазовиків, а також представників уряду та парляменту на конференцію, на якій було висловлено сумнів щодо доцільности залучення іноземних інвесторів, бо залишаються безробітними українські вчені та промисловці, вимога яких полягала в тому, щоб держава профінансувала їх діяльність, і нафта потече рікою. Саме відсутність коштів вимагає запрошувати західній капітал, за який, звісно, необхідно розраховуватися.

Керівник компанії «Укрнафтоінвест» Григорій Трохименко піддав сумнівові тендерні документи, умови яких нібито складені в інтересах

американської фірми «Вестерн Жеофізікал», яка, за контрактом з Держ. ком. геологією, минулого року здійснювала сейсмогеологічні дослідження на Чорному морі на великих глибинах. В Україні відсутні технології для досліджень моря на великих глибинах, однак запрошувати іноземних партнерів українські виробничники вважають недоцільним, адже з утратою контролі над інформацією втрачається і контроля над ситуацією.

Григорій Грохименко вважає за необхідне відкласти проведення тендеру, а тендерну документацію віддати на експертизу до Інституту стратегічних досліджень.

Держ. ком. геології уважає, що процес ліцензування на право розробки родовищ морських бльоків України триватиме протягом наступних 10 років з періодичністю 2-3 роки, що дозволить залучити іноземні капітали в розмірі близько 20 млрд. долярів.

Однак нині до Держ. ком. геології звернулися потенційні інвестори з проханням продовжити термін подачі заявок до кінця року.

Іноземні компанії також звернулися до уряду України з проханням звільнити їх від сплати податків. Це пов'язано з тим, що в кінці минулого року була введена рента на видобуток нафти і газу. За повідомленнями експертів Держ. ком. геології, в ліцензійній угоді з фірмою вже передбачена плата за надра, тому рента повинна встановлюватися для кожної компанії окремо з урахуванням цієї плати.

Нова кредитно-інвестиційна спілка в Україні

Президент України видав Указ про створення Української державної кредитно-інвестиційної компанії, яка повинна залучати внутрішні й іноземні кредити та інвестиції в пріоритетні галузі економіки України. Президент компанії Борис Соболєв, екс-заступник міністра фінансів, нещодавно на одній з конференцій для промисловців наголосив, що в Україну готові надійти величезні капітали, однак Україна не готова їх використати. Тільки Світовий банк запропонував кредитні ресурси в сумі 3 млрд. долярів на 3 роки, однак уряд не готовий підписати угоду з банком. Наступний рік повинен перейти в фазу інвестиційної діяльности, але до цього часу в Україні повинні бути запроваджені світові ціни, — вважає Борис Соболєв. А вже 1997-1998 роки можуть стати періодом розширеного відтворення виробництва.

Українська державна кредитно-інвестиційна компанія, яку заплянувано створити, розроблятиме механізми фінансування інвестиційних проєктів, а також здійснюватиме контролю за їх реалізацією.

За словами Б. Соболєва, за попередні роки українська промисловість поглинула 900 млн. долярів кредитних ресурсів, проте нічого з цих коштів назад не повернуто. До цього можна лише додати з власного досвіду, що кредити надавалися під величезною таємницею від преси; це була заздалегідь сплянована акція Валютно-кредитної ради при Кабінеті міністрів, і вона зовсім не мала наміру працювати на економіку України. Однак нині, коли агонізуюча українська економіка так потребує фінансових вливань, уряд дає змогу повернутися тепер

уже шахрайському капіталові в державні обійми, контролюючи його подальше використання.

Державний геологічний комітет ліцензуватиме розвідку та розробку нафтових родовищ на суші в Україні

Державний комітет з геології та використання надр надав ще одну ліцензію на розвідку та розробку Бітков-Бабченського нафто-газоконденсатного родовища в Івано-Франківській області українсько-американському спільному підприємству «УкрКарпат Оїл», про що повідомив Володимир Тищенко, начальник управління Держ. ком. геології.

Засновники «УкрКарпат Оїл» — акціонерне товариство «Укрнафта» та американська «Карпат Петролеюм Корпорейшн». Початкові інвестиції в сумі 6 млн. долярів передбачається вкласти в обладнання, що дозволить видобувати нафту з відпрацьованих на 80% родовищ.

Держ. ком. геології підписав ліцензійну угоду з ізраїльською фірмою «Карлтон Трейдінґ Україна» для здійснення розвідувальних робіт за рахунок фірми. Ліцензійна угода діятиме протягом 5 років; пошуки здійснюватимуться в районі Прилук на Чернігівщині та в Миргороді на Полтавщині. «Карлтон Трейдінґ Україна» плянує інвестувати 4 мільйони долярів.

Нині ліцензійна угода проходить експертизу в Міністерстві економіки.

Президентський указ про паювання землі

Президентський Указ «Про порядок паювання земель, що передані в колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям», передбачає, що паюванню підлягають угіддя, передані в колективну власність сільгосппідприємствам, кооперативам, акціонерним товариствам.

Паювання визначає розмір частки в колективній власності на землю кожного члена сільськогосподарського підприємства чи кооперативи, не передбачаючи надання конкретної дільниці.

Вартість паю визначається з грошової оцінки переданих до колективної власности земель.

* * *

В Кабінеті Міністрів України відбулася нарада за участю голів обласних держадміністрацій та керівників міністерств і відомств про підготовку до осінньо-зимового сезону.

Віце-прем'єр Анатолій Кінах наголосив на незадовільному становищі щодо заготівлі енерґоресурсів на електростанціях; майже вдвічі менше запомповано газу в підземні газосховища, ніж необхідно для забезпечення мінімального рівня споживання.

Якщо в найближчі 10 днів боржники не розрахуються за енерґоносії, то протягом тижня вони будуть від'єднані від джерел енерґоносіїв.

■

Едіт БОГАЦЬКА

УКРАЇНЦІ НА МІЖНАРОДНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ ВСЕСВІТНЬОЇ ЛІҐИ ЗА СВОБОДУ І ДЕМОКРАТІЮ

26-30 липня 1995 року в Нью-Йорку відбулася 27 міжнародня конференція Всесвітньої Ліґи за Свободу і Демократію (ВЛСД), яка була присвячена 50-річчю Організації Об'єднаних Націй.

Ця неурядова громадська організація, яка є асоційованим членом ООН, бере свій родовід від Антикомуністичної Ліґи Азійських Народів, створеної у 1954 році на Тайвані. 1967 року її реорганізовано в Антикомуністичну Ліґу, а 1990 року вона отримала свою нинішню назву. До Ліґи входить 139 організацій зі 117 країн; вона поділена на 6 реґіональних груп, серед яких є Европейська Рада за Свободу.

Цілі ВЛСД випливають з її назви — утверджувати ідеали демократії і захищати права народу та права особи, протистояти комуністичній експансії і розвінчувати будь-які зазіхання на свободу й демократію. Раз на рік, почергово в одній з держав-учасниць члени Ліґи збираються на загальній конференції. Цього року на конференції у Нью-Йорку взяли участь представники 80 країн світу. А щороку в січні, коли світ відзначає День Свободи, в центральному бюрі в Тайпеї на Тайвані відбувається засідання Проводу ВСЛД.

Одним із засновників Ліґи був президент Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН) Ярослав Стецько. Від тих часів і донині, спочатку під проводом Ярослава Стецька, а потім Слави Стецько, АБН співпрацює з Ліґою в інтересах свободи України. Досвід свідчить, що цей міжнародній форум дає великі можливості представляти світові Україну в суто українському дусі, відстоювати її інтереси, спростовувати антиукраїнську пропаґанду.

Відомо, що АБН починається від Першої конференції поневолених народів Східньої Европи й Азії, яка відбулася в листопаді 1943 року на Рівненщині: ОУН заініціювала створення АБН для того, щоб створити спільний фронт і діяти разом проти нацистської Німеччини і совєтської Росії. А офіційно АБН постав у 1946 році на Конференції в Мюнхені. На той час до нього увійшли не лише представники поневолених народів СССР, але й народів країн-сателітів — балтійці, угорці, хорвати, серби, болгари та ін. Щоправда, не вдалося знайти такої організованої групи росіян, яка б захотіла виступити за розвал СССР на самостійні держави: ті російські групи, що були, виступали проти комунізму, але за збереження імперії. А найважливішою метою АБН було створення самостійних держав усіх поневолених народів на їхніх етнічних територіях.

За роки членства у Всесвітній Лізі за Свободу і Демократію АБН провів величезну роботу, спрямовану на об'єднання антикомуністичних антиімперських сил у боротьбі з російським імперіялізмом. Принциповість, непохитність і безкомпромісність, а також динамічна участь у численних акціях Ліґи сприяли авторитетові українців у цій світовій

організації. Лише на Азійському континенті Президент АБН Слава Стецько, яка є членом Проводу Ліґи, побувала у справах Ліґи майже тридцять разів. Налагоджено особисті контакти з чільними діячами різних держав світу. Розповсюджено незліченну кількість літератури та різних матеріялів, пов'язаних з українськими справами, з боротьбою України за незалежність.

На конференції у Нью-Йорку виникла, м'яко кажучи, пікантна ситуація: українські інтереси представляли тут три групи. Дві давніх — АБН і українська діяспора, і третя, нова (так би мовити, «нові українці в Лізі») — Українська Ланка Ліґи (президент Левко Лук'яненко). Ситуація ускладнилася тим, що УЛЛ брала участь у Московській конференції ВЛСД влітку 1994 року, до якої АБН і українська діяспора з принципових міркувань своїх делеґатів направити відмовилися. Справа в тому, що до останнього часу Росія не була представлена в Лізі. І не лише АБН, але й інші делеґації виступали проти входження Росії у ВЛСД, адже протягом багатьох десятиріч, а також і нині, вона залишається імперською державою, де на демократію ще й не світиться, — вона, залишаючись потужною імперіялістичною силою, тримає поневоленими низку народів, а проти чеченців здійснює відкритий геноцид. Відомо також, що Росія підтримує сербів у їхній війні проти народів колишньої Юґославії. За надання Росії членства в Лізі найбільш активно виступали представники Тайвану (сподіваючись на підтримку Росії у поверненні до ООН, чому протистоїть комуністичний Китай).

Зрозуміло, що поява УЛЛ на конференції в Москві зашкодила принциповій позиції АБН. Це не могло не викликати напруженості у відносинах між керівництвом АБН і «новими українцями» в Лізі. Проте цього разу, заради інтересів справи, співвітчизники об'єднали зусилля й виступили спільним фронтом.

Статут Ліґи має яскраво виражений антиімперіялістичний характер і захищає права особи і права народів. Тому ця організація повинна вживати практичні кроки на захист будь-якого поневоленого народу. Найбільш гостро на конференції в Нью-Йорку було поставлено чеченське питання. Делеґація Російської Федерація почувалася там недобре, адже всі делеґати виступали з позицій демократії і національного самовизначення та висловлювали свої симпатії Чеченії. Українська делеґація розповсюдила Резолюцію на захист Чеченії, а також усіляко допомагала представникові цієї країни в його намаганнях оприлюднити відомості про терор, організований Росією. При цьому варто додати, що на кожну міжнародню конференцію до делеґації від АБН запрошують тих його членів, які з різних причин не мають представництва в Лізі, але потребують звернутися до світової громадськости для оприлюднення своїх проблем.

Москалі відреаґували на українську позицію у звичний для них спосіб — за принципом «Тримай злодія!». Російський представник звинуватив Україну в тому, що вона втручається у внутрішні справи РФ, наголосивши, що чеченська проблема — це внутрішня проблема Росії, і Україна не має права до неї чіплятися. Більше того, він заявив, що Україна зараз стоїть на порозі такої самої проблеми в Криму: мовляв,

вона утискає національні права росіян, що мешкають на Кримському півострові, незаконно скасувала кримську конституцію тощо. Ці нахабні безпідставні звинувачення й залякування викликали обурення тих учасників конференції, які протягом десятиліть вбачали в українцях послідовних борців за свободу й демократію. Багато з них особисто знайомі зі Славою Стецько та іншими українцями, а послідовний курс України на демократію й дотримання міжнародніх норм у міжнаціональних відносинах, а також прав людини, не є таємницею для членів ВЛСД.

Серед учасників конференції були розповсюджені надруковані великим тиражем матеріяли, які надали українці з діяспори (зокрема, Орест Стеців від Ліги Українців Канади) і з самої України.

На жаль, останнім часом у Лізі виникло поблажливе ставлення до Росії, і на даній конференції це далося взнаки: в остаточній редакції з Комунікату конференції викинуто слово «Росія», що надало йому загального характеру.

■

Віра ЮЦЕВИЧ

В КИЄВІ ВІДБУВСЯ ЧЕРГОВИЙ КОНҐРЕС ЦеСУС

У днях 11-13 серпня в Києві проходив II Конґрес Центрального Союзу Українського Студентства (ЦеСУС), який об'єднує на сьогодні українських студентів світу.

ЦеСУС утворився в 1922 році у Празі на з'їзді українських студентів і за свою понад сімдесятирічну історію мав центри у Празі, Відні, Мюнхені та Нью-Йорку. І ось нарешті центр діяльности організації переноситься туди, де він повинен бути — в Україну. Ця подія відбулася на I З'єднаному Всесвітньому Українському Конґресі Студентів (ЗВУК), який відбувся 25-27 червня 1993 року.

II Конґрес ЦеСУСу — робочий. Його мета — накреслити майбутнє організації і обрати керівні органи. Про це повідомив у вступному слові в. о. Голови ЦеСУСу Василь Бойчук. Він привітав делеґатів з України, Словаччини, Литви, Росії, Канади, Америки. Далі коротко зупинився на проблемах, пов'язаних з проведенням Конґресу: це, в першу чергу, матеріяльне забезпечення. Велику підтримку в цьому питанні молодіжній організації надало Міністерство у справах молоді і спорту.

В. Бойчук привітав почесних гостей Конґресу — Голову Конґресу Українських Націоналістів п-ні Славу Стецько, проф. Омеляна Кушнету, народнього депутата України Михайла Ратушного і заступника голови Київської міської організації Конґресу Українських Націоналістів Олія Татарченка.

Першою з вітальним словом виступила Голова Конґресу Українських Націоналістів п-ні Слава Стецько. Вона підкреслила ту велику ролю, яку завжди відігравало студентство у визвольному русі нашого народу,

нагадала про героїв Крут. Слава Стецько відмітила, що в 1930-1940 роках, коли Україна не могла брати участи в міжнародніх форумах, ЦеСУС відстоював права українського народу. І до Української Повстанської Армії одними з перших прийшли студенти-медики та студенти-політехніки. Слава Стецько говорила про те, що наша країна потребує зараз нових кадрів, не скорумпованих, не продажних, а тих, хто з чистим серцем і чистою совістю працюватиме на благо народу. Потрібна організована студентська сила, щоб розігнати тих, хто заважає і покликати до діяльности людей, які б зробили Україну українською. Слава Стецько запевнила присутніх від імені Конґресу Українських Націоналістів, що докладатиме всіх зусиль, аби українці всього світу знали, що нація їх не забула, щоб вони всюди відчували себе синами і доньками України. На закінчення Голова Конґресу Українських Націоналістів побажала успішної роботи студентському Конґресові.

Далі слово для привітання було надано ректорові Київського інституту культури, який побажав Конґресові конструктивної, творчої роботи.

Народній депутат України Михайло Ратушний у своєму виступі відмітив, що ЦеСУС — чи не єдина організація, яка об'єднує українців, розкинутих по всьому світі. Студентство має величезний потенціял, який необхідно використати на користь загальній справі. Він також наголосив на тому, що завдяки активності студентів під час виборчих кампаній до влади приходили справжні патріоти. М. Ратушний запросив студентів до співпраці з депутатами, закликав їх бути мужніми, рішучими, порядними, бути патріотами своєї Батьківщини.

Далі мав виступ проф. Омелян Кушпета, який на початку 50-х років був заступником голови ЦеСУСу в західній діяспорі. Він сказав, що, живучи за кордоном, завжди працював для України, але навіть не сподівався, що його мрія — виступати перед студентством у незалежній Україні — здійсниться. О. Кушпета повідомив, що при Конґресі Українських Націоналістів відкрита фундація ім. Ярослава Стецька, яка буде надавати стипендії студентам, які матимуть досягнення у політичній діяльності, а також у вивченні історії, філософії та інших наук.

Далі в. о. Голови ЦеСУСу Василь Бойчук надав слово делеґатам, що прибули на Конґрес. Це — представники Студентської колеґії Києво-Могилянської академії, Студентської організації «Зарево», Союзу Українського Студентства, Спілки Українського Студентства «Перевесло» (Вороніж), Союзові Українського Студентства Канади, Союзові Українських Студентів Литви, Спілки Українського Студентства Словаччини, Української Студентської Спілки, Товариства Української Студіюючої Молоді ім. Міхновського.

Потім присутні заслухали звіт Мандатної комісії. На цьому урочисті збори, присвячені відкриттю II Конґресу Центрального Союзу Українського Студентства, закінчилися.

Другий день роботи Конґресу пройшов досить спокійно. Присутні заслухали доповіді керівників студентських організацій. Доповіді здебільшого стосувалися майбутнього ЦеСУСу.

У неділю вранці на семінарах учасники Конґресу обговорили такі основні теми: перспективи розвитку інформаційної студентської мережі українських студентів світу; студентського обміну та ролі українських студентських організацій у пожвавленні цього обміну; загальний досвід самоврядування, який існує в різних країнах та пропозиції щодо цього в Україні.

Але після обіду в роботі Конґресу виникло протистояння стосовно подальшого місця перебування центру ЦеСУСу. Як повідомив кореспондента УІС голова Української Студентської Спілки Юрій Зубко, після перереєстрації делеґатів абсолютно несподівано делеґація Союзу Українських Студентів Канади, яка наполягає на перенесенні Управи ЦеСУСу до Торонто після Конґресу, виступила проти того, щоб надати мандати делеґації Союзу Українських Студентських Товариств Америки. В знак протесту проти такого рішення канадської делеґації, що грубо суперечить Статутові ЦеСУСу, делеґація Української Студентської Спілки, Товариства Української Студіюючої Молоді ім. Міхновського та Союзу Українських Студентів Литви покинули залю засідань.

Після офіційного вибачення канадської делеґації засідання було продовжено, але ситуація була напружена. Делеґатам не вдалося дійти до єдиної думки щодо майбутнього ЦеСУСу, тому Рада ЦеСУСу постановила провести III Конґрес Центрального Союзу Українського Студенства у грудні 1995 року, а до цього часу продовжити повноваження виконуючого обов'язки голови ЦеСУСу Василя Бойчука та повноваження Дирекції. (УЦІС).

■

Оксана ГАСЮК

НА ЗОВНІШНЬОМУ І ВНУТРІШНЬОМУ ПОЛІТИЧНИХ ВІДТИНКАХ УКРАЇНИ

Відложено створення Координаційного комітету для боротьби з корупцією

(УЦІС) 21 липня 1994 року Президент Леонід Кучма підписав Указ про посилення боротьби з корупцією та організованою злочинністю. Координаційний комітет з питань боротьби з корупцією та організованою злочинністю при Президенті було створено пізніше.

На 21 липня 1995 року було призначено спільне засідання Координаційного комітету та Ради національної безпеки при Президентові. Офіційні особи Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ мали брати участь у спільному засіданні 21 липня.

Під час засідання плянувалося розглянути питання створення українського Національного бюра розслідувань (НБР) при Президентові на базі відділів боротьби з корупцією та організованою злочинністю при СБУ та МВС. В Адміністрації Президента готовий для підписання Указ про створення НБР.

Але заплянoване на 21 липня закрите засідання не відбулося. Його, за словами представника прес-служби Президента Андрія Чирви, перенесли на невизначений термін. А. Чирва сказав, що Л. Кучма відправив на доопрацювання в СБУ та МВС представлені цими відомствами документи, необхідні для створення Національного бюра розслідувань.

Про те, які саме документи не влаштували Президента, і що саме в них було недоопрацьованим, представник президентської прес-служби повідомити відмовився. А. Чирва запевнив, що рішення про відміну закритого засідання, призначеного на 21 липня, не було пов'язане з подіями на Софіївському майдані 18 липня.

Ідея створити Національне бюро розслідувань для посилення боротьби з корупцією та організованою злочинністю виникла, за словами А. Чирви, ще півроку тому.

Плянувалося, що НБР буде створено за зразком Федерального Бюра Розслідувань (ФБР) Сполучених Штатів Америки. Як повідомив кореспондента УІС заступник начальника відділу реґіональної безпеки американського посольства Антон Соломарський, делеґація ФБР на чолі з Майком Перемукою перебувала в Україні в травні і мала зустрічі з нашими урядовцями з приводу створення українського Національного бюра розслідувань.

Плянувалося, що НБР використовуватиме досвід американських колеґ у боротьбі з корупцією та організованою злочинністю. Асистент протокольного відділу американського посольства Оксана Шелудько сказала кореспондентові УІС, що посол США в Україні Вільям Ґрін Міллер надіслав Л. Кучмі листа, в якому висловив подяку від імені американського посольства та керівництва ФБР за те, що американські експерти були запрошені для переговорів з українським урядом з приводу створення НБР.

У листі американського посла говориться, що для Америки є великою честю те, що український уряд вибрав досвід ФБР як модель для організації боротьби з корупцією та організованою злочинністю в Україні.

У той час, як прихильники НБР запевняють, що ця організація керуватиметься у своїй роботі тільки правами людини, українські політики висловлюють своє занепокоєння з приводу створення такої структури.

Спілкуючись недавно з пресою, голова парляментської комісії з питань правової політики та судово-правової реформи Володимир Стретович сказав, що «ідея створення НБР як органу для боротьби з організованою злочинністю має сенс». Але, на думку В. Стретовича, такий орган «може стати механізмом політичної боротьби проти невигідних політиків».

«Я думаю, що СБУ та МВС мають досить повноважень для боротьби з організованою злочинністю та корупцією», — сказав В. Стретович. За його словами, для створення НБР плянується внести зміни і поправки до багатьох законодавчих актів України, в тому числі до Кримінально-процесуального Кодексу.

Якщо українські урядовці плянують створювати українське бюро розслідувань за моделем американського ФБР, то вони мусять пам'я-

тати, що ФБР проводило розслідування проти політичних опонентів режиму в п'ятдесятих роках, а в шістдесятих переслідувало американців, які протестували проти війни у В'єтнамі, тобто також були політичними опонентами.

Пізніше критики таких політичних переслідувань звинуватили в їх організації автократичного і могутнього шефа ФБР Едґара Гувера. У свій час президент Кеннеді спробував зняти Гувера з його посади, але навіть президентові це було не під силу.

У совєтській історії створення органів політичної поліції і репресій почалося з організації надзвичайних комітетів для боротьби з саботажем та корупцією (ЧК) у післяреволюційний час.

Зміцнення зв'язків України з Йорданією

24 липня урядова делеґація України на чолі з заступником міністра закордонних справ України Костянтином Грищенком вилетіла з офіційною візитою до Йорданського Гашімітського Королівства.

До складу делеґації України входили заступник міністра машинобудування В. Козаков та експерти інших міністерств. Під час візити були проведені переговори в Міністерстві закордонних справ Йорданії, у міністерствах торгівлі та промисловости, відбулися зустрічі з йорданськими підприємцями.

24 липня К. Грищенка прийняв король Йорданського Гашімського Королівства Гусейн Бен Талал. Керівник української делеґації передав королеві особисте послання Президента Леоніда Кучми. Король Йорданії прийняв запрошення глави української держави відвідати Україну з офіційною візитою. Термін візити буде узгоджено дипломатичними каналами. Під час зустрічі української делеґації в королівському палаці в столиці Йорданії Аммані король Гусейн висловив прагнення Йорданії до політичного діялогу з Україною з широкого кола питань, у тому числі з питань, пов'язаних з близькосхіднім вреґулюванням.

Начальник служби інформації Міністерства закордонних справ України Юрій Сєргеєв сказав, що близькосхідній реґіон є важливим для України в пляні постачання нафти.

За словами Ю. Сєргеєва, МЗС активно аналізує угоди, підписані під час візити Леоніда Кучми до Кувейту та Об'єднаних Арабських Еміратів у жовтні 1994 року. Л. Кучма був тоді прем'єр-міністром України.

Побут Прем'єр–Міністра в Москві

25 липня прем'єр-міністер України Євген Марчук вирушив з офіційною візитою до Москви. В складі української делеґації були міністер закордонних справ Генадій Удовенко, віце-прем'єр-міністер з питань національної безпеки та надзвичайних ситуацій Василь Дурдинець, віце-прем'єр-міністер з питань промисловости Анатолій Кінах, міністер зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі Сергій Осика, міністер Кабінету міністрів Валерій Пустовойтенко та інші офіційні особи.

Під час візити обговорювались питання підписання російсько-українського договору про дружбу, добросусідство та співпрацю, а також уточнювався термін державної візити російського президента Бориса Єльцина в Україну.

Як повідомляв журналістів начальник служби інформації Міністерства закордонних справ Юрій Сєргеєв, під час візити Є. Марчука обговорювалося питання створення українських інформаційно-культурних центрів у Росії та подібних російських центрів в Україні.

Під час московської візити Є. Марчука обговорено загальний стан українсько-російських відносин, а також питання розподілу Чорноморської фльоти та майна колишнього СССР. Недавно в Україні побував заступник міністра закордонних справ Росії, який також мав повноваження особистого післанця президента Росії і обговорював в Україні питання розподілу Чорноморської фльоти. Є. Марчук зустрічався з прем'єр-міністром Росії Віктором Черномирдіним, а Г. Удовенко — з російським міністром закордонних справ Андресм Козирєвим. За словами Ю. Сєргеєва, під час візити плянувались зустрічі урядовців певних рівнів.

Під час візити в Росії плянувалось підписати міжурядову російсько-українську угоду в галузі охорони навколишнього середовища та угоди про основні принципи створення фінансово-промислових груп (ФПГ).

Українським законодавством питання створення та діяльности ФПГ, в тому числі транснаціональних, ще не вреґульоване. Проєкт закону про ФПГ ухвалений парляментом України тільки в першому читанні. У депутатів були великі застереження щодо положень законопроєкту, що стосувалися незаконних пільг в оподаткуванні для учасників ФПГ, та інші застереження.

Голова Верховної Ради Олександер Мороз, спілкуючись недавно з пресою, сказав, що Є. Марчук не має права підписувати будь-які угоди стосовно ФПГ до того часу, доки парлямент не ухвалить остаточно закон про ФПГ і не вреґулює законодавчо всі питання, пов'язані з їх створенням.

Ю. Сєргеєв запевнив журналістів, що ніяких угод про створення конкретних ФПГ у Москві підписано не буде, доки ці питання законодавчо не будуть вреґульовані. Запляновано для підписання російсько-українська угода про основні принципи створення ФПГ, за словами Ю. Сєргеєва, передбачатиме тільки основні «точки дотику між Росією та Україною в цьому питанні». Невідомо, яким чином вреґульовуватимуться законодавчі питання щодо ФПГ, якщо Верховна Рада ухвалить у другому читанні норми закону про їх створення, які суперечитимуть російсько-українській угоді, що буде підписана у Москві.

Кабінет Міністрів потребує порад

Перше засідання Аналітико-консультативної ради при Кабінеті Міністрів, на яку буде покладено опрацювання стратегії та механізмів реалізації державної політики, виробничих і соціяльних відносин, відбулося 28 липня. До складу ради увійшли 30 чоловік, в основному народні депутати, члени уряду та науковці.

Формально Рада ще не створена, оскільки Президент підпише указ про її створення найближчим часом. Члени Аналітико-консультативної ради вважають, що вони мали право проводити перше її засідання до підписання президентського указу, тому що сам склад Ради вже визначений.

Організаційне засідання Аналітико-консультативної ради відкрив її голова Прем'єр-міністер Євген Марчук. За словами депутата Романа Безсмертного, одного з членів ради, перше її засідання було присвячене ухваленню пляну роботи на наступні сім місяців та відпрацюванню правил діяльности.

Одним з ініціяторів створення Ради був лідер парляментської групи «Державність» академік Ігор Юхновський. За його словами, Рада «не матиме законодавчої ініціятиви, а буде тільки доопрацьовувати пропозиції уряду та Президента».

На думку І. Юхновського, Аналітико-консультативна рада «буде знаходити оптимальні рішення економічних проблем». «Сфера діяльности Аналітико-консультативної ради включатиме також аналізу ухвалених законів», — сказав І. Юхновський. За його словами, «нашим головним завданням є поєднання макро- та мікроекономічних проблем».

Є. Марчук наголосив, що одним з основних напрямків роботи Ради буде створення єдиної інформаційної мережі для забезпечення державних інституцій економічною та політичною інформацією.

За словами І. Юхновського, який обійматиме посаду заступника голови Аналітико-консультативної ради, чотири галузі промисловости України потребують особливої уваги з боку Ради: транспорт, металюрґія, енерґетика та виробництво продуктів харчування.

Є. Марчук доручив Раді підготувати свої перші рекомендації протягом одного-двох місяців.

МЗС має намір протестувати

Міністерство закордонних справ України має намір поширити офіційну ноту протесту проти інциденту, що стався 30 липня в Севастополі, коли українське командування Чорноморської фльоти не було допущене до святкування Дня військово-морської фльоти. Імени українського командувача Чорноморською фльотою віце-адмірала Володимира Безкоровайного не було в списку запрошених на святкування.

«Незважаючи на те, що пляни урочистостей були затверджені спільно українською та російською сторонами як співвласниками Чорноморської фльоти, українські офіційні особи не були допущені на святкування в останню хвилину», — сказав журналістам начальник служби інформації МЗС Юрій Сєргеєв у дні 1 серпня.

«Згідно теперішнього статусу Чорноморської Фльоти, нею керують російська та українська сторони, а тому в святкуванні Дня військово-морської фльоти повинні брати участь також обидві сторони», — наголосив Ю. Сєргеєв.

За його словами, МЗС України розглядає інцидент в Севастополі як недружні дії, які можуть призвести до ще більшого напруження у

процесі російсько-українських переговорів з приводу поділу Чорноморської фльоти, а також до погіршення ситуації в Криму.

Минулого тижня в Києві працювала змішана російсько-українська група, створена згідно з Сочинською угодою про розподіл Чорноморської фльоти для узгодження всіх питань, пов'язаних з її розподілом.

Як повідомляли офіційні особи українського посольства в Росії, плянувалося, що Є. Марчук підпише у Москві ряд угод з приводу специфічних питань розподілу Чорноморської фльоти. За словами тих же офіційних осіб, станом на 2 серпня угоди не були ще повністю готові.

Майбутні пляни Конґресу Українських Націоналістів

В днях 5-6 серпня відбулося засідання Головного Проводу та Політичної ради Конґресу Українських Націоналістів. На засіданнні Політичної ради голова Конґресу Слава Стецько проаналізувала політичні події в Україні та поза її межами.

За словами С. Стецько, не тільки Україна, але й увесь світ сколихнули події на Софіївському майдані 18 липня, коли міліція перешкоджала похованню Патріярха всієї Руси-України Володимира на території Святої Софії.

«Такого ще не було ніде в світі, щоб озброєна міліція нападала на похоронну процесію», — сказала Слава Стецько. Голова Конґресу повідомила, що вона, перебуваючи в Америці, надіслала Президентові Леонідові Кучмі лист-протест з приводу подій 18 липня і підписала його як Голова Проводу ОУН. «Трагічні події, що супроводжували похорон Святішого Патріярха всієї Руси-України Володимира (Романюка), вразили українську громадськість як в Україні, так і в діяспорі», — говориться в листі.

Слава Стецько також наголосила в листі до Президента, що повідомлення світових засобів масової інформації про побиття правоохоронними органами учасників похоронного походу, в якому брали участь Церковна ієрархія і вірні, та поховання Патріярха в такому невідповідному місці підірвали в очах світу престиж України.

Слава Стецько, розповідаючи про свою недавню поїздку до Німеччини та Сполучених Штатів Америки, сказала, що вона бачила, «як прихильно ставилися до візити Л. Кучми в Німеччині до подій 18 липня, і як були неприємно вражені журналісти і політичні діячі в США подіями, що сталися в Україні 18 липня».

Слава Стецько сказала, що «ми не повинні дивуватися тому, як себе поводить Російська Православна Церква в Україні». На думку Голови Конґресу Українських Націоналістів, РПЦ служить російській імперській ідеї.

«Ми маємо невідрадну релігійну ситуацію в Україні, — підкреслила Слава Стецько, — бо всі сили Росії націлені на те, щоб розкладати нас зсередини».

Слава Стецько наголосила, що «Конґрес був, є і буде зацікавлений у тому, щоб відбулося об'єднанння українських Церков». Слава Стецько

повідомила, що вона зустрічалася зі Святішим Патріярхом всієї Руси-України Володимиром до його смерти. За словами Голови Конґресу, Патріярх висловлював бажання, щоб скликати конференцію з метою об'єднання наших Церков.

Слава Стецько назвала приємною подією в політичному житті України підписання Конституційного Договору між Парляментом та Президентом у червні цього року. Голова Конґресу, говорячи про те, що Конституційний Договір зняв напругу між Парляментом та Президентом, усе-таки зазначила, що «труднощі у Верховній Раді залишаться, поки буде існувати її комуністичне керівництво».

Позитивними моментами в діяльності Президента Л. Кучми Голова Конґресу Українських Націоналістів назвала його візити до Японії, Прибалтики, Казакстану, Узбекістану, Туркменістану та Киргизії. Слава Стецько наголосила, що Конґрес підтримує розширення контактів із сусідніми країнами.

Слава Стецько, яка є членом екзекутиви Світової Ліґи за Свободу та Демократію і як голова Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН), повідомила про міжнародню конференцію. На конференції дійшло до зудару між російськими та українськими делеґаціями з приводу російської аґресії в Чеченії.

Перший заступник Голови Конґресу Сергій Жижко, інформуючи про засідання Головного Проводу Конґресу, сказав, що члени Проводу обговорили події на Софіївському майдані 18 липня і визначили тактику Конґресу на осінь.

За словами С. Жижка, члени Проводу зробили висновок, що влада свідомо не допустила поховання Патріярха в достойному місці, тобто у Святій Софії.

За словами С. Жижка, на владу діють як московські чинники в структурах УПЦ-МП, у виконавчій владі, так і внутрішні дестабілізуючі фактори. С. Жижко підкреслив, що «деякі політичні чинники цілеспрямовано брали політичні дивіденди з цієї події».

С. Жижко наголосив, що члени Проводу говорили про участь спецслужб у подіях 18 липня на Софіївському майдані. Члени Проводу Конґресу також зробили висновок, що, очолюючи УПЦ-КП, Патріярх Володимир відчував прикрість від морально-психологічний тиску з боку своїх опонентів.

У цих умовах, за словами С. Жижка, Конґрес Українських Націоналістів повинен висувати нові ініціятиви, бути політично активною організацією. «Потрібно ініціювати політичні акції восени цього року, які б засвідчували нашу політичну активність і впливали на перебіг політичних подій в Україні».

Член Головного Проводу Конґресу, лідер парляментської групи Конґресу Михайло Ратушний сказав на засіданні Політичної Ради 6 серпня, що виборча кампанія не припинялася, вона продовжується. За словами М. Ратушного, політики прогнозують, що наступних парляментських виборів слід чекати навесні або восени наступного року.

Прогнози, за словами М. Ратушного, обумовлені тим, що проєкт нового Закону про вибори розглядатиметься в нинішній Верховній Раді вже у вересні ц. р. в першому читанні, а наступні читання проєкту, очевидно, можуть відбутися наприкінці 1995 або на початку 1996 року.

За словами М. Ратушного, проєкт нового Закону про вибори передбачає, що половина парляменту обиратиметься за одномандатною системою, а інша половина — за партійними списками.

М. Ратушний сказав, що проєкт нового закону також передбачає, що партія, яка набере 3% голосів виборців, вважатиметься такою, що пройшла в парлямент.

Тому, за словами М. Ратушного, всі обласні організації Конґресу повинні проаналізувати, скільки голосів було зібрано членами Конґресу на минулих виборах.

Крім того, за словами М. Ратушного, необхідно звернути увагу на довибори до теперішнього парляменту, які призначені на 10 грудня 1995 року. «Я думаю, що нам треба „засвітити" нові імена в Києві, у Львові», — сказав М. Ратушний. За його словами, необхідно домогтися висунення Голови Конґресу Слави Стецько у Левандівській виборчій окрузі Львова. Довибори проходитимуть у 45 виборчих округах.

М. Ратушний наголосив, що формування партійних списків Конґресу для майбутніх виборів є одним з основних завдань організації після проведення Другого Збору Конґресу.

Другий Збір Конґресу Українських Націоналістів відбудеться 2-3 вересня в Києві. Інформуючи про підготовку до Збору, С. Жижко сказав, що матеріяли всіх секцій, що працюватимуть під час Збору, вже майже готові і доопрацьовуються. Під час Збору будуть внесені корективи до програмових документів Конґресу.

Член Головного Проводу Конґресу, народній депутат від Конґресу Тарас Процев'ят сказав, що основне завдання представників Конґресу — виявляти неґативні явища в діяльності офіційної влади, чинити тиск на Президента і на урядові структури для усунення цих неґативних явищ.

Т. Процев'ят назвав небезпечним підписання Сочинської Угоди між Росією та Україною про розподіл Чорноморської фльоти. На думку Т. Процев'ята, необхідно якнайшвидше підписати угоду про поетапне виведення російських військ з території України.

Аналізуючи призначення нового Кабінету Міністрів, Т. Процев'ят сказав, що «Україна з часів проголошення незалежности не мала ще такого антиукраїнського уряду, особливо на рівні заступників міністрів». Така ситуація може призвести до зміни політики України.

Т. Процев'ят зазначив, що за цей період вдалося створити доволі представницьку Міжпарляментську депутатську групу з вирішення чеченської проблеми. За словами Т. Процев'ята, в групі представлені парляментарі 16 парляментів світу.

Члени групи, як сказав Т. Процев'ят, збираються здійснити поїздку до Чечені, щоб наглядати за переговорним процесом, який ведеться з приводу вреґулювання чеченської проблеми, бо «Росія готується до широкомаштабних провокацій у Чечені».

Т. Процев'ят також наголосив, що тільки українські члени Міжпарляментської групи мають право безвізового в'їзду на територію Російської Федерації, а всім іншим в дозволі на в'їзд було відмовлено.

На засіданні Політичної ради 6 серпня було заслухано також звіти про роботу обласних організацій Конґресу, в яких відзначалося, що вплив організації в реґіонах зростає.

■

Микола ШАТИЛОВ

ПРАГА ЕКЗОТИЧНА І ПРАГА ВТАЄМНИЧЕНА

(Повторюючи Антоніна Лянгвайла)

Закінчується пасхальний тиждень 1994 року: пом'януто близьких, відвідано рідні могили, і так усюди — на маленьких цвинтарях українських сіл, а чи і на просторих кладовищах великих европейських столиць, де спочили тисячі й тисячі українських доль. І хоч би звідки приїхав українець до Праги, то він неодмінно побуває на Ольшанському цвинтарі, щоб уклонитися пам'яті Олександра Олеся — українській долі, українському серцеві, українській пісні...

Люблю приїжджати на Ольшани, щоб відразу ж, від брами, побачити абрис зворушливо затишної каплички, бані якої немов розчиняються в синяві великоднього неба — такі вони ясно блакитні. Подобалася вона моїй мамі, і кольоровий знімок ошатної каплички і по її смерті залишався — переказували — на маминому столі.

Можливо, ще й тому люблю я заїхати на Ольшани.

Наближаєшся тінявою алеєю, і наче всмоктує твій зір сяйво фасадної фрески, а сама церква здається старою, аж посивілою. Насправді ж літ їй небагато.

Звели її в половині двадцятих ті, хто втікав від «червоної чуми». Кажуть, що їхні душі витають навколо блакитних бань. Звели на «чумному кладовищі», бо Ольшани й виникли наприкінці XVII століття, коли чума викошувала пражан.

Душами людей, яких забирала пошесть, опікувалися святий Рох і свята Розалія, а невеличкий костел на честь святих було побудовано біля входу на цвинтар. Костел зберігся, але вхід нині не звідси, а з протилежного боку — з вулиці Віноградської. Так зручніше, бо за століття Ольшанське кладовище перетворилося на комплекс, який складається з десятьох цвинтарів.

Кажуть, що на Ольшанах поховано мільйон людей. Приблизно стільки, скільки сьогодні живе їх у Празі. А коли воно так, то чеська столиця — це два міста: живих і мертвих. Так воно і має бути в народів, які ніколи не знищували своїх цвинтарів, зберігаючи кожен гробочок на кожному цвинтарі.

Можна годинами блукати ольшанськими алеями, зупиняючись біля хрестів і надгробків: Палах і Масарик, Шафаржік і Колар, Восковіц і Веріх, Йежка і Меншік... А скільки українських імен! Олександер

Олесь — само собою. Але й інші — не менш видатні, проте майже зовсім не знані і в нинішній Україні. Письменники, політики, полководці...

Можна годинами сидіти на замшілих лавках, слухаючи сумних ольшанських солов'їв... А українців з дня на день більшає в Празі. Так наче знову наближається «червона чума».

А поза ольшанськими мурами десятки тисяч людей з усіх континентів блукають середньовічними вуличками, щоб прийти, зрештою, на Карлів міст і сказати вголос чи подумки: «Прага — найпрекрасніще місто у світі», не підозрюючи, що повторюють вони слова, мовлені колись Антоніном Лянґвайлом. Залюблений у своє місто дивак, він і життя поклав за нього.

Життя поклав, але не був ані вояком, ані будівничим.

Талановитий ґравер і безталанний підприємець, який втратив свою друкарню, Антонін Лянґвайл до кінця днів заробляв на шматок хліба, працюючи бібліотечним службовцем. Платили мало — триста златих, але вільного часу було багато, і зуживав він його, милуючись містом. Закінчилося тим, що він закохався у красуню, яка відбивалася в дзеркалі Влтави.

Закоханість бідного службовця відбивалася в сотнях присвячених красуні малюнків. Тоді — а були це двадцяті роки минулого століття — він і зізнався приятелям, що немає у світі нічого прекраснішого, а тому вирішив залишити образ коханої нащадкам. У всій повноті, з усіма милими подробицями.

У квартирці в Клементинському ареалі, поряд з теперішньою греко-католицькою церквою, більшало й більшало малюнків — накопичувалися подробиці, проте не складався образ. Склався, коли на празькій виставці Антонін Лянґвайл побачив мініятюрний Париж. На кількох квадратних метрах, але справжній: кожна вуличка, кожен будинок, кожне віконечко...

Витративши все, що було в хаті, на матеріяли, мистець почувався щасливим, але нещасною почувалася його сім'я, якій доводилося голодувати, поки закоханість празького мрійника втілюватиметься в дереві і слоновій кості. За три роки постало Старе мнєсто. Два забрав Старомнєстський костел. З трьохсот златих двісті з'їдала не сім'я, а — празькі дахи, празькі комини, празькі брами, празька бруківка.

Коли модель центральної частини Праги було показано у Валдштайнському палаці, і коли пражани понесли майстрові свої златі, він відмовився, передавши їх городянам знищеного пожежею містечка Блатне. «Їм потрібніше», — сказав Антонін Лянґвайл і продовжував працювати: Нове мнєсто, Вишеград... А дочки, виснажені голодом, хворі на туберкульоз, продовжували помирати. Помер голодною смертю і майстер.

У квартирці в Клементинському ареалі стояла лялькова Прага.

За неї імператорська скарбниця заплатила вдові п'ятсот златих, і довго-довго «лялькова Прага» припадала пилом у невідомих коморах. Аж поки — вже шістдесят першого року — не з'явилася в празькому міському музеї.

Можна очима поблукати її давніми вуличками, вдивитися в кожен із двох тисяч двохсот двадцяти восьми домочків, щоб потім повторити слідом за Антоніном Лянґвайлом: «Прага — найпрекрасніше місто у світі».

А ось у Штернберґському палаці нещодавно можна було побачити полотно, яке скоро ніхто ніколи й ніде не побачить. «Дванадцятирічний Ісус у храмі» — картина, яка досі вважалася копією відомої роботи славетного голляндського маляра Ієроніма Босха, буде відреставрована і — ймовірно — визнана оригіналом, а постатей на ній побільшає.

Сенсація, і сенсація справжня!

Спричинився до неї Властіміл Берґер, який, досліджуючи старовинний образ, визначив, що загадкові «зайві» руки не виплід фантасмагоричної уяви Босха, а належать людині, яка пізніше щезла з полотна.

Знавцям творчости геніяльного голляндця відомі вісім копій його «Дванадцятирічного Ісуса в Храмі». Сім з них — абсолютно тотожні і не позначені композиційною алогічністю. Позначена одна, яка зберігалася в Опоченському замку.

Погляди персонажів звернено туди, де нема нікого й нічого. Тільки ота загадкова рука. А ще — наче вузеньке віконечко, з якого виглядає монаша тонзура. Хто він, той, що схоронився за нашаруванням фарб?

Властіміл Берґер переконаний, що «вияснивши» полотно, відкриє уклінного священика з книжкою в руці. На нього й дивитиметься маленький Ісус, з ним про щось і сперечатиметься. Композиція картини набуде логіки. Відсутність її зауважували, звичайно ж, усі копіювальники і по-своєму виправляли Босха. Навіть найвдаліша (люврська) копія спрямовує погляди присутніх у храмі зовсім в інший бік. Найсміливіші копіювальники не могли собі дозволити того, що дозволяв собі автор, залишаючи на завершеному полотні «зайву» руку й «нічию» тонзуру. Арґумент, який надає впевнености Берґерові, коли він твердить, що Опоченський замок віддає світові оригінал Ієроніма Босха.

Постать уклінного священика була домінантною, а все ж таки мистець її позбувся. Навіщо? Доба — а працював Босх у XV сторіччі — вирувала релігійними пристрастями. За однією з прижиттєвих іще леґенд, і сам Босх аж до кінця днів був членом таємного релігійного братства.

Можливо, художник вирішив увічнити главу братства. Це він зробив, але потім збагнув, що небезпечно залишати образ дорогої людини неспокійним сучасникам. Можливо, що людина, з якої Босх намалював «священика з книжкою», була визнана єретиком... Проте — заледве. «Дванадцятирічного Ісуса в храмі» купив еспанський король Філіп II, і версія з єретиком відпадає.

Версії виникатимуть та відпадатимуть і після реставрації, але, схоже, що Властіміл Берґер залишиться таки автором сенсації. «Скільки може коштувати оригінал Босха?», — запитали в чеського реставратора. Він відповів як справжній мистець: «А скільки може коштувати Карлів міст?». Практичнішою була відповідь власника однієї з празьких ґалерій, який погодився дати за віднайденого Босха півмільярда крон, але прізвища свого просив не називати.

■

Література, мистецтво

Микола ОЛІЙНИК

ПАЛАЛИ КРОВ'Ю ДИКІ РОЖІ

Життєва драма Лесі Українки

Перед нами світлина кінця сімдесятих років минулого століття. На знимці дівчинка: вишита полотняна сорочка, що сягає їй до кісточок ніг, запаска, на тоненькій шиї разок намиста, чоло оперізує стрічечка, за яку заткнуто дві розквітлі кульбаби... Чиста тобі, як нині кажуть, україночка. На плечі дитячі грабельки, дівчинка тримає їх обіруч, наче ось-ось візьметься до нехитрої роботи. Погляд спрямований у простір і водночас ніби всередину, у себе, мовби там засіла й не дає спокою вельми поважна думка.

Це Леся. Лариса Косач. Їй тільки дев'ятий рочок. Недавно їхня родина полишила затишний Зв'ягель (Новоград-Волинський), де «Случі рідної веселі береги», переїхала до Луцька й оселилася в найдавнішій частині міста. Тут стільки цікавого! Старезний замок із вежами, величній костел, церкви та церковки, мало не під самими будинками Стир. Річка оперізує майже половину городища, — звідси ніби й назва: Луцьк, Лучеськ. Леся не набігається, не надивиться. І туди хочеться, і туди. Ноженята самі несуть її по усюдах, а ввечері аж гудуть од утоми.

У Лесі ще нічого не болить, здоров'я не викликає жодних нарікань, вона на диво прудка, невсидлива. «Хлоп'яча натура, — кажуть дорослі. — Михайлик старший, проте тихіший». «Так я ж, мамочко, Лося, самі говорите, а лось знасте який?..». І лунали руїни замка голосами славної громадки, і снувались тінями ще недорослих братчиків тісні завулки, бентежно шелестіло під ногами опале листя, лунко порипував сніг... Іще все було благоподібне, ніщо не віщувало біди.

На Водохрещу Леся з Михайликом подалися на річку — подивитися, як святять воду. Це ж так близенько. Зранку туди повалив люд, батюшка прийшов зі своїм почтом, на річці — чути — з льоду вирубують хреста, затим обіллють його квасом, аби зачервонився... Як не піти? Поруч таке видовисько й нидіти вдома?..

Ой Лесю, Лесю. Було б знаття... Та хто ж міг подумати, що ти перемерзнеш, що, здавалося, дрібна необачність спричиниться до непоправного лиха. А саме звідти й почалося. Спочатку заболіла права нога, що всі сприйняли як звичайну простуду. Луцькі лікарі запропонували ванночки і розтирання. Нога притихла, зате заболіла лівиця, спухла, обзивалася болем, та таким, що хоч вовком вий. Косачівна кріпилася з усіх своїх дитячих сил. «Я була малою горда, щоб не плакать, я сміялась». А воно правду кажуть: біда іде — за собою іще веде. Мовби на покару, життя заповзялося підкидати волелюбниці нові випробування. Цього разу лихо звалилося звісткою: в Петербурзі заарештовано тіточку Олену, батькову сестру, улюбленицю

родини. Приїзд тіточки завжди вносив веселощі, вона мала дар відводити смуток, її пісні, оповіді виповнювали чистотою і світлістю. І ось... її заарештовано, засаджено до каземату, холодного, темного, тіточку судитимуть, зашлють на каторгу.

Відступив, здавалося, біль фізичний — його замінив душевний. Лесі не спиться; недавні розваги її мало цікавлять, думку свердлить одне: тіточка Олена в біді, її треба рятувати. Але як? Де той ненависний Петербург?.. Коли б то ближче, може... може б вони своїм товариством... Дванадцятеро ж їх!.. Нещастя так облягло Лесю, так полонило її почування, — ніби те сталося з нею самою. «Ні долі, ні волі у мене нема. Зосталася тільки надія одна: Надія вернутись ще раз на Вкраїну, Поглянути ще раз на рідну країну...».

Виплеснулось раптом, зненацька. Вночі, в самотині. «...Поглянути ще раз на сивий Дніпро, — Там жити чи вмерти мені все одно». Що це: поезія, вірш? Але вона не поетка, їй тільки дев'ять рочочків. То звідки ж? Скрик, зойк, що супроводить напад усякого болю? Напевне. Вилилося через край, через вінця зболеного серця.

Автограф вірша не зберігся, пишуть дослідники, існує, мовляв, тільки авторизована копія. Як на мене, то чи й був той автограф. Леся виносила, вистраждала рядки своєї «Надії», до неї ще навіть не доходило, що їх треба записати. Навіщо? Вони виникли в ній — у ній і зостануться. Очевидно, пізніше, коли поезію було прослухано в родинному колі, мати, збагнувши, що відбулося, — порадила доньці занотувати прочитане. Важливо інше: трагедія, душевні страждання народили справді поетичні рядки, засвідчивши з'яву Поета, Співця, рівного якому, за словами Франка та й нашого вже сучасника, Рильського, навряд чи знайти серед жінок-письменниць світу. Але не будемо заскакувати вперед — перед нами ще чимало років і подій, доки білявенька волинянка з просто Лесі стане Лесею Українкою, гордістю нації.

Учені-лесезнавці не раз дивувалися з феномена письменниці, акцентували на невідповідності її фізичного стану титанічній працездатності. Автор цього Слова не ставить за мету заперечувати враження дослідників, — навпаки, він робить спробу утвердитися в думці про страждання як стимул — у даному випадку — поетичної творчости, намагатиметься страктувати життєву драму поетеси як ґенератор — чи що б то — ідей, почувань, розмислів. Роздуми такого напрямку викликають також біографії інших великих поборників Духа. Серед наших — це Шевченко й Франко, Коцюбинський, Грабовський, з чужих — Байрон, Бетовен... Правда, історії відомі й інші факти, протилежного ґатунку. Про один з них Франко писав: «Талант нашої писательки доходить до повної дозрілости, при всій своїй ліричній експансивності підноситься до того об''єктивізму, що вміє відрізняти власне горе від загального порядку і фактів і ідей, не попадає в чорний песимізм під впливом власного страждання. Брак того об'єктивізму в деяких геніяльних поетів наробив багато лиха у сфері думок і настрою цілих поколінь: пригадаю тільки італьянця Леопарді, в котрого незлічима фізична хвороба породила песимістичний світогляд, що закрасив собою всі його твори...

У неї (Лесі Українки — М. О.) тіло хворе, але душа здорова і думка ясна. Власне страждання не заслонює перед нею... ані краси, спокою і щастя інших людей, воно не заглушує у неї бажання волі і добра для всіх людей, навпаки, скріплює те бажання, хоч разом і прислонює його легким туманом суму та резиґнації». Зрештою, предтечею всіх самовідданців сприйнятного нашим інтелектом часу зостається Христос, чия громадська аскеза стала леґендою віків і народів.

Доля ніби позначила Косачівну, виділила з-поміж інших («натура втяла мені кепський жарт»), замолоду піддала одночасно фізичному і моральному катуванню; кинувши ще не зміцнілу силою й духом дівчину в пекельну купіль реальности, вона мовби стала осторонь, скептично споглядаючи: ну ж, що з того вийде? А Леся, у «горе закована», відповіла своїй мучениці: «...милосердя для себе не буду я в тебе благати» (пізніші слова Ніобеї).

У травні 1882 р. родина Косачів переїздить до Колодяжного, поблизу Ковеля, де Петро Косач купив невелику садибу. Малеча — після Луцька — потрапляє в царство природи, між привітних, добрих, хоч і в біднівстві, людей, будні й свята яких геть переплетені леґендами, переказами, оповідями та повір'ями. Про що лише тут не почуєш! Про лісовиків, русалок, водяників, про Велета й королеву Бону; дерева тут живі, їх гріх ламати, злі духи, коли розсердити, можуть завдати шкоди, то ж треба знати, як їх віднадити; лісові й польові дівчата (мавки) кохаються з сільськими парубками... Боже, який прекрасний світ! Разом з селянськими дітьми Косачівна ходить до лісу (навіть самотою, вночі, аби «увидіти тую мавку»), вони плетуть з лугових квітів віночки, вишивають, співають (а Леся ще й списує тії пісні), гуляють в гагілок...

В п'ятдесяті роки, працюючи на Волині, я кілька разів зустрічався з найближчою подругою Лесі Варварою Дмитрук (дівоче прізвище її Пиріг), котра в оповіданні «Приязнь» виведена під ім'ям Дарки, — вона й розповідала, яка була чуйна та уважна панночка до простих люлей, як любила довколишні місця, надто — кадуб, джерело, що било з-під старого дубового пня. «Довгенько могла сидіти там, думати про щось своє. Здоров'я мала неважне, все крилася перед нами, дівчатками, не хотіла теє показувати, аби не співчували».

Що батьки не захотіли віддавати доньку до шкільної науки, то тривала постійна наполеглива робота вдома. Леся багато читає, студіює історію, літературу — іноземні й свої, а також мови: латина, грецька, німецька, французька... Триває напружена «підготовка умів». Учителями виступають мати, запрошені приватні фахівці, інколи мама везе Мишолосіє (Михайлик та Леся) до Києва, де стільки друзів, де Лисенки, Старицькі, брат Михайло, де пахне козацтвом, старовиною. Якось вибралися навіть до Гадяча, до бабуні Елисавети, з котрою у Лесі особлива дружба. Не обминали й волинських сіл.

А рука — ой же рука! — ні-ні та й обізветься, дійме так, що в очах темніє. Гадяцький лікар Борткевич кваліфікував хворобу як туберкульоз (кісткоїд). Дівчинка вдає, що все гаразд, не потурає болеві — та хіба від батьків сховаєшся? Поїздки, консультації, від яких покищо ніякої користи.

Напровесні вісімдесят третього дванадцятирічна Леся з батьками їде до Києва в університетську клініку на першу «кровну» операцію. Професор Рінек уважає за необхідне видалити уражені таки ж туберкульозом кісточки руки. Донька виявилася несперечною. Так то й так. Навіщось існують же оті хірурги (оператори), люди здавен послуговуються ними, то чом не поспитати щастя.

Розпочалася — за висловом Лесі — тридцятилітня війна з туберкульозом. Рука на перев'язі, вона все ще болить... Лежання, спокій — і все, мовляв, стане на лад. А навколо весна, Колодяжне у вербових котиках, пролісках, рясті, конвалиях, пищать без угаву синиці, шпаки зграйками вовтузяться побіля гнізд, тільки лелеки, бусли, повагом чалапають берегами, болітцями, шукають поживу, ніщо інше їх не займає. Після бридкої клінічної задухи Колодяжне з його пахощами першої зелені, трав, садів, навіть зір, що міріядами висипаються щоночі в небі, здається райським куточком, благодаттю, посланою самою природою. Болячка мов заніміла (може, навіки?), Леся з Ольгою, сестрою, Варка теж прибігає, розбивають клюмби, садять і сіють квітки, прибирають. «І квіти, і зорі, й зелені віти...» Погано тільки з грою на фортепіяно, трохи вправ — і лівиця знову нагадує про себе. А одноруч — хіба то насолода? Видно, не судилося, доведеться розпрощатися з інструментом. Жаль! Вечорами, бувало, збереться гурточок — і речі, і співи, і танок веселий... Фортепіяно вповідувала й журбу, й думки веселі чи сумні. Та все минає, зостаєшся лиш ти, чуття твої й самотинність.

За збігом обставин, есе оце пишеться на Вербний тиждень. Учора в Михайлівській церкві на Видубичах святили вербу, в дітвори — її було небагато, школа все ще вперто стоїть осторонь Церкви, — таки прокинулися гени прапращурів, зачала вона хльостати одне одного: «Верба б'є, не я б'ю», «Верболіз б'є до сліз»... «За тиждень Великдень»... Як же було радісно бачити те хлоп'яцтво, пробудження до краси, яка ніби має врятувати світ. Це для розрядки. Хоча й має стосунок до нашої розмови. У тому пляні, що релігія після довгих літ стагнації повертається до людей як чи й не єдине, що може зарадити нам у цій політичній заплутаності. Запалити вихованням доброти, братолюбія, чеснотливости. Діло ніби й просте, однак, як прийнято говорити, альтернативи йому нема. Спроба марксистів замінити віру в Бога вірою в блудливий комуністичний привид, що необхідно його приручити, — бажаних наслідків не дала, не виявила. Ба більше — оганьбилася, здеморалізувавши значну частину людства зневірою, вседозволеністю, необов'язковістю до будь-яких норм етики й моралі.

Знаходилися тлумачі й щодо Лесиної біди. Мовляв, несе покару за безвірність. Не вдаючись до полеміки, поетеса утверджувала віру в Людину, красу людського буття, самозречення в ім'я громади. Всі свої свідомі роки вона вигартовувала «одвагу до життя, цю найвищу людську одвагу», існування «оранжерейної рослини» не для неї. Слідом за своїм літературним хрещеним, Франком, вона проголошує боротьбу — як вияв справжности життя. Її оригінальними словами це звучить так: «Хочу дихать вогнем, хочу жити своєю весною, а як прийдеться згинуть за теє — дарма» («Мріє, не зрадь»).

Десятки епізодів, фактів Лесиного страдництва свідчать, з одного боку, про надмірність уготованих долею фізичних і духових випробувань, з другого ж — про її нелюдську, чи що б то, силу волі, силу духа. Ось приміром: після тривалих митарств з ногою хворій приписали «витягування з припіканням». Необізнаний з таємницями хірургії одразу й не збагне, що тут до чого. А все просто: з допомогою прив'язаного до ноги кількакілограмового тягара розтягнути вражений суглоб, одночасно припікши його розпеченою спеціяльною голкою. Тепер можна уявити цю тортуру. Уявити, але, звичайно, не відчути того, що зазнавала хвора. Недарма один з лікарів говорив потім: «У мене при такій операції пацієнти-мужчини ведмедем ревуть, а тут тендітна жінка зціпила зуби й мовчить».

Отже: оперована рука, хоч покищо й безкровно; оперується нога, хвороба зачепила легені. А дівчині лише за двадцять. Вона зі смутком розпрощалася з улюбленим фортепіяном, обмежилася в ходінні, перебуванні на природі. «Горю собі потроху, але безперестанку», — мелянхолійно зізнається друзям. Однак мусимо уточнити: покійного, «потроху» горіння Леся не визнавала. Вона «стискує міцніше залізного панцира, аби кров затамувати» й відчайдушно кидається у вир подій. Взяту на поміч зброю — Слово — вона гартує, вигострює, мов «двосічний меч». «Хтось (себто вона, Леся — М. О.) має іскру в серці, огонь в душі, се може не дає щастя, але дає щось більше і вище від щастя, щось таке, чому назви немає в людській мові», — читаємо в листі до Кобилянської. Це вже правдоподібніше. Виклик кинуто не лише хворобі — життю. Більше і вище всього, в Лесиному розумінні, тільки змагання, боріння. Словом і ділом. Ділом, на жаль, доля її обмежила, зате Слово служитиме їй вірно і до кінця. І освятить вона його найдорожчим — іменем рідної, любої України. Наприкінці вісімдесят четвертого у львівському часописі «Зоря» це ім'я — Леся Українка — з'явилося, а невдовзі збіркою з символічною назвою «На крилах пісень» злетіло над світом і ось уже понад століття дивує нас, чарує своєю — беззастережно вживемо цей термін — величчю, а точніше — геніяльністю.

Цікаво: найближча порадниця молодої поетеси, її мати, досить скромно відізвалася про доньчину збірку, відзначивши в ній головним чином «романтичний характер». На відміну від Олени Пчілки, Франко оцінив видання як «без сумніву найважніший здобуток поетичної... літератури», а Маковей, відомий письмовець і громадський діяч, відмітив з'яву «замітної» (хоч і «молода ще, дуже молода») оспівувачки «культу України і світового горя». У відповідь на непевність Маковея щодо її подальшої творчої долі Леся писала: «Ви боїтесь, що я не піду разом з духом часу... — не думаю сього. „На крилах пісень" не єсть моє останнє слово, а коли я думаю йти далі, то вже ж вперед, а не назад, інакше не варто було б й виходити».

Зовсім іншу оцінку дало збірці Головне управління у справах друку (простіше — цензура). Департамент — процитуємо в оригіналі, щоб суть того глибше дійшла до деяких поборників двомовности в Україні, — доносив: «Предосудительное направление этих стихотворений проявляется в тоскливых сетованиях на печальную якобы судьбу Малороссии,

изнывающей будто бы под чужеземным игом и в желании скорого переворота ее положения, в сумасбродной (зауважте епітет!) ее мечте о возможности повстанием добыть независимость, в дикой (знову!) мысли о том, что лучше бы Южной России погибнуть в волнах морских, чем пропадать в неволе у чужих... Ввиду сего, — резюмує цензор, — настоящую книгу предлагаю запретить»[1].

Знайома пісня! Відома самодержавно-поліцейська термінологія: «сумасбродность», «дикость»... «Не было, нет и быть не может!». Живучі ж вони, імперські традиції, реанімовані потугами сучасних жириновських, бабуріних, ґоворухіних та іже з ними. В тому числі й шовіністично заанґажованими новітніми, виплеканими, однак на тих же засадах, північносусідськими керманичами.

Ще одна підступність химерної долі, удар, про який ані згадки в дослідженнях лесезнавців, ні слова в шкільних та університетських підручниках. Боялися шановні говорити великодержавну «правду». Краще, бачте, піти на компроміс, не помітити факту, аби лихо тихо. Аби — не дай Бог — не викликало невдоволення.

Однак, що ж так перелякало цензора в поезіях молодої авторки? Уявіть собі, не «Contra spem spero» і не «Досвітні огні», на котрих як на взірцях Лесиної революційности, вибудовувалася концепція її творчости. Віддаючи належне закличності («Вставай, хто живий, в кого думка повстала!», другого вірша, його справді повстанській тональності, маємо все ж акцентувати на, як і зазначав цензор, «сетованиях» щодо «печальной якобы судьбы Малороссии... под чужеземным игом», бажанні «скорого переворота» і «независимости».

Славо, наша згубо! славо, наша мати!
Тяжко зажуритись, як тебе згадати!
Кров'ю обкипіла вся наша давнина,
Кров'ю затопила долю Україна.
.....
Чи на те ж козацтво гинуло в неволі,
Побивалось тяжко, шукаючи долі,
Чи на те лилися кривавії ріки,
Щоб усе пропало й забулось навіки?

Погодьтеся: в цих рядках циклу «Подорож до моря» більше, коли вже вдатися до усталеного терміну, революційности, ніж у попередньо згаданих, відверто кажучи, декляративних віршах («талановито задуманих, але слабо виконаних» — Франко). Тільки революційности не тої, коли «хто був нічим, стає усім», а високоінтелектуальної, спрямо-

[1] Вартий осуду напрямок цих віршів проявляється в тужливих ремствуваннях на нібито гірку долю Малоросії, яка ніби знемагає під чужим ярмом, і в бажанні швидкої зміни її становища, в безглуздій її мрії про можливість повстанням здобути незалежність, в дикій думці про те, що краще би Південній Росії загинути у хвилях морських, ніж пропадати у неволі в чужинців... З огляду на це цю книжку пропоную заборонити, — переклад з російської мови.

ваної на реалізацію інтересів національних, українських, що, ясна річ, не вливалася в русло совєтської ідеології.

А як сучасно звучать рядки, здавалося б, другорядної, на яку мало звертали уваги, поезії «Скрізь плач і стогін, і ридання». Леся не просто констатує підневільне становище України, не тільки співчуває гнобленим, а всією силою властивого їй сарказму обрушується на людців, котрі, чола схиливши у журбі, жалкують-тужать в кожний час, з плачем ждуть години, «коли спадуть кайдани з нас». Відчувається прямий перегук з Франковим «не ридать, а здобувати...» Сльози лиш «розтроюдять рани, — застерігає поетеса, — загоїтись їм не дадуть. Заржавіють від сліз кайдани, самі ж ніколи не спадуть». Що не кажіть, а досить таки вагомий камінь у наш самостійницький город, де, куди не повернись, то й стогін, нарікання, прокляття владі, партіям, рухам. Не було ще в Україні стільки плачу з приводу нещасної долі, як нині. Хіба що в прокляті тридцяті. Тисячі фізично здорових людей, що досі все-таки продукували якісь цінності, були зайняті у сфері матеріяльного виробництва, за кілька років незалежности раптом перетворилися в активних споживачів, безробітних з широкими кишенями й непомірними апетитами. Не знаю, як кому, мені ж важко уявити безробітного — в повному розумінні слова. Це або ледар, або пияк, що не може нагріти місця, або злодюга-рецидивіст, по кому плаче відомий заклад. Авжеж, висококваліфікованому сталевареві, шахтареві, власне, кожному робітному чоловікові не так просто залишитися без звичного заняття, втратити престижну працю. Але обставини деколи змушують. То що — брати за горло державу? Влаштовувати демонстрації, страйки, облоги верховних влад?.. Перетворюватися у рвача?.. Згадаємо зужиту істину: сім'я — держава, отже держава — це сім'я. В якій же нормальній сім'ї у часи скрути члени її повставали один на одного, брат ішов на брата, син на батька чи навпаки?.. Відчуваю репліку: є такі. Так, на жаль, є. Неповторна совєтська дійсність, «найвища» у світі моральність породили це лихо. Але не брати ж такі випадки за еталон. Людина приходить у світ не споживачем, а виробником. У цьому її високе призначення. І кожен, досягнувши зрілости, вступаючи в життя, має подумати, де і як з максимальною користю докласти власні руки, щоб забезпечити і себе, і родину.

Прикро говорити, але останнім часом з'явилася нова категорія державних споживачів — військовослужбовці. Надто ті, котрі звільняються в запас. «Дай!», «Забезпеч!» — стало й тут гаслом щодення. Чи й не парадокс! Люди, котрі перебували на такій самій службі, як і сотні тисяч інших, почувалися забезпеченими не гірше від інших громадян, чомусь прибирають собі право — і вважають це морально виправданим — вимагати за народній кошт, за наш з вами кошт, пільг у вигляді насамперед дармового житла. Давай — і по всьому! І держава — добра ж мати! — дає. А відомі ж альтернативні підходи до цієї справи: виходячи в запас, військовики масово залучалися до господарської діяльности. Ставали орендарями землі, по-теперішньому, либонь, фармерами, заводили хутори, слободи, вдавалися до бортництва, рибництва, винокурництва, сукноваління тощо. Їм було добре, підмога й

державі. Чому ж би й нашим захисникам вітчизни не зайнятися подібною діяльністю, не стати продуцентами, і не множити без того непомірний контингент споживачів-міщан? Благородно, почесно. Та й процес досить простий: держава виділяє позичку — бери, будуйся, обзаводься хазяйством, відчувай себе повноправним членом суспільства. Рекомендація, ясна річ, не стосується інвалідів, афганців. Не стосується — на практиці ж виходить: ветерани в біднівстві, бездоглядно доживають вік по «неперспективних» селах, а молоді, дужі, навіть не понюхавши пороху, атакують штаби, Ради, претендують на осонені місцини не деінде, а на південній окраїні коли не столиці, то не менше як обласних центрів.

Сказано: доля кожного в його руках. Філософія давня, життєво виправдана. Такою вона була, такою й залишиться навіки вічні. На камені, що через століття залетів у наш город, рукою поетеси начертано: «Нащо даремнії скорботи?.. Берімось краще до роботи, змагаймось за нове життя».

Даруйте за цей публіцистичний пасаж, але читати Лесю Українку сьогодні й не бачити того сьогодні, — було б аморально. Значимість мистця й полягає у нетлінності його творінь, їх проскції на майбутнє. Нинішній Лесин ювілей припав, на жаль, не на кращі для України часи, на розпал суспільних баталій, і коли Слово поетеси збігається з проґресивними пориваннями нації — низький уклін її талантові й мужності.

Дотепер ми більше захоплювалися творчим обличчям Лесі Українки. Захоплення це дещо відвернуло увагу від незвичайних умов, у яких доводилося працювати. У непосвячених у її особисте життя може скластися враження, що рання хвороба все ж відступила, принаймні (як було, наприклад, з Гоголем), затамувалася, і письменниця змогла більш-менш спокійно віддаватися обраній справі. На превеликий жаль, цього не сталося. Нерівна боротьба з недугою не припинялася ані на мить, час від часу спалахувала з новою силою. Застосовані в різних клініках Европи засоби давали тимчасові результати, якщо взагалі їх давали. Права нога роз'ятрювалася дедалі дужче, пружконога колись волинянка мусіла шукати опертя в палиці, милицях, спеціяльно виготовлених металевих ортопедичних апаратах. Та й на це в неї виробляється неординарний погляд: «Коли у мене справді є талант, — ділиться Леся з матір'ю, — то він не загине, — то не талант, що погибає від туберкульозу чи істерії. Нехай і заважають мені сі лиха, але зате, хто знає, чи не кують вони мені такої зброї, якої немає в інших здорових людей». Змагання, отже, «на життя, а не на смерть». Воно породжує в Лесі своєрідний імунітет. «Я бачу тепер, що я більше можу витерпіти, ніж думала перше», — зізнається вона в листі до матері.

У розпалі цієї борні поетеса ніби набуває другого дихання, щедро ділиться своїм відчуттям з найближчими людьми, ділиться навіть поступаючись ранішому правилу мовчати про особисті негаразди. Вельми цінні в цьому відношенні її листи до Павлика. Письменниця постає з них справді одержимою наміром жити, творити за будь-яких обставин, усупереч будь-яким незлагодам. «Маю ще з півроку носити кайдани, себто ортопедичний апарат — дарма! як скинуть з мене сей

довгий бандаж, тоді... візьмусь за писання, бо нема часу хорувати». Там же: «Все-таки добре, що я помалу все життя привикала до „заключения" і „стеснения свободы" через хірургію — се капітал на будуче...». Вона навіть знаходить в собі сили жартувати: «Я, здається, хутко до них (нападів хвороби — М. О.) звикну, як вельможні пані звикають до балів».

Неймовірні самовладання й витримка! Власне, чим більше пізнаю Лесю, тим глибше переконуюся: навіть у багатющому мовному арсеналі нашого народу бракує слів для означення натури, характеру мистця. Жити зі «скрежетом зубовним», коли хотілося б «...вийти у чистеє поле, Припасти лицем до сирої землі і так заридати, щоб зорі почули, Щоб люди вжахнулись на сльози мої», у повсякденному відчутті вістря Дамоклового меча, здіймати догори «сізіфовий камінь» творення, — спроможна тільки людина титанічної сили духа, прометеївської віддваги й навіть не з іскрою — вогнем у серці. В період її середньоріччя (прожила Леся всього 42 роки) талант письменниці розквітає всіма барвами, вона входить до числа першорядних співців часу. Поезія, проза, драматургія, критика, фолкльористика, історія, — ось віхи на шляху творчого подвигу «хворої слабосилої» жінки, що стала, за оцінкою Франка, «єдиним справжнім мужчиною в сьогочасній літературі». Павлик в листі до Драгоманова так характеризує його двадцятирічну небогу: «Леся так просто ошоломила мене своїм образуванням та тонким розумом. На свій вік це геніяльна жінка... В кожнім її слові я бачив розум та глибоке розуміння поезії, освіти й людського життя» («...Якби тільки й вона вибилася з русалчиного світу на світ соціяльний», — зазначає однак).

Невтомна у життєвих та літературних шуканнях, Леся Українка прагне розширювати жанрові й тематичні рамки власних писань. Створені після першої збірки історична поема «Роберт Брюс, король шотляндський», яку Франко назвав «справжньою перлиною», «Давня казка» — ця, за його ж оцінкою, одна з «найкращих і найхарактерніших окрас» нашої нової поезії, циклі «Невільничі пісні», «Північні думи», вірш «Слово, чому ти не твердая криця...» — яскравий доказ того. Водночас з-під її пера з'являються оповідання «Голосні струни», відзначене Золотим жетоном Київського літературно-артистичного товариства, «Стародавня історія східніх народів» кореспонденція для часопису «Народ» «Переселенці у Росії», зрештою, драма «Блакитна троянда»... Відчутно багатшають інтелект, круговид авторки. Говорячи її ж словами, немічність плоти не вгасає, навпаки, загострює роботу думки. «Не можна, гріх бути інвалідом, коли так багато роботи і так мало людей, — зізнається Леся в листі до сестри Ольги. — Треба вийти в люди! І я вийду або під ножем пропаду, а так не зостанусь». Категоричність на рівні віри.

Аби не створилося враження такого собі продуцента творів книжних, «русалчиних», зауважимо: були в Лесі періоди різного творчого темпераменту. «По хвилях міцного розмаху, гармонійного настрою, самостійности льоту, — зазначав Франко, — наступає ослаблення, занепад, перемагає знов шабльон і манера... По 1888 р. вона продукує

чимало творів досить слабих і зманерованих». Додамо: дивно було б, якби у стані, в котрому перебувала поетеса, цього не ставалося.

Наприкінці XIX ст. Леся пірнає — інакше не скажеш — у вир громадського життя. Тільки писати... як люди «живуть і гинуть» для неї замало. «Жити, а не скніти», бути «посеред бурі», — слова, заклики, що часто зустрічаються у творах, листах цього періоду. Письменниця активно шукає зв'язків з діячами проґресивного спрямування. Знайомство з одним із них, членом Київської організації РСДРП Тучапським, зближує її з цими колами та їхніми ідейними віяннями. Недавнього романтика, співця природи й козацької минувшини охоплює пристрасть до подій і фактів громадського життя. Є підстави стверджувати (вивчення літератури про «народовство», намір видати ряд книжок в серії «Дешева бібліотека» тощо), що спочатку це було захоплення модним тоді народництвом.

Не просто пояснити цю, сказати б, несподіваність у почуваннях молодої авторки. Виправдання їй — хібащо віра в новітній (пролетарський) рух як єдино правильний шлях виходу з дикого світу сваволі, під яким стогнала Україна. Поетеса розуміє (гіркий досвід того ж народництва) всю ризикованість поступу, однак — Павликові: «Я все ж таки трохи оптимістка, чи то скоріш проґресистка, і думаю, що світ іде не до гіршого, а до кращого, тільки коли б він скоріше йшов, а то стільки сили й людей даремнісінько гине. А у нас в Україні ще багато мусить загинути марне (чи, може, так буде здаватися, що марне?), поки щонебудь людське вийде. Я і всі мої товариші, певне, роковані на марну згубу, так нехай би, якби ж з того просвіток був комусь».

Ні домашніх, ні близьких друзів екстатичність Лесі Українки, м'яко кажучи, не радувала. Мати заявляла про це відверто, інші натякали делікатніше. Однак жереб кинуто. Триває посилене вивчення політичної, економічної літератури, деяку Леся перекладає («Хто з чого жиє» польського марксиста Дікштайна, «Ткачів» Гавптмана), до окремих пише вступи, післямови. Поруч з поезією публіцистика, громадська праця посідають чільне місце. Відома участь Лесі в перекладі «Маніфесту», організації ряду революційних видань. Письменниця опиняється мало не в центрі соціял-демократичного руху, а мешкання Косачів у Києві, на Маріїнсько-Благовіщенській — своєрідним нелеґальним пунктом та сховком забороненої літератури. «Хочу дихати вогнем, хочу дихать своєю весною», — звучить мов заклинання.

Відчутне бажання письменниці творчо вийти за межі рідного краю, до так званого інтернаціоналізму. То вона картає французьких мистців, які вознесли хвалу російському самодержцеві під час прибуття останнього в Париж, то під час поїздок на лікування налагоджує зв'язки з проґресивними діячами інших літератур, транспортує заборонені книги, аналізує творчість двох протилежних поглядів італійських поетів Ади Неґрі та Ґабріеля д'Аннунціо, то заперечує проповідь Толстого не противитися злу насильством, абсурдність теорії «клясового миру», то схрещує полемічні списи з російським декадентом Мережковським, який услід за французькими проповідував індивідуалізм, містику, «мистецтво для мистецтва», під виглядом боротьби за оновлення

тематики й жанровости мистецтва заперечував реалізм. Дістається і його апологетам в Україні, всім, «хто тільки носив „декадентську" причоску або „модні барви"». «...Таки одгризнулась на Єфремова («бере на себе ролю судії», — в листі до матері). І далі: «...Щодо „війни духа", то я згідна з тобою: ніякої ласки, ніякої пощади. І здається, я так і поступаю». Зрештою, Леся запалюється бажанням очолити «Южные записки», газету, що мала виходити в Одесі; навіть згідна «...взяти на свою долю либонь найчорнішу роботу в мужицько-пролетарській газеті».

Окремої зауваги вартує в цьому пляні настійно пропаґований деякими критиками-лесезнавцями марксизм Лесі Українки. Мовляв, «Капітал» вона вивчала, «Маніфест» вважала мало не Євангелією революціонера, ряд положень вчення марксистів втілила у віршах та публіцистичних статтях. Так, і читала, і вивчала, і дещо сприймала на віру. Але підганяти самобутню творчість поета й публіциста під чужі постуляти — явне фальшування, видавання бажаного за дійсне. Процитуємо саму Лесю. В листі до сестри Ольги від 30 серпня 1897 р. вона пише: «Тим часом не роблю, як і перше, сливе нічого, от тільки половину Kapitala „проштудировала" („читати" його не можна) і знаєш, чим далі читаю, тим більше розчаровуюсь: я не бачу тієї „строгой системы", про яку говорять фанатики сеї книжки, бачу багато фактів, чимало дотепних гіпотез, і ще більше просто дотепів, але багато зостається для мене темного, невиясненого, недоговореного і в науковій теорії, і в практичних виводах з неї. Ні, видно, се Тщмгь Умфтпудшгь (нове євангеліє) все-таки потребує більше безпосередньої віри, ніж її у мене єсть». Останні слова (щодо «безпосередности віри»), здається, не вимагають жодних тлумачень — настільки чітко прозирає в них думка про явне «незахоплення» авторки «системою» апостолів «нової віри», «вождів світового пролетаріяту». Шило таки вилізло з мішка, маскувати його нема жодного резону.

Захоплення «новою мрією» дещо виокремило Лесю з кола поборників суто національної справи. Сьогодні це очевидне. Матеріяли (листи, статті), що останнім часом вийшли зі спецхранів, засвідчують чітке розмежування між нею та, наприклад, Грушевським, Антоновичем, О. Кониським, Єфремовим, іншими діячами національно-визвольного руху (Грінченко, Нечуй-Левицький, приміром). Навіть між Драгомановим та, як зазначалося, матір'ю, Оленою Пчілкою. «Я шукаю товаришів не серед друзів моїх друзів, а серед друзів моїх ідей», — не раз заявляла авторка наведених слів. Подібна розбіжність, ясна річ, не сприяла поглибленню й розвиткові українських визвольних змагань. Це також правда. Гірка, та все-таки правда. Ба більше — така неузгодженість деякою мірою дезорієнтувала національну інтеліґенцію. Приклад цьому — полеміка, що розгорнулася між Косачівною та... Франком. Франко у статті «З кінцем року» (1896) стверджував, що народники-українці Желябов, Кибальчич (додамо: Степняк-Кравчинський, Дебагорій-Мокрієвич), активно діючи в російському революційному русі, гальмують національно-визвольну боротьбу в Україні. Статтею «Не так тії вороги, як добрії люди» Леся не забарилася заперечити висловлене, пояснюючи думку Франка необізнаністю з подіями в Росії. Вона

дотримувалася думки, згідно з якою українці повинні боротися «вкупі з сусідами», а здобуте, мовляв, ішло би на користь «усьому величезному та розмаїтому складові російської держави».

Розцінимо цю тезу як хибну (генії так само не застраховані від помилок), дамо побіжну історичну довідку: як активні учасники російського революційного перевороту, після перемоги революції, вибореною ними владою знищені Ю. Коцюбинський, В. Боженко, П. Дибенко й чимало інших. Леся, звісно, не могла цього передбачити, наша справа — виявити істину, розставити крапки над «і».

Розмову про революційність Лесі Українки продовжимо далі, а зараз поцікавимося її здоров'ям. Здоров'ям, котрому завдячувала Леся винятковою працьовитістю та «гостротою мислі». Може, сталося диво, і плоть, діткнувшись життєвих тернин, надихавшись громами й бурями та освятившись «на полі крови», воскресла? Аж ніяк! Туберкульоз, як і досі, невблаганно роз'їдав організм, не даючи жодних сподівань на краще. Тривають постійні поїздки до Криму, Одеси, Буковини, Варшави, Друскенік (Литва), Гадяча. Під час одної з таких курацій (літо 1897 р.) в Чукурларі, поблизу Ялти, відбулося знайомство — за Лесею — «двох чахоточних», її й Мержинського. Звів їх (листовно) Тучапський. Мержинський був на той час посередником між соціял-демократами Києва і Мінська, молодий і безнадійно хворий. Іскра взаємности, здається, спалахнула в серцях, надовго стала мірилом дружби, любови, самопожертви в ім'я цих високих чуттів.

Узимку 1899 р. берлінський професор Берґман оперує хворий суглоб правої ноги, рекомендує спеціяльний ортопедичний апарат. Тривалий час оперована лежить «в панцирі», привикає до нового свого стану і тільки в кінці червня повертається додому, до Зеленого Гаю. Як тут гарно та любо! Розмови, зустрічі... І звісно, праця, праця і праця. Вона так скучила за писанням! Юрба образів, рої думок не дають спокою навіть тут, серед роздолля нив, гомону дібров і добрих, щирих людей.

Як я люблю оці години праці,
Коли усе навколо затиха
Під владою чаруючої ночі...

Переклад з Гайне, огляд новітньої італійської літератури (має прочитати його на зібранні літературно-артистичного товариства), «Єврейські мелодії (в юдейській історії так багато цікавого!), «Забуті слова»... Дивна річ: в Колодяжному їй маряться полтавські обшири, полтавське літо, а приїде до Гадячого, — Волинь, Полісся не сходять з гадки. Останній вірш («Забуті слова»), либонь, спомин з далеких дитячих літ. Подруга Варка, тіточка Олена... Які вона вміла плести вінки! При тім ведучи запальні розмови, в яких «зривалися слова палкі, ворожі, мов грізні вироки всім тим, що кров лили».

Приїхав Мержинський. Про стан її здоров'я він знав, тож не міг не провідати. Місяць його перебування, здається, перетворив їхню дружбу в щось значно більше. У що саме — покаже час. У всякому разі, серце її бентежиться. Огортає туга за Сергійову самотність, оте батьківське несприйняття синових ідеалів, розрив на цій основі. О, як це знайомо!

Як боляче, що й її рідні (мати зосібно) так само не поділяють цієї дружби. Як і стосунків з Тучапським, та й взагалі.

Взаємини матері й дочки, Лесі Українки й Олени Пчілки, — драматична сторінка Лесиного життя. Вона вимагає окремої розмови хочби з точки зору того, як пропаґована марксистами «нова віра» згубно відбивалася на стосунках навіть у таких міцних родинах, як Косачі. Особисто мене спонукає до цих трактацій нарікання з боку деяких так званих лесезнавців, котрі після виходу моєї книжки «Дочка Прометея» нібито знайшли в ній неправильне трактування образу Пчілки. Її, бачте, показано свавільною, нетерпимою до думок інших, інших уподобань, навіть ліберальною. Що ж, трапляється. Суть, однак, в істині. А істина в тому, що між двома визначними жінками України існували, як то й буває в житті, певні розбіжності ідейно-етичного характеру. В цьому, повторимо, нічого незвичайного, і підтасовування фактів заради уявного благополуччя віддає нічим не виправданим суб'єктивізмом.

Вже зазначалося, що родина Косачів свято дотримувалася національно-патріотичних поглядів і звичаїв, виховання в сім'ї основувалося на традиціях минувшини. Потомствена українка, Ольга Косач, виявляла тут непоступливість. Доньчине захоплення «соціялістичною течією», «іскрівством», підпільництвом вона не сприймала і не могла сприйняти. «Варто зауважити, — згадувала вона значно пізніше, — що соціялістична течія тоді вже пробивалася і йшла самостійним — од нас, старшого покоління, — шляхом». Оскільки інших причин зміни доньчиних поглядів, окрім зв'язків з соціялістами, не проглядалося, то вина, зрозуміло, падала насамперед на них. Фаталізм Мержинського. Тучапського, інших, котрі навертали Лесю у «свою віру», не міг не викликати у пані Косачової одвертого опору. Стільки зусиль віддавати вихованню у своїх чад патріотизму і стати «притчею во язицех» друзів і знайомих, — більшої ганьби важко намислити. Вони, мати й дочка, звичайно, не зрікалися родинних чуттів і зносин (як то було, наприклад, з Перовською, яка заради народництва порвала з дворянським середовищем), глибоко шанувалися, проте це не вадило одній непохитно відстоювати засади й переконання суто українства, іншій, не менш наділеній осучасненим чи що б то чуттям національної гордости й самобутности, визнавати, що «...краще зробити нову корогву, ніж латати стару, і заради того латання рискувати власною честю».

Це була трагедія, драма, котра обох її учасників доводила мало не до розриву, а молоду Косачівну до наміру шукати пристановища поза родинним колом... «Прикро і тяжко і фатально, що ні одна моя дружба, чи симпатія, чи любов не могла досі обійтись без сеї отруйної ревности, чи що воно таке, з боку мами», — скаржилася Леся в листі до сестри Ольги. До речі: батько, Петро Косач, не завжди поділяв осудливе ставлення дружини до доньчиного захоплення (вірш «Королівна»). Становище ускладнювалося у зв'язку з погіршенням здоров'я Мержинського. Наступної зими, незважаючи на власні недуги (правда, прооперована нога зачаїлася), Леся здійснює вельми складний вояж Київ — Мінськ — Петербурґ (до сестри) — Дерпт (суч. Тарту, Естонія)

— Рига (там тіточка Олена) — знову Мінськ. Подорож тривала понад місяць, вона значно розширила коло знайомих Лесі. Головне — входження в «Жизнь», журнал російських письменників і політиків. Співпраця з «Жизнью» дала змогу виступили з рядом статтей-оглядів з української та европейської літератур, відстоювати позиції народности й реалістичности мистецтва. Гостинний прийом, щирі розмови й бесіди додали поетесі свіжих сил. З-під її пера з'являються статті «Малорусские писатели на Буковине», «Новые перспективы и старые тени», інші. («Весь стіл завалений, ніде курці клюнути, ще не переглянутими книжками»). «Неспокійний, пристрасний елемент» охоплює письменницю...

А події насувалися, життя (доля) громадило їх з невідворотною впертістю. Мержинський. «Йому з початком глибокої осені знов погіршало... жар вище 38,5... Як би я хотіла вирвати мого нещасного друга від тих його йгфыш-родичів (ніби родичів), з тієї проклятої ями, що витягає з нього останнє здоров'я!» В наступному листі до Ольги, сестри: «Од Сергія Костянтиновича дуже погані звістки, він ослаб до крайности... Мало не щодня мліє од упадку сил...». І ще: «...Кров горлом іде, і жар все більше й більше!.. Пише (Сергій — М. О.) теж і про те, що при мені йому навіть гинути буде легше...». Постає питання про поїздку до хворого, і тут — знову (!) — входить у ролю мати: нікуди ти не поїдеш; що дасть тобі та поїздка? Тільки своє здоров'я змарнуєш, йому вже нічого не допоможе... О, вічна незговірливість! Вічне нерозуміння, небажання розуміти... «Я... таки поїду, хоч би мені прийшлося для сього більше енергії потратити, ніж я потратила її за все своє життя. Нехай навіть се все буде „жертва напотрібна", але я найбільш люблю приносити іменно такі жертви на алтар дружби». «...Бути здоровою тільки самій для мене нічого не варт».

З поезії в прозі того часу: «Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами, ти, мій бідний, зов'ялий квіте!.. І ніщо так не вражає тепер мого серця, як сії пахощі... невідборонно нагадують вони про те, що моє серце віщує і чому я вірити не хочу, не можу. Мій друже, любий мій друже, створений для мене, як можна, щоб я жила сама, тепер, коли я знаю інше життя?.. Я пішла до тебе всею душею, як сплакана дитина іде в обійми того, хто її жалує. Тільки з тобою я не сама... Тільки ти вмієш рятувати мене від самої себе...

Мій друже, мій друже, невже я одинока згину? О візьми мене з собою, і нехай над нами в'януть білі троянди!.. Візьми, візьми мене з собою, ми підемо тихо посеред цілого лісу і згубимось обоє помалу, вдалині. А на тім місці, де ми були в житті, нехай троянди в'януть, в'януть і пахнуть, як твої любі листи, мій друже...»

А ось тільки назви поезій, вони говорять самі за себе: «Все, все покинуть, до тебе полинуть», «Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти», «Скажи мені, любий, куди мої сльози поділись?», зрештою — «Я бачила, як ти хиливсь додолу...». Вірші ці за життя Лесі Українки з її повеління не друкувалися. Після останньої війни їх знайшла у львівських архівах і опублікувала невтомна дослідниця Лесиного таланту та її невблаганної долі Марія Деркач.

На початку січня 1901 р. Леся в Мінську, біля смертельно хворого друга. Він тане, мов свічка. «Кашель, кров, голос втратив зовсім, гарячка безперестанку, сили менш, ніж у дитини...». Одначе: «Любі мої папа і мама!.. Я... так боюсь, мамочко, що моє лихо відіб'ється на твоїх і без того неміцних нервах... Нагадаю тобі, що я дуже витримлива... можеш бути певна, що мені особисто ніяка небезпечність не загрожує».

Утім Леся цілоденно (невдовзі й нічно) біля хворого. Поруч з його ліжком столик, за яким вона працює. Матері: «Робота моя («Народничество в Германии», для «Жизни» — М. О.) не жде... Якщо Брокгавз прислав книжки, то, будь ласка, не гайся мені їх переслати сюди». «Треба жити так, як живуть люди в осаді, — поставити варту і провадити всю роботу так, як у нормальні часи»...

«Vivere memento!». Відому латинську приказку «Пам'ятай про смерть!» Леся перетрактовує по-своєму: «Пам'ятай про життя!». І вона живе. В осаді хвороб і смерти працює так, як у нормальні часи. Вона пише «Одержиму». Поему болю і муки, і складнощів моменту. Ні, вона не б'є лихом об землю, як радив Шевченко («Варнак»), а вбирає те лихо і з нього «творить драму». «Признаюся вам, — писатиме потім Франкові, — що я її в таку ніч писала, після якої — певне буду довго жити, коли вже тоді жива осталась. І навіть писала, не перетравивши туги, а в самому її апогею. Якби мене хтось спитав, як я з того всього жива вийшла, то я б теж могла відповісти: j'en ai fait une drame (я з того створила драму)».

Це про неї Рильський сказав: «непоклінна». Яке просте й величне слово! Скільки емоцій, сути, чуттів. Тільки в надрах геніяльної душі народу могло зродитися воно, аби на віки утвердити дух непокори, незламности, волелюбства. Непоклінна... Незабаром Леся зовсім перебирається в домівку Мержинського, аби до кінця виконати обов'язок друга. Роля сестри милосердя, доглядальниці виявиться найбільш підхожою. Сергій приречений. Він уже розпорядився, кому послати телеграми. Кобилянській: «Життя проявляється тільки в свідомості страждань». Батько від догляду за сином захворів, ризикує скінчити серцевим ударом від безсонних ночей.

Здається, все. Лишається чекати остаточного кінця. Розв'язка наближається. «Я страшно втомлена фізично і морально». Але не поспішаймо. Доля приготувала своїй улюблениці ще один сюрприз: у хвилини просвітку Мержинський просить Лесю... писати — під диктування — листа його давній подрузі Вірі Крижанівській-Тучапській. Непояснено! Виявляється, він... у нього... Але пиши, Лесю, пиши. Крайся серцем, волай душею, здіймай до неба руки, проте... «Мій друже Віро Григорівно! Як бачите, я пишу рукою іншої людини, а саме Лариси Петрівни, яка... невідлучно проводить час біля мого ліжка. Сам я так охляв... що не можу слова вивести. Місяців три тому я втратив остаточно голос... Вашого великого листа... я досі не одержав. У вересні я вам писав... Висловлюючись вашою ж символічною мовою, я можу сказати, що троянди дружнього ставлення до Вас ніколи у мене не в'янули, а тому їм не треба воскресати». Що це? Запізніле зізнання (Крижанівська на той час — дружина Тучапського) в коханні, останнє «прощай»?..

Однак — терпіння. Терпіння — твій гіркий талан, Лесю. Тож... «Сьогодні получили, Віро Григорівно, Ваші листи, читали ми їх обоє, але відповідатиму я одна, тому що Сергій Костянтинович не в змозі вже й диктувати... Він тепер уже „...не від світу цього". Два тижні тому він попрощався зі мною...».

Драма скінчилася. Фізично. Морально вона продовжиться на все життя. Після всього, після добровільно прийнятої рани «трояндами дружнього ставлення», в Лесі вистачає мужности ще раз переповісти «дорогій Вірі Григорівні» свою одіссею, чи, «коли хочете, ієреміяду». «Я приїхала до Києва розбитою: невимовний розлад, думки, що не піддаються словам... дивні невідчепні ідеї... сильне загострення моєї істерії, нездатність до роботи... апатія, інертність». «Я побачила вищу міру людської слабости і нещастя... В останній день я не стала б утримувати його при житті, коли б це було навіть від мене залежне; тільки присутність його рідних завадила мені уприснути йому морфій (мене настійно переслідував цей намір), коли б тільки я могла, я дала б йому Gnadenstoss (німецькою мовою — удар милосердя)... в останні хвилини, проте не було вже нічого жахливого, він узяв мене за руку, почав дихати рідше і рідше, потім зовсім затих... Я тримала його за руку, поки зовсім не втратились останні ознаки життя...». Писано з Кімполунгу (Буковина), куди Леся виїхала з Києва до «когось чорненького». «Нервова обстановка нашої сім'ї мені тепер, більш ніж коли, не до речі, у мене й так душа не на місці... Режим нашого дому тільки загострює мою і без того досить гостру істерію» (з листа до сестри Ольги). Ще одне гірке визнання нерозділеного між дочкою та матір'ю горя.

Така, коротко, новеля з Лесиного життя. Може, не варто було її переповідати? Але ж ні, бачимо, наскільки вона важлива, значима, який глибокий слід лишила в її душі і творчості.

Виникає запитання: хто ж у цій особисто-громадській історії правий, а хто винуватий? Питання вимагає зваженої відповіді, інакше — з сучасної (незалежницької) точки зору — перед Лесею, сказати б, стоїть загроза опинитися між силами істинно патріотичними і псевдореволюційними, стати рупором так званих інтернаціональних, космополітичних, по суті безплідних ідей і тенденцій. То чия ж правда? Відразу зауважимо: однозначної відповіді тут не чекати, простежимо розвиток дальших подій.

Закінчення буде

«Месники дужі приймуть мою зброю,
Кинуться з нею одважно до бою...
Зброя моя, послужи воякам
Краще, ніж служи ти хворим рукам!»

(Леся Українка — «Слово, чому ти не твердая криця»)

Олександра КОВАЛЬОВА

* * *

Дрібненькі краплі сизого туману
Такі холодні ручки простягли,
Так щемко заболіли із імли
І ще болять, хоча той біль — омана.

Омана все, чого нам не зігріть,
Омана все, чого не врятувати.
Омана, що ми в чомусь винуваті, —
Нас просто не пустили на поріг

Безхмарного, омріяного свята,
Бо ми важкі і не здолали ніч.
І ці тумани, вранішні, дрібні,
Нас будуть іще довго огортати.

* * *

Як птаство налетіло, —
То розклювало
Усе, що медом пінилось
На сонці.

Золотоверхий храм —
Пахучий сонях —
По світу рознесли...
Та хто зна,

Може,
В якійсь утробі
Пташиній
Сховавсь
Не тільки шмат наїдку,
А й пагін спогаду

Про храм
Золотоверхий
І пахучий...

СОНЯХИ

Соняхи — голови медові,
Теплі, пахучі, — Божих очей спочинок.
Храми, висвячені одвіку,
З ореолом предвічним.

На всіх вітрах негаснучі свічі.
Одне одному дивляться у вічі
І сонцю.
Єдиний закон — довіра.

Самозгоряння, офіра.
Чи затулять вони собою
Усі Содоми,
Усі Гоморри,
Всі мертві очі землі?..

НЕБЕСНА НИВА УКРАЇНИ

Світлій пам'яті матері

В небесній Україні
Тихо й щемко.
Там мати вже посіяла пшеницю
І всі, кого не стало в тридцять третім,
Виполюють щирицю і осот...

Я вже давно тут на землі не бачу
Таких очей — без засувів і клямок.
Візьміть мене в свою небесну ланку
На ті дзвінкі, такі розлогі ниви,
Де горнеться зернина до зернини
І де такі прихильні — ніч до ранку,
А полудень до вечора...
Візьміть!

А в нас і досі голодно.
Полова
Не йде у колос,
Як її не хвалять,
Хоча вже всіх привчили,
Що для вжитку
Кориснішого харчу не бува...

Як добре,
Що ми всі були малими

І бачили, як золота стежина
Десь обрій перекреслює і кличе
У ясну тишу
Вище сліз і хмар.
Як добре нам пізнати,
Що то смуток,
Такий пекучий
І такий прозорий.
Спасенний той,
Хто встиг скупати душу
В нещаднім
Чистім купелі з вогню.

Прощатися почнеш, — як заболить
Земна краса, нетлінна і в юдолі.
Ці пишні квіти, що спокійно долі
Кладуть голівки й сяють з-під копит.
Відважна брунька березневим ранком
Так дзвінко вибухне на цілий світ,
Що як ти не пильнуй, — все буде раптом,
І ти обірвеш струни, а нових
Не просто напитати в онімілім,
Отерплім світі, тільки не питай!
Хоч очі повиколюють, — дивися!
Хоч крила поодрубують, — літай!

Я перейду поосені,
Упоравши всю роботу,
З ниви на ниву,
Прохаючи
Благословіння у Бога.
Буде той день осінній
Увесь іще повен літа.
Стежку засипле золотом,
Пахучим і соковитим.
Не розтоптати. Тихо
Піднятись легкою тінню.
Хай теплий кетяг калини
Явить благословіння.

Перед тою нивою
Немає чистилища.
Просто кожного Мати стрічає біля його колоска
Молитвою тихою.
Помолімося, брати мої,
Помолімося.
Сповідаймося колоскам своїм,
Не змалімося.
Зберімо в останнім пориві

З усіх світових калюж
Розпорошене золото наших душ.
Щоб очі ми матерям не кололи
Ледачою звичкою до полови.
Он твій колосок сяє,
І Мати при нім стоїть.
Мати прощає...

КАХЛЯ: «ГОНЧАР ЗА РОБОТОЮ»

На комині такий широкий світ.
Така надія — комин за плечима.
Красоля, мальва, кручений панич
І дикий звір з дитячими очима.

У того звіра два легких крила.
Замість оброті — туга і довіра.
М'яка і тепла глина в гончара,
Відкіль узяти дику душу = звіру?!

Він міг злетіти в синю височінь,
Лиш крила розпростер би визопері.
А він лишивсь і няньчить вам дітей,
І порається мовчки біля печі.

Веселі й бистрі пальці в гончара.
Він глину мне, бо так його навчили.
Красоля, мальва, кручений панич.
І дикий звір з дитячими очима.

Ольга СВІДЗИНСЬКА

УЖЕ СОФІЯ ВІДСТРУМЕНІЛА

В. Стус

Мудросте Божа, Святая Софіє!
В серці згасає остання надія;
Серце лиш стогне, кричати не сміє,
Перед іконою свічечка тліє...

Де тая свічка! І де та ікона?
Свічка вже згасла, не чути і дзвона,
Нема ані співу, ні Божого слова =
Церква лежить попід імли покровом.

Давно ці стіни були живими?
Давно Глас Божий лунав між ними?
Давно ці ж люди сюди ходили,
Ставили свічку і Богу молились?

Стримить Софія, як мертва хата,
Немов за гріхи чиїсь кимось розп'ята.
Німа і темна, мов людська страта.
Мудрість — і кара, Церква — і мати.

2.6–9.1992,
Київ–Сімферополь

ДО В. С.

Мені ніжно і млосно.
Поволі заплющую очі,
Не чую нічого.
Довкола
Зринає задуманий ліс,
Обіймає злегенька тиша.
Я не рушуся з місця.
Лиш в мозку
Уровки віршів бавляться,
Скачуть,
Не знають спокою...
Лісова тиша повила душу...
Як легко і ніжно!
Чарівна задума...
Сон...

1–23.7.1994,
Кам'янка-Бузька (проїздом) — оз. Світязь

* * *

Вулиці спочивають,
пустіючи,
Уже запалені ліхтарі.
Трамваї стиха зідхають —
За день намучились,
бідні!
В повітрі гуляє запах
Трошки згорілої кави.
Неповний місяць — хіляль —
Царює над зорями
у чорному небі.
Кам'яниці світяться злегка,

Замріяні леви дивляться
в темряву,
Колискову шепочуть місту.
Тихо, тихо —
спить дитина...

22–23.3.1994,
Львів

* * *

Я вийшла за браму. Повз мене
Просунулась злегка підвода.
Тихо. Лісок патлатий
Всміхався і кликав до себе.
Ввіходжу до нього. Він тепло
Дихнув — і затих. Я слідом
Ступаю мовчки на стежку.
Іду й гадаю: чи звірі,
Чи люди убогі — пани тут?
У відповідь голос із лісу:
«Північний вітер — господар,
Це він шелестить по гіллю».
Поволі виходжу. Сонце
Закрили сіренькі хмари.
Вже скоро осінь надійде...
Мене запитаєш вдома:
«Де була ти нині зранку?»
«У Господа в лісі», — повім я.

13.8.1994,
на Світязі

* * *

Юначе! Ти бачив колись кипарис?
В задумі стримить він, палає заграва,
Промінням гарячим його облива...
Юначе! Ти бачив колись кипарис?

Ти бачив, юначе, як грає вода,
Як море шепоче леґенди туману
І хвилею скелю-сестру обійма?
Ти бачив, юначе, як грає вода?..

Ти чув, як співає пісні вітерець,
Як десь при дорозі скрекочуть цикади,
Джерело каміння сумне пробива?..
Ти чув, як співає пісні вітерець?

Юначе! Послухай розмову мою,
Бо все це — не казка про дивну країну,
Це пахощі Криму, завиті в слова...
Юначе, послухай розмову мою!..

17.3.1994,
Луцьк–Жовтанці (проїздом)

* * *

Кудлатий хлопчик сьогодні вмився,
Кучері по вітру розкинув.
На сірий горбок поважно схилився
І в мрії далекі поринув.

Поволі вдивлявся в вечірню темінь,
Ласкаво комусь усміхався.
Блищали краплини на листі кленів
Та дощик з каштанами грався.

А погляд хлопчини блукав далеко,
В очах теплий вогник світився.
Під деревом тихо зітхала спека —
Їй, певно, туман наснився...

15–16.9.1994,
Львів–Стоянів (проїздом)

* * *

Між навалою дахів сірих,
Шпилів гострих і круглих бань,
Серед вулиць, так серцю милих —
Всюди Львів мій, куди не глянь.

У долині повзуть машини,
Десь шкребеться якийсь трамвай...
Цьому виру немає спину,
Ти лиш сили йому давай.

Де ця сила? В якому схові?
Де бере її князь старий?
Таємниці нема: у Львові
Дух вкраїнський живе міцний!

Липень 1993,
Львів

* * *

Бруківка мокра, парасоля, дощ,
Намоклі кроки і намоклі звуки...
Іду, співаю, бо ридать — не мож',
А так мовчати — гірше над всі муки.

Думки намоклі стогнуть в голові,
Розкисле серце стукати не хоче...
О Господи! Навіщо це Тобі,
Скажи, відкрий мої замкнені очі!

Мій Боже, де я? Чи це все у сні?
Чужії люди і чужа говірка...
Вкраїну лиш нагадує мені
Оця по-львівськи вимита бруківка.

5–6.5.1994

* * *

Ліс на хвилю замовк, прислухався до шелесту кроків,
До гучних голосів і до шереху листя старого.
Не вітав нас ні словом... О, скільки вже років
Споглядає людей і не зраджує голосу свого?

Ми ішли, і красою шляхетною дихав він стиха,
І якусь життєдайную силу вливав мені в душу,
Шепотів, щоб забула усі я незгоди і лиха,
Бо ще стільки пригод перенести в житті своїм мушу!

Він все знав і все чув, цей провидець прадавній зелений,
Потішав він, як батько свою неспокійну дитину,
А старезні дуби говорили поважно до мене:
«Не журися, побачиш вже скоро ти любу Вкраїну!»

7–8.5.1994

■

В'ячеслав МЕДВІДЬ

З ІМЕННЯМ ДРУГОЇ САМОТНОСТИ

Не знати в чому, як і коли я означую себе як людина культури. Стан незатишности, невловної роздратованости чергується зі станом мало не блаженної вмиротворености. У кожному разі відшукуєш винуватця. Побут, сім'я, національні катаклізми є надто прості «провокатори» винуватости. На їхню адресу з руки тобі оголошувати свою національно-родинну перевагу або ж викоріненість. Я маю для своїх розправ вдячніший ґрунт — це обшир того мисленного буття, де я можу позивати

й одбирати, мовби з примхи, свій позов і не бути спійманим на нелогічності, бути слухняним учнем і буркотливим ментором. Але я не знаю, як назвати цей материк, — ну, хай це буде й культура. Страшно осутнювати свою зверхність, адже в такий спосіб можна постати на вичерпність творчого єства: я плекаю в собі радість задавненого меморандуму. Це радість — і передчуття — ще не написаного тексту. Я запитую себе: що то за текст, який, ще не написаний, дарує стільки радости. І чи варто сідати за нього, не маючи певности, чи триватиме радість і згодом, коли цей текст буде написано.

Я вдаюся до медитацій над цілою історією задавненого меморандуму. Мене було запрошено написати хоч що-небудь про живого клясика. Розуміючи, що мене зваблюють на гуртову одностайність довкола особи, що причетна до мене багатьма ознаками — володінням словом, масивом написаного, але чужа мені за багатьма соціяльно-зужитими прикметами, за пережитим досвідом, яким я не міг дорікати їй, — я, покладаючись на солодке почування «можу і хочу» — «можу й не хочу», зважуюся долучити свій голос до гуртового оргазму. Мені вдається написати кілька абзаців, а згодом, перебуваючи в одній з прибалтійських — натоді — республік, повідомив телефоном, що текст майже готовий. Мені здалося, що я виповнив свій меморандум у наймайстерніший спосіб. Можна й присилуватися написати про те, про що — не хочеться. Але наслідком моєї «філософії» став текст-лист, у якому — і якого було одіслано — я з'ясував на багатьох сторінках, чому я не можу написати про живого клясика. Себто це було жорстоке — для людей, що опікувалися цією справою, — визнання, що я не зможу написати про нього ані тепер, ані згодом. Навіть у такий «некрофілістичний» спосіб — не зможу. Люди, що були до мене прихильними, надовго одійснили мовчазну вендетту. Я не побивався тим, що не долучив свого «почуття» до гуртового оргазму, — часи гуртовізму перейшли в дещо іншу «якість».

Багато чого трапилося потому: дехто навіть обізвався до мене пробачливим голосом, може, визнавши мою рацію, а може, зазнавши якогось розчарування у пов'язку з тим, у що сліпо вірили. Стало знати, що я заховав у собі якусь таємницю і до певного часу є особа недоторканна. Це дуже шляхетний вислід усіляких непорозумінь там, де панує бодай мова — одна для слілкування.

Я спричинився до чиєїсь стурбованости актом ненаписання тексту. Зоднобіч я виказав себе не як людина культури, водночас зажив солодким передчуттям написання тексту, в якому з'ясую історію свого меморандуму і так дізнаюся, в чому, як, коли і де означую себе як людина культури. Знати, що ці «солодощі» виказують також мою гріховність. Радість моя хвороблива. Я живу проміжковою радістю межи ненаписаним текстом і текстом, якого збираюся написати. Але знати й те, що такі тексти не завжди пишемо ми, що їх пише сама доля, помщаючись за опізненість наших меморандумів.

Мало не піврічні мої роздуми й потуги викінчуються оцим листом. Знаю, як багато й з легким серцем написано про Вашу творчість, а ще більше знання обтяжило, коли збагнув причетність власного опри-

сутнення у цій справі. Дивом сповнюєшся великим од розуміння, що тут неможливо обмежитися читацькими емоціями або аналізою певного твору, чи й узагалі професійним асоціятивним розмислом. Варто хоч зиркнути на новітнє поліття в літературі і видко стає, як воно катується подвійною мукою: прагне витворити свій мистецький світ, а ще й повсякчас замолює гріхи своїх вчителів. Дехто то й научається помножувати óні гріхи, і ведеться їм, їй-бо, добре у їхньому ремеслі.

Якщо пристати до думки, що письменник є породженням певної епохи, то, звісно, треба вести мову догідливо цій тезі, а, отже, казати про літературу як про обслуговуючий феномен епохи. Та коли припуститися гадки, що епоха письменника не народжує, а лише впливає на нього, привласнює його, якщо він слабший од неї, і калічить, дійдемо до іншого висліду: мистець од народження істота позачасова. Інша справа, як він поведеться з цим усвідомленням, чи стане йому мужности бути суголосим отому «позачассю», а чи не зіб'ється він на паразитування на ниві духового життя, апелюючи до народніх сподівань, але задовольняючи їх високопоетичною молитвою перед офіційним ликом сьогоднішнього дня. А це вже — мистецький злочин, і найперше перед народньопоетичним словом, яке такий мистець, володіючи певним імітаторським талантом, приневолює до буденщини.

Чи не найбільший гріх пов'язаний зі словом як духово-естетичною реальністю, в яке перо письменника ніколи по-справжньому не заглиблювалося і його не переорювало. Недаремно це слово так тяжіло до тематичної еклектики з мрійливими відступами. Можна було б погодитися, що дужість нашої прози у максимально можливій конкретності патосних настанов. Сповідані нашим суспільством, а відтак і його «героями» ідеали, з умовою орієнтації усіх художніх засобів найперше на них, стають «додатковими« персонажами романних структур. А оскільки ці структури народнього життя не розорюють і в чорнозем його нічого нового не сіють, то, окрім бур'янів, нічого й вирости не може. Ніякого духового хліба ми для свого народу не ростимо, а дуже патосно захищаємо цей хліб від горобців і вороння, тим самим вивищуючись на «ниві народнього життя» святково вбраними опудалами. Вдається нам вряди-годи довести до взірцевости літературну мову, якою мав би володіти ідеальний народ. Але не володіє і не сприймає, оскільки ідеального народу не існує. Є лише ідеальні стани його душі, котрі, коли їх абсолютизувати, відривають слово від живої плоті життя, роблячи предметом зображення плоть умоглядну. Нею, до речі, й послуговуються всі соціяльні доктрини, що їх ми опоетизовуємо, тим самим й опоетизовуючи всіляке соціяльне зло, яке гніздиться тільки, і вийнятково, в окремих людях. Так, на жаль, хоч не завжди думають, але завжди пишуть чи не всі українські письменники, роблячи вигляд, ніби живуть у раю і змушені час од часу акишкати на чорта, що заміряється в цей рай пролізти.

Умоглядними є й більшість наших сюжетів. Адже сюжет — це передусім людський характер, що набуває опуклости історичної долі. Саме долі, а не випадку. Коли ж доля ця наперед визначена й

однозначна, письменник оперує не характерами, а набором типових для того чи того часу людських рис, комбінація яких, зрештою, безмежна. Саме тому є безмежною і літературна брехня. На позір реалістична, а насправді духово неконкретна, оскільки письменники накидають на людину зашморг часу, в якому вона живе, і цим зашморгом її душать. Що ж конкретного може бути для літератора в трупі, — лише патосна надгробна промова. Отож під повсякчасним сумнівом і наше вміння володіти формою, яка аж ніяк не означає хрестоматійно-безглуздих настанов щодо зав'язки, кульмінації і розв'язки. Коли ж справедливим буде вважати, що форма захована в самій структурі народнього — а не державного, тобто сюжетного — мислення, то стане зрозумілим, виходячи з попередніх гріхів, що ця форма у нас була напріч відсутня.

Ми постали перед стількома нез'ясовностями, що незмога тепер визнати ані винуватість мистця, ані час як винуватця. Але кожна наша спроба найдрібнішого з'ясування дарує нам цей безглуздий «мефістофелізм»: ми хворі на пошуки винуватця. Ця хвороба набуває доконаности абсурду: винуватця ніколи не відшукати. І ми мусимо відмовитися від цих саморуйнівних пошуків — ми мусимо визнати за цією епохою, яка вже доходить скону, її переможність у сенсі здійсненности всього того, що ані жодним чином не надається переінакшенню і — переосмисленню.

Нам даровано певний досвід, що — як досвід — так і не збувся. Ми переступаємо в обшир нового віку примарами — з цього, збулого, монолітно-незрушного і — «осяйного». Але визнання поразки — коли ми не зовсім не позбулися тями — може сприйматися теж за певний досвід. І саме в такому розумінні можливо бодай частково з'ясувати хоч щось, і розпочинати це треба з усвідомлення приреченості.

У стислішому вислові — я не міг написати про Вас, бо мій текст, коли б він був написаний, виказував би ту ж силуваність, до якої приневолена була, за декотрими вийнятками, вся наша література. Йдеться не про те, що письменник не мав спромоги а чи не хотів писати якось інакше. Навіть тоді, коли він робив спробу вийти бодай на щирість вислову, ота силуваність, закладена вже чи й не генетично, зводила його зусилля нанівець. Письменник інстинктивно озирався на когось чи на щось і в тому разі, коли такої потреби вже не було.

Що могло так знебарвити і знебавити його у химерному плетиві то диктаторських, то «відлигових» циклів суспільного тривання? Менш усього доводиться говорити про острах, яким був перейнятий мистець ще в першій частині XX віку, — український мистець несе в собі несправджений образ державности і наївно готовий накладати його на будь-який відтинок державного або «державного» переустаткування. Цей мистець, що і будь-котрий українець, невідчіпно залежний од мімікрічности своєї роздвоєности, — плекаючи потаємну ідею несправдженої державности, пристає до першої-ліпшої спроби біологічного виживання. І це — водно́мить з тим, що складав мільйонові жертви на вівтар справдешньої свободи, і такі ж жертви підпрягав на догоду демонській сутності, яка вкидала його у вікове рабство.

І тут мусимо визнати, що мистець ані в чому не зраджував своєму народові, мусимо визнати відсутність кримінальних дій у його творчості. Навіть романтизовані й епізовані до абсурду його художні витвори, в яких майстерно спекулювалося на почувальности, мовоздатности українського «масового читача», сприймалися без опідозрення в нещирості. Цей «читач» пробувáв у смузі тимчасового перепочинку між катаклізмами, геноцидами і — щиро вдовольнявся художньою неправдою, що продукувалася, може, не так на догоду панівній ідеології, якій і «читач», і мистець завдячували за той перепочинок, як все тій-таки мімікрічній почувальності.

Якщо мова — мовоздатність — витримували таку напругу, таку сваволю, якщо вона вповні віддавала свою наявну і законсервовану напругу на творення романтизованих — і далеких од життя — епосів, то я не бачу тут підстав для вироку. Саме вона, мова, що постала як окреміщня буттєвість, є виправдальним чинником для будь-яких препарацій у її домівці, і саме вона — мова — виявилася найтерпеливішим божественним зачатком і єством, що дочікувалася прищестя того, хто збудить її до нового осмислення і нового життя. Інша річ, що за цього перехідничого стану від мовбито художньої брехні до мовбито художньої правди нею буде знехтувано заради самої правди, бо правда, якою ми так вдовольняємося з багатьох уже неепічних витворів у сьогоденні, враз виказала чергову збунтованість мови; як дораніще вона не віддавала всієї потуги задля творення романтизованих епопей, так і нині вона вділила лише дещицю на творення правдивих витворів. Як раніше — отож — її силувано на «удержавненість», так і нині її ґвалтовано на «роздержавненість».

Саме таким чином — покладаючись на космізм мови — я приходжу до виправдання і «державників» у літературі, і «недержавників», бо з їхніх — романтизованих або сюрівських «епосів» — виозначується лише бідачність їхніх зусиль, їхнього єства, а — не мови.

Як знаєте — бо для кого це новина, — всяка новітня постава хоч якось, хоч чимось, а мусить признатися до попередників та водночас і заперечити їх. Теперішнє ж заперечення, либонь, чи й не є гіпертрофоване. Повсталі у цьому часові супроти зужитої естетики вдаються аж до істеричних карнавалів, на яких хочуть бачити й Вас у клоунському одіжжі, і Ви мусите згодитися на таку ролю. Але ж Ви — не хочете. Тямлення месіянства, до якого Ви прищтовхнулися не з власної потуги, а — з нав'язаного Вам комплексу мало не «батьківства» занапащеної нації, стає втіхою задля Вас самих. Ви огірдливо й із занепокоєнням дозираєте щонайменшу спробу звалити Вас із п'єдесталу, — Ви самі породили своїх убивць, саме тих, котрі з примусу заучували Ваші тексти, а тепер заражені комплексом «батьковбивць». Свідомо чи ні, але Ви породили цілу епоху, яка тепер приречена на забуття, тож чи вдасться — й навіщо — виборсатися з неї і довести — кому — свою непричетність до злочинного сенсу цієї епохи, являючи те, що хоч і було заховане у Ваших творіннях, але за що Ви на кожному кроці вибачалися перед державним «ликом», натякаючи на свою безсумнівну льояльність.

Я розумію «батьковбивць», але не пристаю до них. Йдеться про дуже просту річ: треба мати мужність залишитися в тій епосі, в якій жилося і яку творилося, бо викинутися з неї — вже зістареним тілом — в іншу, та ще погодитися вдягнути оте клоунське одіжжя і протривати ще якийсь час. Але Ви робите дещо інше — Ви прагнете мати свій образ, «божественний» для тієї епохи, на вівтарі вже нової, і Ви не розумієте чи вдаєте, що не розумієте, що це — неможливо, бо ж будь-яка необачність у тому часі потьмарює й те, що було або мало бути оясненим; бо ж і отой натяк — бодай одним витвором — на можливе мучеництво, якого так обачно уникнено, отой невивершений натяк на мучеництво, якого мовбито й праглося і якого дочікувалося од Вас (бо загроза біологічному існуванню не завбачалася з огляду на «державність» усіх попередніх творінь), — отой натяк лишився натяком і зродив тепер мляві потуги встановити Вас на мученика, а в «недержавників» — істеричні реготання та комплекс «батьковбивства».

На цьому можна було б покінчити зі своїми медитаціями, коли б не здогад, в якому довго не хотів собі зізнаватися, — я мав завжди синівський сантимент до Вас, бо Ви несли своїм людським образом приречений насьогодні генотип українця, власне, той генотип, що до нього мовчазно-приречено признаюся і я, той генотип, від усвідомлення причетности до якого вже стаєш мовби «поза законом»: тобі надано промовляти від імени чогось такого, чого вже мовби й не існує. Так ми стаємо — мовиться вже про Вас і про мене — жертвами якогось невловного геноциду; нас виокремлюють у річищі незбулої культури, аби краще було маніпулювати і нашою творчістю. Нас повсякчас приноровлюють до клоунського одіжжя, вділяючи нам найпочесніші місця на карнавалі, — зауважте, маски потрібні лише нам, у решти маски прикипіли до їхніх лиць і стали їхніми справдешніми обличчями.

Здавалося б, нам треба було об'єднатися та бодай повстати супроти такої долі, — але приречені на смерть зготовилися вітати не свого цезаря. Наша провина в одному: ми довмілися вижити, і те, що ми й досі живемо, є й буде підставою, що карнавал триватиме. Але ми приречені на тривале і «осяйне» вмирання, — наші вбивці мають поживу винятково з наших текстів. І то — якими б вони не були, чи патосно-фальшивими, а чи суворо-правдивими. Щокожним своїм текстом, кожною своєю з'явою на кону культурницьких позовів ми побуджуємо вбивць до нових оргазмів: вони вбивають нас із вдячности, Коли ж нас не стане, вони оголосять, що все, нами написане, є ущербне і неправдиве, — либонь, попереду ще така доба, коли вбивці, лишившись самотні, — задля розваги — оголосять нас достеменними вбивцями, і цьому буде повірено. А докищо вони притягують наші тексти — від яких, може, нам слід було б вчасно відмовитися, та ми цього чомусь не робимо і, напевне, маємо рацію, — як каральний засіб, і жертвою може стати молода людина, що, вступаючи до вузу*, наважується оскаржити — з височини нового світогляду — оці зужиті тексти. Бо дотепер убивці творили свій імідж завдяки існуванню цих текстів,

* Вищої школи.

згодом мовчки одхрестилися від них, але бояться — зрозуміло, як і годиться вбивці — зізнатися у гріхові і лиш потайки навідуються до місця вбивства. Ми досі ще віримо, буцім наші вбивці щиро дарують нам охоронні грамоти. Вони приступаються до нас Лисами Микитами, перековують голоси, аби примовляти ріднішою мовою, і ми зчаста, одурені, отворяємо свої двері і свої душі.

Може, Ви ще й досі живете оманою цих перевтілень, може, Вам віриться, що, перекувавши голоси, вони не захочуть ошкірювати справдешні ікла, — коли так, то ви справді гуманіст і вперто продовжуєте вірити, що новітня доба, якій Ви й самі прислуговуєтеся і в яку з гідністю вступаєте як виразник чогось такого, що вже не існує — бо своїми творіннями Ви нагадували про людину, якою вона має бути, а не якою є, — що ця доба освятить мучеників і грішників, катів і жертви і побудить усіх їх до нової радости існування; таж Ваша віра тільки насмішила убивць і колишніх Ваших хвалителів, усіх тих, що перекували голоси, — Ви впадаєте в розчулення, й то повсякчасне: чи од вигляду студентів, що голодують, а чи з нагоди відкриття Інституту Геноцидів (як легко ми оддаровуємо на потребу цивілізаційній цікавості наш досвід, наші сльози і наші жертви!), — таке розчулення стає за кращу поживу, аніж навіть тексти, бо воно дарує усім тим нагоду всепрощення і нагоду вседозволу. З Вашої згоди та завдяки розчуленню, чим вони вміло скористовуються, — бо ж Ви залишаєтеся величиною, й то недосяжною, — вони добуваються депутатських місць, поважних посад у новій державі, якій вони і не збираються слугувати, з нагоди постави якої вони повпадали у переляк, бо ж не можуть слугувати їй так, як вони слугували державі дотеперішній.

Лише мені, професіоналові, знати, як Вас ошукано, як скористовано Вашою вірою, наївністю, розчуленістю. Та лихо в тім, що Вам не з руки визнавати мою рацію, бо я для Вас є більший злочинець, аніж усі ті, що співали Вам колись хвалу, а тоді мовчкома одступилися од Вас, бо я той, що колись не хотів написати про Вас. Я той, що й тепер, виказуючи хоч трохи правди про Вас і про себе, що, зізнаючись у синівському сантименті до Вас, той, кому хочеться дошукатися гіркого меду істини; я вкидатиму Вас у роздратування та в шалену лють усіх тих, що перекували голоси. Ви вже не становите для них загрози, бо вони переживуть Вас і дочекаються часу, коли викидатимуть з хрестоматій та вузівських програм Ваші твори, і то буде час їхнього справдешнього торжества. А тоді вони оговтаються, озирнуться і запитають: а хто оцей розумака, що наважувався втручатися у Ваші з ними стосунки, хто він такий, що осмілився не приймати нашої гри, — чи ж він не такий, як і ми, чи ж не має дітей, яких треба «влаштовувати»; і мушу завбачливо визнати їхню «рацію», бо вже тепер наші діти стають жертвами батьківської «необачности», вже тепер тямлять — і нагадують, — що батькам, які вказували на в'язнів та убивць, доведеться звертатися саме до цих в'язнів та вбивць, од яких залежить доля дітей — бодай освіта, — бо саме вони, перекувавши голоси, вони, колишні Ваші хвалителі, що годувалися Вашою творчістю, збулися тепер як декани, заступники і т. д., позасідали неналежані їм

місця у новій державі — а рівно ж і з Вашої мовчазної згоди, — всі оті, що викидатимуть Ваші твори з хрестоматій і програм, вони — продовжують карати Вашими творами наших дітей, що наважуються висловити свій погляд на них; вони — що понаписували купу книжок на тему «краси вірности», вчиняють вендету за своє упослідження. Вам траплявся десь у світі такий сюжет? — я дарую його Вам, бо нині я не готовий його опанувати, отямити, загалом — прийняти.

Напевне, я погарячкував, наговоривши стільки прикрих слів на Вашу адресу; може, не правда моя, що й Ви спричинилися до теперішньої руїни, — я не є носій «остаточної» істини; але те, що Ви полишали нас наодинці з Вашими ж хвалителями і вбивцями, які згодом візьмуться й за нас, те, що Ви хоча б раз, хоч би в чомусь не виказали їм свого презирства — бо ж «запановували» вони у Вашій творчості зовсім не те, що слід було, — те, що й далі дослухаєтеся найменшого їхнього булькоту з нотами компліменту, хвали, прагнете добачати у їхніх очах бодай тінь колишньої послуговости, ревниво ставитеся до найдрібнішої оказії пошанування Вашого імени, — все це не полишає нам жадного сподівання на кращу будучність у нашому ремеслі. Й тому Ви спізнаєте розчарування у найжорстокіший спосіб: і від своїх хвалителів, що вже зрадили Вас, і від молодих одчайників, що їм не буде потреби унишплюватися у цю «осяйну» трагедію, ані навіть вчитуватися у Ваші твори, бо вже сприймають Вас як невідчепний міт звісної доби.

Саме час було би приступитися до такої «речі», як порядність, бо ж як би Ви не поставилися до мого писання, цей лист може стати зручною «картою» в руках Ваших хвалителів та убивць у їхній тепер уже потаємній грі; і Ви, не добачивши в ньому справдешньої професійної жорсткости, і цього разу помножите — коли б не з намови усіх отих — своєю уявою мою й так задавнену, та, звісно, не забуту «злочинність», і то буде визнання не лише Вашої, але й моєї поразки і ще один нагад про такі кумедні, але й водночас порядні собачі стосунки серед американських письменників, що лише спогадування про них завжди мене тішило, — бо коли Фолкнер щось писнув був про Гемінґвея та згадав собак, а Гемінґвеєві здалося, що Фолкнер його обізвав собакою, а іншого разу Фолкнер, писнувши про Гемінґвея, щось там натякнув на його військові пригоди, а Гемінґвеєві здалося, буцім той відмовляє йому в хоробрості, тобто що він мовбито й чоловік, але мало не не-мужчина, і Гемінґвей попрохав бриґадного генерала Ленхема написати Фолкнерові, який він був вояка, і Ленхем на трьох сторінках листа оповів про вийнятковий героїзм військового кореспондента Гама, висловивши сподівання, що пан Фолкнер віднині матиме іншу думку, і бідолашному Фолкнерові довелося відповісти Ленхемові, копію листа одіславши й Гемінґвеєві, а в записці додавши, що сталося непорозуміння, бо Фолкнер виступав в університеті, а не писав для друку, й далі, чи то напів вибачившись, чи то напів не вибачившись, бовкнув, що Гамові, мабуть, на це все плювати, але якщо той надто близько узяв це все до серця, то, звісно ж, Фолкнер звідується йому, як його сумління катується, — ну та й ще

можна було б пригадати щось про собачі стосунки в американській літературі, от хоч би й те, як Фолкнер замолоду, навчившись багато чого від Шервуда Андерсона, згодом був жорстоко покепкував із живого клясика, висміявши його стиль, що мовбито чи застарів, чи стилем і зостався, а Шервуд глибоко таку нечемність узяв до душі й ніяк не міг пробачити своєму учневі і відмовлявся зустрічатися з ним, аж поки одного разу не зобачилися на коктейлі в Нью-Йорку, і Фолкнер збагнув, що бачить, спостерігає гіганта на землі, котру заселяє багато, надто багато пігмеїв, і якщо цьому гігантові і вдалося зробити бодай два або три порухи, то це були порухи достоту гіганта (але тут уже йдеться не про собак і собачі стосунки, однак, погодьтеся, і про собак — цікаво), — отож коли ми не вдатні бодай на такі собачі стосунки, то мусимо визнати в цьому часі свою спільну поразку.

Та я ані жадним чином ні перед ким не застерігаюся — я лишаю за собою право бути собакою, а що ж до тих, котрі зазіхають на наше право бути собаками, а самі здобулися на гицлів, що витворили для себе час, і місце, й добу нашого ловлення, то вони мусять збагнути, заціпивши в зубах живодайного трупа: їх опізнано, і з тавром опізнанности жити їм довіку.

1988-1994

■

«Року 1932 в Харкові... покінчив життя самогубством Гаврилів, галичанин, здається з Коломиї, підполковник УГА, член КП(б)У, бувший ректор Харківського Інституту Народної Освіти (ІНО). 13.5.1933 в Харкові ж застрілився зацькований окупантами талановитий письменник Микола Хвильовий, залишивши, як тоді переказували мені його друзі, записку: **«Вмираю з своїм народом»**. 6.7.1933 також у Харкові застрелився безперечно найвидатніший тодішній політичний діяч УССР — Микола Скрипник, з ім'ям якого тісно пов'язаний процес українського ренесансу 1926-1930 рр. І варто відзначити, що навіть у Львові, за межами УССР, після самогубства Скрипника застрелився, на знак протесту проти вандальної політики Політбюра ВКП(б) щодо України, урядовець консуляту Микола Стронський, галичанин і, як свідчать ті, що знали його, людина цілком чесна й порядна...

...Ці криваві протести були такі несподівані і зробили таке враження на Україні, що представники окупаційної влади спершу розгубилися і не насмілилися зразу ж обпльовувати цих протестантів. Обпльовування їх, супроводжуване лютою лайкою, почалося пізніше. Тоді, коли представники окупаційної влади на Україні зрозуміли все негативне цих самогубств для престижу ВКП(б) та підшукали нарешті відповідну аргументацію».

Дмитро Соловей — «Голгота України», стт. 220-221

Наука, досліди

Федір ПОГРЕБЕННИК,
Київ

У ПОШУКАХ СКАРБІВ

*

Працюючи понад чотири десятиліття в архівах України, зокрема Львова і Києва, я виявив, опрацював, а частково й опублікував багато невідомих, ненадрукованих пам'яток з історії української культури і суспільно-політичної думки. У небезпечні часи, коли за зберігання, а тим більше за поширення заборонених видань офіційна влада суворо переслідувала й карала, я зібрав чималу колекцію цінних книжок, журналів, автографів, фотографій видатних діячів нашої культури і науки. На підставі цих матеріялів я написав дослідження «До джерел!», яке було підготовлене до друку у видавництві «Дніпро», але не вийшло. «Дніпро» поволі висихає, стає мілким, борсається у кризі, ледве існує. Так само й інші видавництва, наприклад «Наукова думка», де вже третій рік лежить без руху наукове видання спадщини Б. Лепкого, підготовлене мною для серії «Бібліотека української літератури». У видавництві «Музична Україна», яке свого часу видало мою монографію «Наша дума, наша пісня» (Київ, 1991) зів'яла й завмерла моя фолкльористична праця «Ой у лузі червона калина» (історія народження, поширення, розквіту і завмирання 50 українських патріотичних, національно-визвольних пісень, що їх переслідували і забороняли всі окупаційні режими, особливо большевицький, і які лише в час незалежности України набули прав громадства: співати їх можна, але видати їх книжкою в супроводі досліджень-нарисів про їх долю — не можна, нема на це коштів). Дякуючи «Визвольному Шляхові» за підтримку моїх пошукових досліджень, надсилаю декілька нових розвідок, написаних на основі архівних джерел, документальних матеріялів, сподіваючись, що їх удасться опублікувати й окремою книжкою, якщо знайдуться благодійники-патріоти, які допоможуть реалізувати цей задум фінансово.

Об'єдную ці документальні дослідження спільною назвою «В пошуках скарбів».

10 березня, 1995 р.

Автор

*

НАД СТАРОВИННИМИ ФОТОАЛЬБОМАМИ

Скільки їх, старовинних фотоальбомів і фотографій зберігається в наукових бібліотеках й архівах, у колекціонерів, збирачів старовини,

скільки серед них цінних пам'яток, які доносять до нас риси обличчя, характер уподобань наших предків, серед яких нам особливо дорогі імена письменників, громадсько-культурних діячів, революціонерів, тих, хто утверджував передові ідеї, боровся за щастя і свободу народу. Збиранню, дослідженню і публікації фотодокументів у нас приділяється певна увага: щороку відділи рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН України, Центральної наукової бібліотеки АН України, фонди архівів, музеїв поповнюються новими знахідками, все частіше фото використовуються у виданнях клясики, при підготовці до друку різних альбомів (назвемо таке цінне видання, як «Леся Українка. Життя і творчість у документах, фотографіях, ілюстраціях» («Радянська школа», 1979). Добру справу робить видавництво «Дніпро», випускаючи окремими буклетами серію «Клясики української літератури у фотографіях».

Проте значна частина фотографій, що стосується літературного і культурного минулого нашого народу, як і народів інших, належним чином не опрацьована, не всистематизована і, звичайно, не розшифрована. Мова йде у першу чергу про фото не атрибутовані, безіменні. Таких «німих» фотографій багато можемо знайти в архівах, в альбомах різних людей, що зберігають їх як родинні реліквії. Досі не видано жодного каталогу навіть тих фотографій, що зберігаються у державних сховищах. Багато нерозгаданих таємниць чекає тут на свого допитливого дослідника...

Подані нижче три документально-художні нариси є спробою озвучити низку старовинних фотоальбомів, що мають культурну і художню цінність.

ФОТОАЛЬБОМИ РОДИНИ ОКУНЕВСЬКИХ

...Сидимо у світлій хаті, що над самою Рибницею, над оспіваним поетами і художниками водоспадом «Гук». Привітна господиня — Марія Паращук — радо кладе на стіл два великих, художньо оздоблених альбоми зі старовинними фотографіями, що дісталися їй у спадок від родини.

І знову перед очима постають зворушливі, незабутні хвилини.

...То було давно, на початку 50-х років. Від студента-косівчанина, з яким я мешкав у одній кімнаті в гуртожитку Чернівецького університету, я довідався, що десь у горах, за Косовом, живе учениця славетного Лисенка, яка добре знала Лесю Українку, Івана Франка, Ольгу Кобилянську та багатьох інших видатних діячів української культури. Прізвище її він не назвав — здогадайся, мовляв, сам, хто це, якщо цікавишся нею — розшукай.

Ключ до цієї загадки вдалося розшукати досить швидко. З'ясувалося, що недалеко від Косова, в гуцульському селі Яворові, живе Ольга Окуневська, яка справді навчалася в М. Лисенка і свого часу була відомою піяністкою.

Першої ж неділі я вже вибрався у гори. Весна. Гори вкрилися зеленим килимом. Дзвеніли потоки, лоскотав душу запах смерек. Серце стис-

калося від хвилювання: тут, у горах, учениця славетного Миколи Лисенка, приятелька Лесі Українки, О. Кобилянської...

Великий просторий дерев'яний будинок, довкола смереки, все оповите тишею...

...Назустріч йде сива, старенька, скромно одягнена жінка, запрошує сісти, питає, чи не втомився, йдучи все вгору та вгору. Називаю себе, кажу, що цікавлюся її життям, родиною, стосунками з Миколою Лисенком, Лесею Українкою, Ольгою Кобилянською. Втомлені очі господині стають світлішими, молодшими, оживляються. Звертаю погляд на її руки, тонкі пальці. Скільки років вони були нерозлучні з роялем, скільком людям дарували радість, красу гармонії! Вона зауважує мій погляд, без слів розуміє мою цікавість.

...Ці руки, тепер уже старі й немічні, ще й досі відчувають дружній потиск Миколи Лисенка та Івана Франка, — каже господиня дому. А в моєму серці й донині живуть спогади про Ольгу Кобилянську та її приятельку Софію Окуневську (до речі, остання була не лише лікаркою, але й доброю піяністкою), Лесю Українку, Наталю Кобринську, Евгенію Ярошинську.

Господиня запрошує у світлицю, посередині якої стоїть великий чорний рояль. Підходить до нього, кладе свої руки на клявіші, бере кілька акордів... І світлиця оживає...

— Не служать вже руки, дивіться, як тремтять. А душа ще тягнеться до інструменту, згадує роки, коли мою гру слухали, захоплювалися нею і Лисенко, і Франко, і Леся Українка, і багато-багато інших...

Господиня виймає з глибокої скрині два альбоми, кладе на стіл, перегортає. Виймає великий фотопортрет свого вчителя, дає мені в руки.

— Він відкрив мені прекрасний світ музики, був моїм другим батьком.

На звороті фото читаю: «Шановним добродійкам паннам Ользі й Наталі Окуневським на спомин любого перебування у Києві. Київ, червня 6 дня, 1895 р.».

Далі йдуть рідкісні фотопортрети Михайла Драгоманова (70-і роки), молодої О. Кобилянської, ще зовсім юної Н. Кобринської, членів родини Окуневських, серед яких запам'ятовується постать у військовому — Ярослава, лікаря, який служив у фльоті, об'їздив півсвіту, був у близьких стосунках з М. Драгомановим, І. Франком, дуже турбувався про розвиток таланту своєї сестри, допомагав їй матеріяльно, підтримував морально.

— А хто це — вже й не пригадаю, дуже давні часи...

Розмова переходить про Лесю Українку.

— О, вона і сьогодні стоїть перед моїми очима, мов жива. Струнка, тендітна, слабка тілом, але сильна духом. Любила мене, не раз запрошувала в гості, коли я навчалася в Києві. Розпитувала про гори, любила слухати гуцульські мелодії, які я їй награвала, мріяла побувати в українських Карпатах.

— Ніколи не забуду її гостини у мого батька в Яворові. То було в липні 1901 р. Їдучи на лікування до Буркута, вона зупинилась у моїх батьків, не в цій хаті, що я живу, а в плебанії, як тоді говорили, що

біля церкви, в центрі села. Леся і в нас ночувала. Я їй багато грала, і вона була рада, що навчання у Лисенка дало свої плоди (я тоді ще не знав, як відгукнулася про цю гостину в Окуневських саме Леся у листі до О. Кобилянської від 23 липня 1901 р.: «В Яворові ми дуже добре провели час, п. Ольга нам досить грала (грає далеко ліпше, ніж було в Києві) і було так привітно та мило... В Яворові були ми півдня і один ранок (ну, і ніч між тим, звичайно), більш не могли...».

— Леся тоді відкрила мені свої тяжкі переживання, викликані смертю дорогої їй людини. Гори допомагали їй гоїти рану серця.

— Вона цікавилася життям, звичаями гуцулів, народнім мистецтвом. Мій батько Іполіт, який добре знав Гуцульщину, розповідав дорогій гості про духовий світ верховинців, а потім про свої зустрічі з письменником Олександром Кониським, який гостював у нього в Яворові.

Згадую про Ольгу Кобилянську, про те, що в Чернівцях відкрито її літературно-меморіяльний музей.

— Ми були у близьких, товариських стосунках, не раз зустрічалися, — веде мову господиня. — Я про Ольгу багато чула від Софії Окуневської, її близької подруги, дочки брата мого батька — Атанасія Окуневського. Ольга виросла серед кімполунзьких гір, тому гори її завжди манили, особливо наші, гуцульські. Вона не раз бувала в Косові, у батьків своєї приятельки Олени Абрисовської, гостювала у моїх батьків. Нас з Ольгою єднала любов до літератури і музики, обі ми прагнули бути корисними для свого народу. Я дуже люблю її «Царівну», «Землю», «У неділю рано зілля копала». Вона глибоко проникає в душу своїх героїв, тонко відчуває музику слова...

— Питаєте мене про родину Окуневських? Вона була велика, але, на жаль, лише я одна залишилася. Брати мої Теофіл та Ярослав Окуневський свого часу підтримували тісні стосунки з О. Терлецьким, І. Франком та М. Павликом, брали активну участь у громадському житті. Теофіл одружився з росіянкою Марією Турчаківською, часто їздив у Росію, нелеґально перевозив через кордон революційну літературу. Він був приятелем Соломії Крушельницької, вже говорили про їхнє одруження, до якого чомусь не дійшло.

— Гордістю нашої родини був і брат Ярослав, який об'їздив багато країн світу, служачи військовим лікарем на австрійському кораблі. Він знав багатьох видатних людей, але найкраще почував себе серед гуцулів, тут, у Яворові, в родинному колі. Як дорогу реліквію зберігаю кілька листів від нього з того часу, як я навчалася у Києві. Ярослав радів, що я вчуся у самого Лисенка, посилав мені підмогу... Від нього в мене пам'ятка — «Листи з чужини», видані двома томиками. То для мене дорога пам'ятка, вона залишиться як добрий спогад по всьому родові Окуневських...

...Сонце хилилося надвечір, настала пора вирушати в дорогу. Дякую за щасливі години такої цікавої і незабутньої розмови, прощаюся, обіцяю ще приїхати влітку.

— Постривайте, каже господиня. Маю до Вас прохання. Я, як бачите, стара, немічна. Не сьогодні-завтра всяке може статися... Прошу Вас, збережіть ці дорогі для мене реліквії — фото М. Драгоманова, М. Ли-

сенка, О. Кобилянської, Н. Кобринської. А на згадку, що відвідали мене, дарую Вам «Збірник українських пісень» М. Лисенка, виданий 1868 р. і «Листи з чужини» мого брата Ярослава.

Згадані фото я передав у Київський архів-музей літератури і мистецтва, де М. Лисенко відкрив молодій піяністці з Карпат чарівний світ музики.

... І от через тридцять років знову гортаю альбоми Ольги Окуневської, які після її смерти потрапили до Косова. Їх нова власниця розповідає мені про багатьох членів родини Окуневських, до якої і сама належить. Оживають вже пригаслі розповіді Ольги Окуневської, збагачуються новими деталями, багато що вимальовується виразніше, постає широка ґалерія цікавих постатей.

Ось фото сестер Ольги, Наталки й Емілії Окуневських, братів Ярослава й Теофіла. Перший з них, залишившись на старі роки без дружини і дітей, у стані депресії ввів собі у вену морфій, а коли отрута не подіяла, наклав на себе руки...

Ось Юрій Морачевський, син професора Вацлава Морачевського та Софії Морачевської (з роду Окуневська) — великий приятель В. Стефаника; а ось фотопортрет Соломії Крушельницької з автографом «Високоповажаній родині Окуневських на спомин».

— Ви помітили, що деяких фотографій бракує, — зауважує господиня. — Вони в Краєзнавчому музеї, в Івано-Франківську.

— Дякую Вам, що зберегли фото близьких Ользі людей, передали їх музеєві.

А от чимало фотографій не розпізнані. — Я була ще дитиною, коли мені розповідали про родину Окуневських, про видатних людей, які гостювали в Яворові. Згодом наші шляхи розійшлися. В Яворові я бувала зрідка. Багато що забулося. От хто на цьому фото — не знаю, як і багатьох інших... Може, так і залишаться нерозпізнаними ці вицвілі від часу обличчя...

Приглядаюся до одного, другого фото. Відчуваю, що серед них мусять бути люди відомі, чимось примітні. Ось ніби знайоме обличчя, але не наважуюся розшифровувати.

— Варто дослідити ці невідомі фото, зіставити їх з іншими, є в мене деякі гадки...

— Знаю, що цікавитеся такими речами, розшукуєте їх, збираєте... Візьміть, будь ласка, ці фото, може, встановите, хто на них зображений. Прикро подумати, що вони можуть назавжди залишитися невідомими.

Дякую господині за гостину і за дарунок.

Маріє Остапівно! Сьогодні можу з певністю сказати, що два фото вже заговорили, розкрили свою таємницю — серед «невідомих» виявилося фото молодого І. Окуневського і, що особливо радісно, поета Антона Любича Могильницького. Досить його зіставити з рисунком невідомого художника, зробленим за цим фото, щоб у цьому переконатися. До речі, це чи не єдина його фотографія, що дійшла до нас. Поет зображений у традиційному для свого стану і для того часу одязі, на повен зріст. Інші фото ще мовчать, чекають свого розшифрування...

Насуваються думки: скільки таких німих, не атрибутованих фотографій — цінних документальних пам'яток свого часу — ще чекає відкривача, заслуговує на те, щоб їх збиранню, збереженню і дослідженню ми приділяли більше уваги.

... Як будете їхати через Яворів, зупиніться тут на годину-дві: відвідайте хату, де гостювала Леся Українка, жила Ольга Окуневська, вклоніться скромній могилі талановитої піяністки — учениці знаменитого Лисенка...

ФОТОАЛЬБОМИ РОДИНИ КОБИЛЯНСЬКИХ

То була велика і відома на Буковині родина. З неї, крім відомої письменниці Ольги Кобилянської, вийшло ще кілька непересічних людей — філолог Юліян Кобилянський, автор першого латинсько-українського словника, підручників з латинської мови, юристи Максиміліян та Олександер Кобилянські (1875-1933), доктор юриспруденції Володимир Кобилянський (1877-1909), офіцер австрійської армії і непоганий художник-аматор в одній особі Степан Кобилянський (1866-1940) та інші.

Рід Кобилянських був у приятельських стосунках з родом поета Миколи Устияновича, лікаря Атанасія Окуневського, громадського діяча І. Озаркевича та з іншими. В ньому тісно переплелися різні культурні традиції — українські, німецькі, польські. Ольга Кобилянська пишалася своїм родом, підтримувала з братами, сестрою та їх родинами тісні зв'язки, виховала дочку одного зі своїх братів, вивела її в люди.

Те, що ми досі знали про родину письменниці, значною мірою доповнюють і збагачують її «Щоденники», вперше надруковані в перекладі Є. Поповича (зб.: Ольга Кобилянська. «Слова зворушеного серця». Київ, 1982). Тут маємо яскраві портрети багатьох членів родини Кобилянських, доля яких більшою чи меншою мірою протягом багатьох літ перехрещувалася з долею авторки «Землі». Це словесні портрети.

Але є ще одне цінне джерело для пізнання Кобилянських, насамперед Ольги Кобилянської — старовинні фотоальбоми, які документально відтворюють життя, звичаї і побут членів цієї родини майже протягом століття. Такої великої колекції фотографій, що стосуються родини О. Кобилянської, очевидно, не збереглося в будь-якій іншій українській письменницькій родині кінця XIX — початку XX століття.

Єдиною людиною, яка особисто знала багатьох зображених на фотографіях людей, що заповнили згадані фотоальбоми, був Ельпідефор Панчук, в минулому секретар Ольги Кобилянської, в післявоєнні роки — науковий працівник музею письменниці в Чернівцях, дослідник її творчости. Кілька років як його не стало...

Кілька десятиліть мене єднала з Е. Панчуком О. Кобилянська, а точніше — творча співпраця над вивченням і виданням її спадщини: разом брали участь у підготовці збірників «Ольга Кобилянська в критиці та спогадах» (1963), «Слова зворушеного серця», листувалися, обмінюючись думками про важливі сторінки життя і творчости пись-

менниці. А ще — не раз сиділи за старовинними фотоальбомами. І тут Е. Панчук був моїм поводатарем: «озвучував» фотографії, доповнюючи їх своїми розповідями, спогадами, здогадами...

...І от я знову в робітні Е. Панчука. Тут все збереглося так, як було за життя господаря. Олег Панчук кладе на стіл рукопис праці свого батька «Родина Кобилянських», цінної своїм багатим фактичним матеріялом, значною мірою досі неопублікованим, своїми влучними характеристиками оточення письменниці. Гортаю сторінки цієї праці, важливої для розуміння життя і творчости О. Кобилянської, думаю над долею цього рукопису, який годилося б видати окремою книжкою.

— Ви не раз бачили фотоальбоми, що зберігаються серед матеріялів батька, — каже Олег Панчук. — Але тепер, коли маєте під руками рукопис «Родина Кобилянських», чи не по-інакшому сприймаються і фотографії цього роду? Чи не переглянете їх ще раз?

— Із задоволенням.

І на стіл один за одним лягають старовинні альбоми. Перед очима проходить життя роду Кобилянських. Ось батько і мати, сестра Евгенія, брати Володимир (у військовому), Степан, Олександер, Максиміліян та інші члени родини. В усіх альбомах натрапляємо на фотографії О. Кобилянської, серед них багато неопублікованих. Звертають на себе увагу фото юної Кобилянської з 1878 р., фото Ольги в оточенні подруг — дочок Миколи Устияновича, фото з часу проживання в Димці, перебування на лікуванні в Навгаймі та інші. Збереглося, наприклад, цікаве фото — юна О. Кобилянська на коні...

Серед тих, хто був у близьких стосунках з О. Кобилянською, підтримував з нею тісні творчі, а також приятельські особисті стосунки — кілька фото Христі Алчевської (з дарчими написами), художника Івана Труша, художниці Августи Кохановської, письменників Михайла Павлика, Олени Пчілки, Евгенії Ярошинської, Наталі Романович та інших. На фото М. Павлика дарчий напис: «О. Кобилянській. Львів, 12. V. 1891. М. Павлик»; на фото Н. Романович кілька щирих дружніх слів: «Вельмишановній і улюбленій п. Ользі Кобилянській від Наталі Романович. 32 роки. 6. XI. 1916». Є тут фото С. Окуневської з батьком Атанасієм, образ якого змалював В. Стефаник в етюді «Портрет», фото Мальвіни Нізнер, в будинку матері якої 1901 р. в Кімполунзі жила Леся Українка; прекрасне, оригінальне фото художника Савина Абрисовського — шанувальника таланту буковинської письменниці з багатозначним написом: «Людині» Ользі Кобилянській на спомин... 17. XI. 1899».

Низка фотографій відбиває зустріч письменниці з чеською громадськістю 1927 р., коли вона гостювала у Празі, її зв'язки з діячами української культури Галичини, Буковини, Наддніпрянської України. Дорогі нам і останні фото О. Кобилянської.

...Велика родина Кобилянських дала також службовців, адвокатів, які задля хліба насущного не дуже афішували своє українське походження; офіцера австрійської армії, доля якого закинула в Югославію; філолога Юліяна, прізвище якого зафіксоване в «Українській радянській енциклопедії»; буковинську горлицю Ольгу Кобилянську — окрасу

української літератури. Фото родини Кобилянських показують нам її у буднях й у святкові дні, в широкому культурному оточенні, унаочнюють, увиразнюють ті чи інші художні, а також меморіяльно-документальні характеристики, що їх дала письменниця своєму оточенню — рідним, приятелям і знайомим.

Звичайно, найбільшу вартість мають зображення О. Кобилянської. Вони відбивають її багатий духовий світ, культурний розвиток, доносять до нас риси її благородного обличчя, яке випромінює душевну доброту і щедрість.

Як документальне джерело, альбоми родини Кобилянських стали предметом дослідження Е. Панчука, який атримутував багато фотографій, що дійшли до нас без будь-якого підпису. Проте вони таять у собі ще чимало нерозгаданого. Не всі непідписані фото вдалося розшифрувати...

Сподіваємося, що всі цінні фото з альбомів знайдуть своє місце у нових виданнях творів О. Кобилянської, у згаданому вище біографічному дослідженні Е. Панчука та інших виданнях, ще більше наблизять до нас благородну і світлу постать видатної письменниці.

АЛЬБОМ РОДИНИ МОРАЧЕВСЬКИХ

Та родина має два корені: український і польський, які тісно переплелися... Обидві частини роду залишили тривкий слід у громадсько-культурному житті і в історії українсько-польських взаємин.

...Атанасій Окуневський, коли йому у молоді роки померла дружина, незважаючи на всі сердечні молитви, скинув із себе рясу священика і перекваліфікувався на лікаря. Всього себе віддав вихованню єдиної дочки Софії, яка стала першою в Австро-Угорщині жінкою-лікарем з вищою освітою. На неї, як на високоосвічену жінку, громадську діячку покладали надії Іван Франко й Ольга Кобилянська, яку, до речі, Софія Окуневська підтримувала на літературному шляху. Це — український корінь роду.

Вийшовши заміж за Вацлава Морачевського — вченого-хіміка, знавця літератури і мистецтва, Софія Окуневська зблизила свій український рід з польським родом Морачевських. Народилися в них діти, які були виховані в дусі поваги до обидвох народів, їх культурних традицій, так само, як і діти їхніх дітей...

Склалося так, що доля талановитого юнака з покутського Русова — Василя Стефаника — протягом півстоліття була тісно пов'язана зі старшим та молодшим поколінням Морачевських. Приятельському спілкуванню Стефаника з цим родом українська література багато чому завдячує...

...Сидимо за круглим столом у світлиці Семена Васильовича Стефаника, за тим самим, що дарував радість щирого спілкування з увічливим і добрим, надзвичайно ерудованим господарем, його гістьми, а ще — з його мистецькою колекцією (на стінах картини-оригінали Труша,

Новаківського, польських художників Сіхульського, Войціцької та багатьох інших). Тут, у цій оселі, завжди цікавилися всім, що стосувалося В. Стефаника, його творчости, його оточення, серед якого під час розмови завжди у найшанобливішому світлі оживала родина Морачевських.

— Атанасій Окуневський, — розповідає зворушений господар, рятував хвору маму Стефаника, просту селянку. Приїжджав фірою до Русова, вселяв у серце матері та її сина надію. Приїжджав зі Сторожинця, хоча був уже немолодий. Стефаник його дуже любив і поважав. Він залишив, як знаєте, тонкий психологічний портрет А. Окуневського, в якому зримо виступають і небуденні риси духового портрету його дочки. Як на мою думку, дослідники повністю ще не розкрили глибокого ідейного змісту цієї мініятюри.

Господар спроквола читає перші рядки Стефаникового «Портрету».

«Як коли би голуб над його головою білі крила розхилив, як коли би з-поза білих крил синє небо прозирило...

Великий фотель тулив у собі старого пана. Голова його хиталася, як галузка од вітру — раз пораз без упину» — так малює Стефаник образ старого А. Морачевського.

— А от штрихи до портрету його дочки, яка мала музичний талант, прекрасно грала на фортепіяно:

«Я, тепер, буду на нім грати, як з львом бавитися. Доведу його до встеклости, і люди будуть умирати зі страху. Зимний піт їм на чолі виступить. Або погладжу його по голові, і він ляже мені під ноги, як вірний пес. А публіці, татку, буде здаватися, що вона свого льва під ноги взяла...

— А на кінець заграю їм пісеньку. Буде їм здаватися, що походжають по різнобарвних квітах і по шовковім зіллі. Аж спотикатися будуть. Та й будуть видіти, як дівчина рве барвінок, як злотить його і сріблом посрібляє, і почують її пісню. Така то буде пісня, що всі стануть добрі і веселі. Ой татку, татку, як я буду грати, грати!»

— І грала так! — мовить Семен Стефаник, — І батько не раз зачудовано слухав її гру, захоплювався нею.

— Та чи не глянути б на один альбом, який нещодавно мені принесли, там чимало фотографій, що Вас зацікавлять, — каже господар. То один з альбомів родини Морачеських.

— Але ж прошу, буду дуже радий.

...І от оживають німі фотографії, щоправда далеко не всі. Пройшли роки, багато фотографій, свого часу не підписаних, вперто мовчать... Переважно родинні фото та ще фото з Гуцульщини, майстерно зроблені сином В. Морачевського — Юрієм — юристом за освітою, поетом і мандрівником за покликанням (до речі, він видав збірку поезій чотирма мовами), великим приятелем В. Стефаника та його сина Семена. Завдяки Юркові маємо цілу низку фото В. Стефаника в родинному колі Морачевських.

От і В. Морачевський з В. Стефаником — майже на повен зріст — фото досі не друковане. А ось інші два фото, датовані 6 липня 1930 р., зроблені, як і попереднє, біля хати В. Морачевського.

— То було родинне свято Морачевських, каже С. Стефаник, який разом з батьком був тоді в гостях у свого польського приятеля. Крім старого Морачевського, тут є і його син Юрій. А це його дружина. А оце Ярослав Окуневський. А оце дитя — дочка Юрка та Марії Морачевських.

Коли ми вже перейшли до наймолодшого пагіння Морачевських, то подивіться які то ладні діти були — той маленький Юрчик і та його дочка Ева.

— Я знаю, — кажу, — що писав до них Стефаник тоді, як вони були дітьми, а от ніколи не бачив тих юних, дитячих облич, які радували серце письменника, для яких він спеціяльно компонував драматичні сценки, ліричні малюнки, листи. Згадується «хлопчача» зимова сценка «Санчата» з такими словами письменника: «Коханий Юрчику!... Тепер посилаю тобі образочок писаний, може, за него дістану твій. Знаєш наші села? Бо тепер таких образочків, як отой вище, сотки діються. Малі хлопчики кукають з-поза горну (печі — Ф. П.) і добре обсервують, чи мама або сестра не зобачить їх саночок? Сотки таких хлоп'ячих сценок тепер по селах». Такими сценками з життя сільських дітей В. Стефаник, на мою думку, допомагав Морачевським прищеплювати дітям своїх приятелів любов і повагу до людей праці, відкривав їм духовий світ простих людей, до яких вони, повиростави, ставилися з глибокою пошаною.

— Безумовно, — погоджується С. Стефаник. — От Юрій Морачевський. Таж він всі гуцульські гори обходив і об'їздив. На скількох народніх святах побував! Ось його фотографії: оце Жаб'є (теперішня Верховина), оце гуцульський оседок — гражда, — а оце весілля; а на цьому фото — художниця Войціцька зі своїм портретом старого гуцула, який сидить на подвір'ї старої хати. Такі фото могла зробити людина, закохана у карпатський край.

— А оце мале гуцуленятко хто?

— О, це дочка Юрка й Марії Морачевських у традиційному гуцульському народньому строї: вишивана сорочка, запаска, постоли, дитячі вовняні капчурі. Батьки любили одягати своє дитя по-народньому. Старий Стефаник дуже тішився цим дитятком.

Коли вже перейшли на цю тему, кажу Семенові Стефанику, то прошу Вас послухати один недрукований, досі невідомий лист Василя Стефаника, звернений до дочки Софії та Вацлава Морачевських. Я тільки недавно отримав його з Канади... Це буде, так би мовити, поетичний Стефаників супровід до фотоальбому.

— Дуже прошу.

— Слухайте ж.

«Пишу письмо, але не до Вас, а до Вашого дівчетки. То я буду її від себе напам'ятку розповідати.

Коло нас навперед воріт є толока. Як сонце ще золоте, то там сходяться хлопці, дівчатка і вівці.

Хлопці плачуть, дівчата плачуть, бо роса пече в ноги.

Вівці блеють за ягнятами.

Мами вибігають з воріт та й несуть хліба хлопцям або дівчатам та й рахують вівці, чи всі є. Потім ще оглядають дітей і зашінкують, або портинята підкочують, або завивають хліб у хустину, аби не дер у черево. Або ще не одна мама лізе на пліт і ломить прут з верби, бо Марійка батіжок вже загубила.

Сонечко підходить, мами йдуть обід варити, а на толоці лишаються лишень хлопці, дівчата і вівці;

Хлопці руками обтирають сльози, дівчата за хлопцями. Котре м'якшого серця, то ще хлипає.

Вівці не пасуть, але чекають.

Потім питаються себе, хто де гонить?

— Дєдя казали учери, аби в Гнилу я гонив.

— Тай я, тай я, тай я.

І вже перший гурт відлучує свої вівці і гонить туди, як у Гнилу.

— А я гоню на Грушеву...

— Тай я з тобою, тай я ...

Отак вони збираються до купки. Хто кого любить, так з тим гонить. Ні жодне не займе з тим, що не любить. Всіма дорогами йдуть вівці, а за ними хлопці і дівчата, що себе люблять.

Сонце їх б'є світлом або в плечі, або в очі, або по боках.

А чим ближче в поле, тим веселіше.

— Я маю багато хліба.

— А я маю сир у листку.

— А я не маю, лиш хліб.

— Будем вкупі їсти.

— Будем обід робити.

— Ая, ая, обід, обід будемо робити.

Як я був малий, то я так щоранку гонив вівці з такими, що-м їх любив.

Тепер нема вже їх на толоці, але є їх хлопці, їх дівчата і вівці. Лиш я ще нічо не маю.

В. Ст[ефаник]

Здоровлю Вас з обома дітьми, напишіть, чи здорові, і як дівчинка називається?

Б[удьте] зд[орові]

В. Стефаник».

Господар якийсь час задумано мовчить. Потім, зворушений, каже:

То не тільки батькове дитинство в цьому листі. У ньому й частка життя його трьох синів. Він хотів, щоби і діти таких, як Морачевські, знали оцей сільський світ, відчували його болі й радощі. І от написав до Еви Морачевської цю хвилюючу сповідь. Прошу Вас, надрукуйте цей образок, як Ви вже опублікували й багато інших його листів.

...Розмова поступово переходила на інші теми, але ми обидва ще довго перебували під враженням, викликаним старими й новими фотографіями з альбому родини Морачевських, насвітлених ліричними мініятюрами великого майстра... ■

Ігор КІЧАК

ҐРИМАСИ НАШОЇ ДІЙСНОСТИ

У травні 1995 року мільйони телеглядачів мали можливість побачити голову Верховної Ради України О. Мороза під червоним серпастим і молоткастим прапором на трибуні в столиці незалежної держави Україна. Більше того, О. Мороз зі своїм першим заступником О. Ткаченком, ставши ліворуч і праворуч лідера Комуністичної партії України В. Симоненка, разом співали по-російськи старий гимн московсько-большевицької імперії «Інтернаціонал». Чи можете ви уявити собі в такій ролі голову українського передпарляменту з липня 1941 року д-ра Костя Левицького або голову Української Центральної Ради 1917-1918 років проф. Михайла Грушевського? Ні, не можете. На це здатні тільки сьогоднішні керівні діячі України. Вслід за цим, 9 травня 1995 року, офіційний Київ гучно відсвяткував день перемоги недавно розваленої імперії, під прапорами якої мільйонам українців «Не за Україну, / А за її ката, довелось пролить / Кров добру, не чорну, довелось запить / З московської чаші московську отруту!».

Тож у якій ми державі живемо, і хто нами керує? Таж у серпні 1991 року ми пережили народню демократичну революцію. Основним питанням будь-якої революції є питання про владу. Як же було розв'язане питання про владу у вирішальні дні серпня 1991 року? Сотні тисяч людей були під стінами будинку Верховної Ради у Києві — звісно, куй залізо, поки гаряче. Пригадую, як негайно після прийняття Акту незалежности України я відправив Левкові Лук'яненку на його домашню адресу телеграму: «Негайно чеський варіянт», а за нею листа з пропозицією негайно вигнати всіх комуністичних активістів з Верховної Ради. Оскільки парлямент був би не в повному складі, то за цим треба було провести нові вибори без забороненої КПУ. 3 вересня 1991 року Левко Лук'яненко мені відповів: «Ти кажеш: усунути, розігнати... По-перше, це не так просто зробити. По-друге, коли під страхом Президія одну чудову постанову штампує за другою, то чи варто їх розганяти? Може, варто дати їй поіснувати якийсь час і цей час використати для нагромадження сил?».

А ось що говорив про це згодом, у 1994 році, Леонід Кравчук: «Я вважав, що парлямент, обраний ще за часів СССР, не може працювати продуктивно. У незалежній Україні вкрай необхідні всенародні демократичні вибори нового парляменту, адже змінилася ситуація, і мета стала іншою. Я обговорював це з багатьма демократами, іншими депутатами. Пропонував — давайте винесемо питання про нові дострокові вибори — треба йти вперед. Але, як мені здалося, всі вирішили триматися за депутатські крісла... А те, що ми не змогли домовитися, не змогли наважитися на перші демократичні вибори у новій Україні — наша спільна помилка»[1]. Минулого року і Вячеслав Чорновіл також назвав вибори 1994 року на два роки запізненими.

Леонід Кравчук. «Останні дні імперії... Перші роки надії», Київ, 1994 р. стор. 96-97.

Отож з вини наших демократів влада в Україні залишилася у руках старої партійної промосковської номенклятури, яка дозволила декільком демократам тимчасово зайняти другорядні керівні крісла. Щось подібне в нашій новітній історії вже було: у вересні 1920 року, коли Армія УНР Головного Отамана Симона Петлюри перебувала у Галичині в наступі проти Красної армії від Дністра в напрямку Збруча, колишній голова першого уряду Центральної Ради, а згодом голова Директорії УНР Володимир Винниченко, цей, що його називала Олена Теліга «великий партач життя, політики і передусім душ нашої молоді», був призначений заступником голови Совнаркому і наркомом закордонних справ тоді ще формально незалежної УССР, правда, ненадовго. Історія повторюється? Чим далі в ліс, тим більше дров. 1992 року в журналі «Київ» (ч. 7) Левко Лук'яненко написав, що 24 серпня 1991 року «комуністична Верховна Рада... стала на самостійницькі позиції», що від того дня «маємо не окупаційну адміністрацію», та що «ми маємо... співпрацювати з нею». Він навіть написав про «перехід української партократії на позиції УРП»[2].

На жаль, так не є. Верховна Рада будь-що відмовляється визнати національно-визвольну Українську Повстанську Армію воюючою стороною у Другій світовій війні, бо цим визнанням вона поставила б себе саму в абсолютно незручне становище і позбавила б себе всякого морального права керувати Українською державою. Ось така її «самостійницька позиція». Ту ж більшість Верховної Ради України складають учорашні московсько-большевицькі коляборанти, які й сьогодні парадують під московсько-большевицькими прапорами і носять квіти до пам'ятників Леніну. Тож як можна співпрацювати з цією колоніяльною адміністрацією? Україна — це свого роду східньо-европейська Родезія — незалежна держава колонізаторів, шлях якої до самостійної Зімбабве (у нашому випадку — до Української держави, господарем у якій буде таки український народ) нам ще треба пройти.

Процитовані вище слова Левка Лук'яненка нагадують подібні висловлювання Михайла Грушевського про большевиків з часу його перебування в еміґрації на початку 1920 років, наприклад: «Які б не були хиби большевицької політики в українській справі, ми не повинні спускати ока з того, що все-таки скоріше з ними, аніж із яким-небудь іншим російським урядом чи партією, можемо сподіватися порозуміння», «треба пробачити їм не одно з того, що нам боком вилазить», «я переконаний, що нам дуже потрібно порозуміння з більшовиками, а не їх упадок, що принесе Україні нову руїну і реакцію». Останні слова написані за місяць до трагедії під Базаром.

Чому можливі такі факти? Хіба тому, що всі наші демократи опинилися в полоні проголошеної ними деідеологізації суспільного життя, оскільки вони не були і не є революціонерами. 1963 року Ярослав Стецько висловив надзвичайно важливу думку: «Ще ніколи ідеологічні моменти не грали такої вирішальної ролі в боротьбі народів і людей, як саме тепер. Не було, нема й не буде жодного великого

[2] «Київ», 1992 р. ч. 7, стор. 104-105.

суспільного руху без ідеології, бо не можна йти в розбурханий світ без дороговказів і давати тривалі основи під його існування. Злочинність большевизму чи нацизму не в тому, що вони мали ідеологічні підвалини, а в тому, що їх ідеології були фальшиві, антилюдські. Йде про те, яка ідеологія — добра, чи зла»[3].

Справді, КПУ, СПУ та їхні відгалуження у своїй діяльності керуються ідеологією марксизму-ленінізму, злочинною ідеологією непримиренної клясової боротьби. А яка ідеологія є в НРУ, УРП, ДемПУ та в інших наших демократів? Усі вони підхопили основну ідею українського націоналізму — ідею Української Самостійної Соборної Держави. Але цього виявилося замало. Внаслідок суміші різних ідей з націоналізму, лібералізму, демократизму, соціялізму, гуманізму, космополітизму і т. п. у головах наших національно-демократичних лідерів серпнева народня демократична революція перетворилася в ерзац-революцію. І в результаті маємо сьогодні державу Україну, в якій українці є найбільш упослідженим народом. Чому так має бути? Наші гуманні космополітичні супердемократи злякалися гасла «Україна для українців!». Але ж це гасло не є синонім іншого — «Україна тільки для українців!». Тим часом гасла «Африка для африканців!» чи «Азія для азіятів!» цілком зрозумілі всім. Не можна ж здійснювати гасло «Україна не для українців!» або «Україна для всіх, тільки не для українців!». Йдеться про елементарну справедливість, про право українського народу бути господарем на власній землі, у власній державі; про здійснення ідеї Тараса Шевченка про свою хату, в якій буде «своя правда і сила, і воля»; йдеться про наближення часу, коли український народ, кажучи словами Івана Франка, гляне «як хазяїн домовитий, по своїй хаті і по своїм полі».

Сьогоднішня Україна ще не є державою українського народу. Нею керують люди з покаліченою національною свідомістю, а то й одверті вороги української державности. Надзвичайно сприятливий момент у серпні 1991 року був нашими демократичними лідерами втрачений. Тепер треба все починати спочатку.

Всім українським патріотам, відданим справі визволення українського народу з жахливої російсько-малоросійської злиденної дійсности, крайня пора усвідомити, що перемога може прийти тільки як результат політичної боротьби на основі ідеології українського націоналізму. Всім учасникам боротьби за справжню Українську державу українського народу з українською владою на українській землі необхідно:

1. Визнати першість національної ідеї — ідеї Української Самостійної Соборної Держави, причому лідери окремих національних демократичних партій є тільки прапороносцями тієї ідеї;

2. Консолідуватися всім українським національним демократичним силам навколо національної ідеї;

3. Повести засобами ідеологічного впливу, засобами пропаґанди роботу для відродження української нації, без якого не може бути Української держави;

---

[3] Я. Стецько. Твори. Том другий, 1991, стор. 75-76.

4. Відродження української людини, образно кажучи, через перетворення Шевченкового Яреми в Галайду, попихача в козака-борця.

Вслухаймося у слова нашого національного Пророка Тараса Шевченка — з ним переможемо.

Коломия, 14 травня, 1995 р.

■

Роман КУХАР

МУЗИЧНИЙ СВІТ РОМАНА БОРОДІЄВИЧА

Із сумерків минулого з-перед п'ятдесяти років виринає чітка картина: на просторому майдані перед приміщенням філії Академічної гімназії у Львові на вулиці Пекарській у половині 1930 років вирує жвавий рух шкільної молоді. Ось яке вона юність! Розхвильована гімназійна братія користується десятихвилинною перервою між лекціями, кидаючись навперейми сюди і туди, гомонячи на всі лади, даючи вихід своїй енергії, засидженій годинами на тісних лавках.

Серед тієї розвихреної метушні юних одчайдухів на волі хутко пробиває собі шлях з середини шкільного будинку до воріт виходу з гімназії незвичайна поява: стрункий, чепурно зодягнутий юнак з течкою в одній руці та скрипковим футляром у другій, змагає проти течії. Це Ромко Бородієвич, учень вищих кляс гімназії. Впоравшися з останніми лекціями в одній школі, біжить на лекції в Музичний інститут ім. Лисенка аж на протилежний кінець міста, на вулицю Шашкевича.

І отак щодня. Проте Ромко ніколи не залишить своєї улюбленої скрипки. Вже й помітні плоди його музичного захоплення — виступає солістом-скрипалем на різних імпрезах і концертах в гімназії й інституті, грає першу скрипку у шкільній оркестрі, вивчає й інші інструменти.

Скрипка, фортепіяно, теорія музики стали йому провідними зірками. Після студій у Львові та у Віденській консерваторії простелився йому шлях до професійного заняття музикою в Америці. Поле його діяльности було широким: інструменталіст-соліст, диригент, організатор музичних програм у навчальній системі середніх шкіл і вищих освітніх установ. Пам'ятає його й Нью-Джерзька «Союзівка» з сімдесятих років у ювілейній імпрезі «Сватання на Союзівці», де виконувалися його композиції, і де сам композитор зі своїми синами виступали в інструментальній програмі (фортепіяно, скрипка, гітара).

Після активної музичної й педагогічної кар'єри проф. Роман Бородієвич оселився у Філядельфії, де займався виховно-навчальною й композиторською діяльністю. Ще й досі віддає він себе музиці. В місті «братньої любови» належно відзначили його 76-річчя (Бородієвич народився 2 серпня 1919 р. у Збаражі в Західній Україні). Ювілят безумовно заслужив собі на увагу нашої громадськости. Бородієвич створив сотні інструментальних, хорових і вокально-сольових творів, які виконувались у діяспорі. Кажемо сотні, хоч кількість лише вокальних композицій доходить до 1800.

Як вокаліста, зацікавили мене саме його вокальні композиції при супроводі фортепіяна. Їх незчисленна кількість. Цікаві його пісні з достроєм форпетіяна на слова рідних і чужих поетів, а також на власні тексти до не менш ніж 290 музичних творів. Роман Бородієвич займався і поетичною творчістю. Ось про це він говорить: «Поезія і музика розвивалися рівнобіжно і співзвучно, доповнюючи одна одну. Римоване слово звучало справді поетично, а разом з музикою поєднувалось у високо-естетичне, прекрасне ціле... Цей процес і в сучасному практикується, хоч бракує йому духових традицій осяйної краси, гармонії, одуховленої величности...».

Більшість його творчого доробку неопублікована, тому він і невідомий нашій ширшій громаді. Кошти публікації нотного матеріялу надто високі, аби український композитор міг на них спромогтися. А все ж годилося б познайомитися бодай з окремими його творами, бо їхня оригінальність, лірична мелодійність, драматичне напруження, музична виразність, виявляють неабиякого майстра. Прикметно, що композиторові легко писати музику до поетичних творів, на сольоспіви, дуети, терцети, квартети і хори; він прекрасно вживається в тематику ліричної чи епічної поезії, бо й самому не чужа поетична творчість. Приведемо строфу з його вірша «Призабута рідна мова»:

...Море крови проливалось за кільчастим дротом,
Рідне слово затопталось жорстоким деспотом;
Дні за знями, рік за роком — час ран не загоїв,
Перемішав нашу мову з ворожим погноєм...

Виберемо кілька зразків його сольоспівів. Ось «Пісне моя, моя ти дитино», сольоспів з фортепіяновим достроєм на слова й музику Р. Бородієвича:

Нехай ця пісня заведе нас
У світ давно минулих днів —
Нехай же створить рідний образ,
Повен чуття, любовних слів...

Ця пісня й мала передувати в Авторовому виданні циклу вокальних композицій, проте не довелось і досі таке цінне видання випустити у світ. Сімдесятими роками датується його зворушливе звернення до рідних батьків «Ви одні лиш розуміли пісню мою» та низка вокальних творів на власні слова, овіяних молитовною задумою: «Молитва», лірико-настроєвий «Львів», дуже ефективний драматичний вираз туги. «Львове мій!» та інші.

У вісімдесятих роках композитор займається і чужомовним ідеомом, створюючи релігійні рапсодії «A World without Tears», «The One Who Plans».

До релігійної теми повертається Роман Бородієвич і в дев'ятдесятих роках, поклавши на музику англомовний текст славня «Saint Francis» для сольного виконання або хору в супроводі органу.

Невтомний у своєму творчому горінні, композитор створює у 1995 р. цілий цикл сольоспівів патріотичної тематики на власні слова («Не забуваймо») і на поезії зі збірок Р. Володимира («Творчий акт», «На

концерт», «Волочаться роки», «Туди, на захід», «Гриміла ніч», «Скитання»). Відомі також його композиції на слова багатьох українських поетів, що виконувалися не раз на наших естрадах.

Проф. Роман Бородієвич дотримується у своїй музичній творчості клясично-романтичного стилю, проте вводячи у структуру композицій зрізничковану тональну лінію і сучасну індивідуальну інтерпретацію. Шляхом приключевих змін тонацій, частого вживання півтонних ходів, провідних ляйтмотивів і мелодійних врізноманітнень він досягає несподіваних ефектів і драматичного наснаження.

Зважаючи на великий талант і творчу активність Романа Бородієвича, доводиться задуматися: чому його композиторська спадщина не стала загально відомою? Причин того треба шукати у специфічних труднощах композиторської праці в діяспорі, як і не меншою мірою в сучасній Україні, а також у характері композитора. Через вроджену скромність і непрактичність мистець тонів Роман Бородієвич, висловлюючись фразою польського поета Яна Кохановського, «компонує собі і Музам». Належно оцінюють його працю покищо в колі любителів мелодійно-вдумливої творчости одного з небагатьох піонерів рідної музичної культури в діяспорі. Ми все-таки віримо, що день загального визнання його музичного доробку недалекий.

Вікторія, Кензас, 28 червня 1995 р.

■

«В соціялістичному реалізмі національна форма обмежена до національної мови, тенденцією якої є постійне наближування до «всесоюзної» — російської в правописі, у лексиці, у складні, у граматичній структурі мови з намаганням «збагатити» кожну мову зразками російської, вважаючи такий процес «розвитком». Підсовєтська література соцреалістичного стилю своїм змістом вповні запряжена у віз большевицької пропаганди, не могла приманити читача, навіть патріота, що шанує рідну мову, але який «на украинском языке» не знаходить бажаного ним змісту. Перестала існувати література, консекветно з тим фактом перестала існувати мова. Очевидно, вона перестала існувати ще й з інших причин, посмак яких відзеркалив Микола Хвильовий у своїх творах до того часу, заки стихійний приплив московського моря перетворився у систематичну плянову форму переселення «трудових ресурсів і етноциду».

(Богдан Стебельський — «Ідеї і творчість», стор. 233–234.

І. ЦЕПЕНДА,
кандидат історичних наук,
Доцент Катедри історії України

ПОВЕРНЕННЯ ДО ПРАВДИ

В сьогоднішніх умовах, коли для дальшої розбудови Української держави потрібна насамперед злагода та консолідація усіх політичних сил, настала потреба визначитися з історичним минулим нашого народу, яке протягом десятиріч спотворювалося і перекручувалося.

Напевно, однією з найболючіших проблем, навколо якої не затихають суперечки, залишається питання про місце і ролю ОУН-УПА в українській історії. Чи дійсно це було злочинне формування, про що нас переконували і прагнуть переконувати комуністичні лідери, а чи все ж таки це був національно-визвольний рух українського народу за державність?

З кожним роком для більшости громадян України остання теза стає незаперечною, але все ж знаходяться опоненти, які, незважаючи на переконливість фактів, не тільки залишаються при своїй думці, але й намагаються нав'язати її іншим. Саме тому в Івано-Франківську з 27 по 29 квітня 1995 р. пройшла наукова конференція «ОУН і УПА в боротьбі з нацизмом та імперіялізмом», яка мала на меті не пропаґандистські завдання, а, насамперед, глибоко, з наукових позицій, на значному фактичному матеріялі, запозиченому в архівах закордонних держав та каральних органів колишнього Совєтського Союзу, проаналізувати боротьбу ОУН і УПА та врешті покінчити з необґрунтованими наклепами на діяльність цих політичних і військових формувань.

Провідною ідеєю конференції було висвітлення ролі ОУН-УПА в українському національно-визвольному русі та їхню боротьбу проти фашистської аґресії та большевицького тоталітаризму.

Про високий науковий рівень конференції свідчить склад її учасників. Це професор В. Косик (Сорбонський університет), проф. В. Стойко (США), п. П. Дужий, депутати Верховної Ради, які протягом значного часу займаються даною проблематикою: генерал-майор І. Білас, Г. Дем'ян, В. Круцик, київські історики профессори О. Кузьмінець, В. Сергійчук та багато інших.

Цікаво, що географія учасників конференції не обмежилась тільки західнім реґіоном. Поряд з українськими вченими з діяспори протягом десятиліть розробляють дану проблему, активно збирають, систематизують та аналізують матеріяли вітчизняні історики з Києва, Чернігова, Сумів та інших міст. Саме їхні доповіді, які базувалися на архівних матеріялах НКВД, дали можливість цілком по іншому побачити діяльність ОУН-УПА. Дані інформації слідчих органів не тільки звели нанівець прагнення колишньої совєтської історіографії і сьогоднішніх опонентів УПА запаречити правдивість документів підпілля ОУН-

УПА, які були зібрані в багатотомному виданні «Літопис Української Повстанської Армії», але й відкрили невідомі до цього часу сторінки боротьби УПА проти фашистів.

Характерною рисою конференції стало прагнення доповідачів не виправдовувати діяльність УПА, але аналізувати бойові віхи формувань і ствердити, що основним завданням була боротьба за Українську державу, чи то на німецькому фронті, чи на совєтському. Адже вірність ідеї боротьби за незалежність прослідковувалась від джерел українського націоналізму з початку заснування УВО, діяльности ОУН і до відкритого збройного опору УПА.

Остаточно було підведено риску в полеміці стосовно створення УПА. Протягом довгого часу стверджувалась думка, що початком УПА стали партизанські загони Т. Бульби-Боровця — т. зв. «Поліська Січ». У дні 3 листопада 1942 р. він встановив контакти з німцями, щоправда, залишився на українських позиціях і не давав себе використати в боротьбі проти ОУН Бандери. Однак цей факт був використаний для звинувачення УПА у співпраці з фашистами. Тому у своєму виступі проф. В. Косик на переконливих фактах, насамперед з німецьких архівів, відмежував діяльність «Поліської Січі» від ОУН, з ініціятиви якої і були сформовані загони повстанців-націоналістів, які прийняли назву Української Повстанської Армії. На великому документальному матеріялі, почерпнутому з донесень НКВД, професор В. Сергійчук проаналізував основні етапи збройної боротьби УПА проти фашизму. Переконливим стало посилання на щоденник С. Руднєва, комісара партизанського з'єднання С. Ковпака, що загинув від рук енкаведиста за принципову позицію щодо взаємостосунків з УПА, яка пропустила з'єднання Ковпака в Карпати. Зокрема він говорив про повстанців як про «буржуазних націоналістів», але додав «все ж вони добре воюють проти фашистів». Свого часу редактори щоденника викреслили ці слова, бо вони не вписувалися в їхні схеми.

Не було на конференції і бажаного опонентами поділу України на Західню і Східню. Як виявилося, прагнення льокалізації руху Опору тільки західноукраїнськими землями не має під собою ніяких підстав. Підтвердженням цього став виступ одного з керівників українського підпілля на Сході полковника В. Кука. Він не тільки охарактеризував розгалужену мережу ОУН, але й показав підтримку місцевого населення і навіть керівників совєтських підприємств рухові Опору. Отже, українцям Сходу були близькі і зрозумілі ідеї націоналізму.

Чи не цим пояснюється той факт, який прозвучав на конференції, що комуністична партія надсилала в західній реґіон керівні кадри, які здебільшого навіть не мали середньої освіти. Очевидно, що такі «освічені» безбатченки сліпо виконували вказівки центру. В той же час документи свідчать, що українська інтеліґенція, яка приїжджала зі Сходу, найперше вчительство, досить часто, усвідомлюючи ідеї націоналізму, ставали прихильниками цього руху, що викликало серйозне занепокоєння серед комуністичної верхівки.

Зворушливою подією став виступ посла Нідерляндів в Україні п. К. Серрі. Його слова були подякою цивілізованої нації українсь-

кому народові в особі вояків УПА за те, що вони, жертвуючи своїм життям, врятували 11 нідерляндських офіцерів з німецького табору в колишньому Станіславі.

Напевно, це стало останнім арґументом для тих політиків, які прагнуть виставити УПА як бандитське формування. Цій організації не потрібно виправдань, оскільки її статус борця проти фашизму визнаний міжнародніми ветеранськими організаціями. Не хочуть цього і самі вояки, як висловився один з них: «Для нас є принизливим добиватися статусу ветерана Другої світової війни, ми є і залишаємось борцями Національно-Визвольних Змагань за волю України».

Переконливо прозвучали з уст голови Конґресу Українських Націоналістів п. Я. Стецько слова «...Україна більше ніколи не буде колонією». Ці слова не були порожньою фразою, вони оперті на більш як півстолітню боротьбу УВО-ОУН-УПА за волю. Це Організація, якій не потрібно заробляти дешевий політичний капітал. Її вірність ідеалам української державности підтверджена іменами сотень тисяч патріотів, які віддали за це своє життя.

Конференція дала поштовх до того, щоб ми уважніше придивилися до себе як до нації з багатовіковою історією і запитали себе: чи не настав час покінчити з чварами, самоїдством, ворожнечою, адже є вищі пріоритети, які формують національну свідомість, державність.

■

Григорій ДЕМ'ЯН

ПОВСТАНСЬКА БОРОТЬБА ОУН І УПА ПРОТИ ҐІТЛЕРІВЦІВ У ПІСЕННОМУ ФОЛКЛЬОРІ УКРАЇНЦІВ

Тисячі великих і малих проблем, пов'язаних з українським націоналістичним рухом, ще лише чекають на своїх дослідників. Назване число не є перебільшеним. На спеціяльні монографії заслуговує повстанська боротьба як в усіх адміністративних районах Галичини, Волині і Буковини, так і навіть дуже багатьох міст і сіл, до того ж і далеко поза межами окреслених реґіонів. Те саме стосується й відомих провідників ОУН, командирів УПА та СКВ. Це в краєзнавчому і персональному аспектах. Але ж є безліч тем іншого пляну. Між ними й фолкльористичних. А тут же кожна пісня може стати об'єктом для аналітичного осмислення бодай у формі ґрунтовної статті. Очевидно, тепер в Україні вже не треба освічену людину переконувати в тому, що пісень про боротьбу ОУН і УПА в 1930-1960 роках наш народ склав тисячі. Кількісно маємо їх не менше, ніж козацьких.

Вагоме місце між ними займають твори, що засобами народньопісенного мистецтва інтерпретують героїчний опір українських націоналістів та мільйонів їхніх симпатиків гітлерівським наїзникам у 1941-1944 роках. З того часу минуло вже понад півстоліття, але й досі мені не вдалося знайти бодай невеличкої статті чи повідомлення на цю тему, хоча постійно цим займаюся. Зате наша нація, звичайні

селяни та робітники, дещо менше інтеліґенція (вчителі, лікарі, інженери, дехто з патріотичного духовенства) бережуть у своїй пам'яті, співають самі і навчають дітей та онуків тисяч народньо-поетичних і оповідних творів названої тематики, передають їх як найкращий духовий спадок.

За змістом нагромаджені й опубліковані досі антигітлерівські пісні, а також ті, що зберігаються в державних і особистих архівах збирачів та звичайних шанувальників фолкльору, можна поділити на три основні групи. До першої належать твори з народньо-пісенною інтерпретацією німецького окупаційного режиму в Україні. Другу, кількісно найбагатшу групу, складають спроби, часто дуже вдалі, узагальнено оспівати цілі й перебіг героїчної боротьби ОУН і УПА проти німецьких наїзників. Часто, і до того ж цілком слушно, її трактується паралельно з опором польським та російським експансіоністам і загарбникам. Третю, також чисельну частину, формують пісні, присвячені реальним особистостям, уславленим діячам ОУН і УПА, які стали леґендарними героями українського фолкльору. І хоча тепер, у першій половині 1995 року, стан нагромадження усної народньої творчости на повстанську тематику ще дуже далекий від навіть приблизної повноти, якщо така взагалі можлива, зібрані досі матеріяли дозволяють уже робити певні висновки та узагальнення.

Характерно, що майже всі пісні про боротьбу ОУН і УПА проти гітлерівців створені за традиційними українськими національними принципами. Практично вони є продовженням і дальшим розвитком обрядових, колядних, козацьких, жовнірських, стрілецьких, балядних та хронікальних чи новинкових творів народнього вокалізму. Навіть фолкльоризовані пісні літературного походження є дуже близькими до них.

Завдяки цьому, а також півстолітньому побутуванню, хоча й приглушеному та зведеному до мінімальних можливостей окупаційним тоталітарним режимом комуністичної Москви, постанські пісні все-таки пройшли значний процес змін, притаманних народній творчості. Не всі з них покращували первісні варіянти, але таке явище в житті фолкльору є звичайним і практично неминучим. Удосконалити поетику і мелодію народньої пісні можуть тільки безсумнівно обдаровані особистості з-поміж багатьох тисяч їх виконавців. І це відбувалося. Тому сьогодні доволі часто зустрічаємо між повстанськими піснями такі перлини, які своєю красою не поступаються попереднім стрілецьким, жовнірським та козацьким. А за силою впливу на свідомість людей у багатьох випадках навіть перевершують їх. Великою популярністю, зокрема, втішаються пісні «Гей, на півночі, на Волині», «Заплакали карії очі», «Ішли ми до бою темними лісами», «В славних горах у Карпатах» (більше поширений, але гірший варіянт «У лісі на полянці»), «Збудись, могутня Україно», «Із гір Карпат несеться гомін волі», «Вже вечір вечоріє», «Ось день війни народньої», «Всю ніч не вгавала страшна завірюха», «Під лісом, попід темним гаєм», «Ми — українські партизани», «Нестримним потоком чота за чотою» та багато інших.

Значну групу становлять пісні про політику німецьких наїзників в Україні. Частина людей, переживши жахіття московсько-большевицького

терору в 1939-1941 роках, сподівалася на якесь покращання. У перші дні гітлерівці ще не розкривали справжньої суті своєї політики на захоплених землях, зрештою, просто не встигли цього зробити. За дорученням Проводу ОУН, очолюваного Степаном Бандерою, 30 червня 1941 року у Львові було проголошено історичний Акт відновлення Української Державности. Однією з супутніх цілей цього заходу було змусити німців повністю розкрити свої наміри щодо нашої Батьківщини. Так і сталося. Гітлерівці незабаром заарештовують провідників національно-визвольного руху Степана Бандеру, Ярослава Стецька, Івана Климіва-Леґенду та багатьох інших.

А початок 1940 років був періодом напруженої підготовки і розгортання рішучої повстанської збройної боротьби за соборність і незалежність України. Прагнення нашої нації мати авторитетного лідера поруч, на рідних землях, і пов'язані з цим надії чітко відтворені в колядці «Бог народився в місті Вифлеємі», що саме тоді виникла і набула значної популярности.

Сорок міліонів чекає до бою —
Підем всі враз!
Степан Бандера із-за кордону
Поверне,
Відбере Київ від катів червоних
Раз на все[1]

Короткочасне відновлення своєї державности, а відтак брутальна її заборона гітлерівцями знайшла інтерпретацію в колядці з давнім, традиційним початком і зовсім новим дальшим змістом.

Нова радість стала, яка не бувала!
Там на нашій Україні воля засіяла.
Як в'на засіяла, то була весела,
Бо помагав їй усюди Штефанко Бандера.

Надзвичайно сильне патріотичне і психологічне навантаження має тут метафоричний образ «воля засіяла».

Ліквідація хай і дуже короткочасової державности пов'язується з позбавленням волі її надхненника. Звістка про його арешт сприйнята творцем колядки як загальнонаціональне і водночас особисте горе кожного. У цитованому творі звучить глибоке розуміння непоправної втрати. Безіменний автор, а за ним і численні виконавці молитовно звертаються до Ісуса Христа з проханням вирвати улюбленого і загальновизнаного народом борця й організатора з ґестапівських казематів:

Сусику маленький з високого неба,
Поверни нам Провідника,
бо нам його треба[2].

[1] Записав Г. Дем'ян 15 липня 1994 р. у м. Львові (вул. Воробкевича, 29, пом. 2) від Демків Оксани, дочки Григорія, 1936 р. нар.
[2] Записав Г. Дем'ян 1993 р. в м. Яремчі Івано-Франківської обл.

Тема ув'язнень українських патріотів гітлерівцями поширена в народньо-пісенній творчості. До того ж вона цілком слушно переплітається з аналогічними діями польських і російських наїзників. Незначні відмінності у вчинках репресивних органів різних окупантів були настільки малими, що уможливили їх практично узагальнене трактування в піснях.

Сидів я між двома друзями,
котрих замучили кати,
І мене взяли, закували
навіть до темної тюрми...

Ой світить ясний місяць, світить,
світить на кам'яну стіну.
«Прошу тя, місяць, розкажи нам
про нашу славну Вкраїну.

Прошу тя, місяць, розкажи нам,
чи не панують німаки,
Одних стріляють, других вішають,
третіх саджають до тюрми.

Одних стріляють, других вішають,
третіх саджають, четвертих б'ють,
А поміж нашими братами
свіжі могили все ростуть»[3]

З наведеним фраґментом перегукуються тексти пісень «Ти думала, матусю, що сина вже нема»[4] та «Сиджу я у Стрийській тюрмі»[5].

Пізніше півстолітнє нищення українців у большевицьких в'язницях і таборах, яке за тривалістю і маштабами незрівнянно перевершило гітлерівські, природньо, приглушило цей пласт національної пісенної культури. Фашистських тюремщиків замінили московсько-большевицькі, і народ відповідно відреаґував на це у своїх творах.

Потворні, але поширені майже до побутових, картини «нових порядків», практикованих націонал-соціялістами на окупованих землях, висміюються в цілій низці пісень. З них чи не найпопулярнішими стали різні варіянти сатири, своєрідним персонажем якої є жорна. Проти них Гітлер і Сталін готові навіть виступати у повному взаєморозумінні. Якби не цей прадавній хліборобський пристрій, то в Совєтському Союзі зросли б обов'язкові державні заготівлі зерна, а в Третьому Райху — континґенти. Отож їх верховоди «консультуються»:

---

[3] Народні пісні з Бойківщини: Тексти маґнітофонних записів 1977 року. Зібрав Г. Дем'ян. — Частина 1 // Відділ рукописів Інституту мистецтвознавства, фолкльористики та етнології ім. М. Рильського НАН України (далі — В. р. ІМФЕ НАНУ), ф. 14-3, спр. 934, арк. 166.
[4] Там само, арк. 8.
[5] Там само, арк. 166.

На Вкраїні земля чорна,
А по селах мелють жорна...

Пише Сталін до Гітлера:
«Мелють жорна, як холера».

Гітлер йому відписує,
Нехай жорна покасує[6].

В іншому варіянті з того ж бойківського регіону цей мотив звучить дещо по-новому, та й текст краще розспіваний:

Пише Сталін до Гітлера,
Гей да до Гітлера, гей да гей,
Що Вкраїні не дасть зерна,
Гей да не дасть зерна, гей да гей...
Приказ твердий: «Муку здай!»
Там мелют дві кобіти,
Там плачуть малі діти.
Мелют жорна вправо, вліво,
А щоб хліба не кортіло,
Гей да гей[7]

Частина виконавців у цій пісні слово «зерна» замінює на «хліба». Трапляються й інші відмінності.

Не менш талановито висміяли українці і гітлерівську практику примусових наборів молодих хлопців до відділів будівельної служби. По-німецьки вона називалася «Бавдінст» і з цим терміном залишилася у фолкльорі.

А в бавдінсті «добре» жити:
Дають їсти, дають пити...

У бавдінсті «добра» зупа —
Літер води, єдна крупа.

Як фасолька в ній найдеться,
То весь бавдінст іздрігнеться...

Ми не орем, ані косим,
Лиш на плечах цемент носим.

Двісті міхів на одного,
На бавдінста молодого...[8]

---

[6] Записав Г. Дем'ян 8 січня 1945 р. в с. Грабовець, тепер Сколівського району Львівської обл., від Дем'ян Марії, дочки Федора, 1904 р. нар.
[7] Народні пісні з Бойківщини, арк. 167-168.
[8] Записав Г. Дем'ян 12 січня 1946 р. в селі Грабовець, тепер Сколівського району Львівської області від Миги Миколи, сина Івана, 1927 року нар., освіта 6 клясів.

Гостра сатира спрямована і проти тих, хто жив між українцями, але допомагав окупантам гнобити їх. Звучить вона і в цій пісні.

Форбайтери в нас поляки,
Люблять масло і присмаки,

А хто хоче урльоп мати,
Мусить їм масло давати.

Та ми масла не даємо
І урльопів не маємо.

Трагічна доля вивезених на важкі підневільні роботи до Німеччини, Румунії та інших держав гітлерівського бльоку також залишила глибокий слід у народньо-пісенній культурі. Досить згадати добре відомий твір «Забрали в чужину, таку далекую», різні варіянти якого поширені в Галичині, Буковині, Волині, Кубані, Зеленому Клині... Настроєм, образністю і мотивами пісня перегукується з невільницькими плачами середньовіччя.

Найчисельнішу групу розглядуваних творів складають пісні, присвячені безпосередньо збройній повстанській боротьбі ОУН і УПА проти гітлерівців. Загальнонаціональними мотивами визвольного руху пройняті такі перлини, як «Збудись, могутня Україно»[9], «Зродились ми не з мрії, але з чину»[10], «УПА іде, УПА»[11], «Гей, степами, темними ярами»[12], «Ось день війни народної»[13], «Заплакані карії очі»[14], «Грими, грими, могутня пісне»[15], «В тиху літню нічку»[16] тощо.

Програмним заспівом переліченого циклу сприймаються куплети:

Гей степами, темними ярами
Йдуть походом залізні полки.
Хто відважний, хай іде із нами,
Лицарями будьте, юнаки!

За нікого битись не будемо,
До нікого в найми не підем,
Для Вкраїни ми усі живемо,
І за неї голови кладем.

Кожний ворог йде нас визволяти,
А для себе землю він краде.
На могилу землю буде мати!
На могилі воля зацвіте!

---

[9] «Борці за волю України»: Співаник з нотами. — Львів: «Меморіял», 1992, ст. 67-68.
[10] Там само. Ст. 154-156.
[11] «Повстанська ліра»: «Сурмачі«, «Похід», «На постої». — Львів: «Меморіял», 1992, ст. 121.
[12] «Борці за волю України»: Співаник з нотами, ст. 46-47.
[13] Там само. Ст. 59-61.
[14] «Постанські пісні» (Упорядник і музичний редактор Василь Подуфалий. Тернопіль, 1992, ст. 44.
[15] «Чуєш, брате мій»: Збірник повстанських віршів. Луцьк, 1992, ст. 124-125.
[16] «А ми тую червону калину підіймемо»: Збірник повстанських пісень. Луцьк, 1992, ст. 76-78.

Не маскуючись будь-якими алегоріями чи двозначностями, творці повстанських пісень висловлювали відкрито не лише головну мету збройної боротьби, але й прямо називали ворогів нації.

Не нам неволя й панщина
І не для нас тюрма.
Не хочемо Московщини
Й німецького ярма!

Повстань, повстань, народе мій,
Бери[сь] за зброю вмить:
За Україну смертний бій,
Свята війна горить[17].

Наведений приклад народнього усвідомлення практично повного співпадання імперсько-колоніяльних цілей Берліну і Москви не єдиний. Подібне неважко знайти не тільки в багатьох інших піснях, але й у різних жанрах оповідного фолкльору та в мемуаристиці.

Ми били німака й б'ємо большевика,
Бо армія героїв нікому не вступа[18]

Добре відомо, що в лавах українських повстанців воювали тисячі представників поневолених Німеччиною і Росією націй Европи і Азії, між ними й чимало узбеків. Одному з них присвячена пісня

Ой що ж то за дивна у полі могила,
Що знову волинська земля народила?
Стоять на могилі півмісяць з хрестом...
Ой хто ж поєднав Магомета з Христом?...

Це літом було в сорок третьому році...
Ми били фашистів на кожному кроці.
Ось тут, де могила, запеклий був бій,
Ось тут, де могила, впав приятель мій...

Закинула доля в наш відділ здалека
Палкого бійця — молодого узбека.
Він нашу ідею всім серцем любив
І нашого ворога з нами він бив[19].

Повстанський фолкльор був настільки захоплюючим, багатим і популярним, що потрапляв навіть на сторінки офіційних видань ще до розпаду СССР, незважаючи ні на заборони і переслідування, ні на сувору цензуру. Так, між іншим, трапилося з балядами «Ой віє вітер,

[17] «Ось день війни народньої» // «Борці за волю України»: Співаник з нотами, ст. 60-61.
[18] «УПА іде, УПА» // «А ми тую червону калину підіймемо», ст. 8 — співається в марші «УПА іде, УПА».
[19] «Ой що ж то за дивна у полі могила» // «Літопис Української Повстанської Армії». Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 1989, т. 12, ст. 100-101.

віє»[20] та «Ой заросла тота стежка»[21], що були записані в Дрогобицькому та Сколівському районах Львівської області.

Героями цих творів є стрільці і старшини УПА. Десятки пісень увічнюють пам'ять Дмитра Клячківського-Клима Савура, Романа Шухевича-Тараса Чупринки, Дмитра Мирона-Орлика, Василя Івахіва-Роса та інших видатних організаторів і командирів збройної боротьби проти фашистів. Враховуючи їхню ролю в цьому русі та місце в народній пам'яті, тут треба бодай коротко розглянути матеріяли, що стосуються кожної з цих визначних історичних особистостей.

Образ першого Головного Командира УПА Дмитра Клячківського-Клима Савура» його сучасники змалювали засобами поетичного слова та музики і передали близьким та далеким нащадкам у піснях «Гордою будь, земле Волині»[22], «Гей, бували хмари та бували бурі»[23], «Ще лиш всміхнулася весна»[24] та інших.

Як набрав розгону
Свіжий вітер волі
З славної Волині...
Гей, УПА гуляла,
Хмари розганяла
По всій Україні.

Прояснився Захід, —
Щезла одна хмара,
Проклята німота.
Але висне, душить,
Сонце заступає
Московська голота...

«Не кінець ще, хлопці,
Повстанці-молодці,
Не лишайте зброю.
Як не розженемо
Большевицьку хмару, —
Не буде спокою!»

«Правда, командире,
Наш Савуре Климе!» —
Повстанці гукають...
І УПА герої
Знов у славні бої
Завзято рушають.

---

[20] «Ой віє вітер, віє, легенько шелестить» // «З гір Карпатських»: «Українські народні пісні-баляди» // Упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття, примітки та словник С. Мишанича. Ужгород: Вид-во «Карпати», 1981, ст. 110.
[21] «Ой заросла тота стежка» // Там само, ст. 107-108.
[22] «А ми тую червону калину підіймемо», ст. 14-15.
[23] «Повстанська ліра», ст. 118-120.
[24] «А ми тую червону калину підіймемо», ст. 55-57.

Ось-ось сонце зійде,
З-за хмар воля вийде,
І Тризуб засяє...
«Де ж Ти, командире,
Наш Савуре Климе,
Де?» — УПА питає.

На Оржівськім полі
У тяжкому бої
Командир вмирає,
Битиеь до загину
За вільну Вкраїну —
Заповіт складає.

«Наказ, командире,
Наш Савуре Климе!» —
Повстанці голосять,
Про Савура Клима
Славними боями
Славу скрізь розносять[25]

Безліч народніх оповідань-меморатів і переказів побутує і про найвидатнішого Головного Командира УПА Романа Шухевича-Тараса Чупринку. Збільшується й кількість пісень про нього, навіть дитячих на зразок оцієї:

Хоч я малий вкраїнець,
Хоч я мала вкраїнка,
Та добре, добре знаєм,
Хто був Тарас Чупринка.

Це був славний, відважний
Повстанський генерал,
Що землю нашу рідну
Від катів* визволяв.

Командував він вправно
Повстанцями в бою
І вчив їх захищати
Україну свою.

«Щоб землю нашу рідну
Кат жодний не топтав!» —
Повстанцям настанови
Такі завжди давав.

[25] «Гей бували хмари та бували бурі» // «Повстанська ліра», ст. 119-120.
* Частина виконавців замінює це слово на «зайдів».

Хоч я малий вкраїнець,
Хоч я мала вкраїнка,
Та дуже добре знаєм,
Хто був Тарас Чупринка[26].

Одним з найновіших творів цього циклу є дума «Ой наступала та чорная хмара»[27], що виникла в місті Сумах на Слобожанщині, а відтак стала відомою в Галичині і на Волині. Роман Шухевич там називається в колі таких славетних борців, як Симон Петлюра, Євген Коновалець, Степан Бандера, Ярослав Стецько та Микола Лебедь. Але всім змістом і настроєм дума вщерть виповнена героїкою збройної боротьби УПА під командуванням леґендарного Тараса Чупринки.

Поширені й побутують також пісні, присвячені військовим і організаційним керівникам дещо нижчого ранґу, які прославилися збройним опором гітлерівцям і їхнім союзникам. Важко знайти на світі національно свідомого українця, який не був би або й не знав пісні «Гей, на півночі, на Волині»[28], головним героєм якої є Василь Івахів-Сом-Сонар-Рос — перший шеф Крайового Військового Штабу УПА на Північно-Західніх Українських Землях[29]. Склав її учасник УПА, тепер священик о. Василь Прийма[30].

Неперевершеному курінному командирові повстанців Станіславівщини (в наш час — Івано-Франківщини) та керівникові славетної битви з гітлерівцями на горі Лопаті Василеві Андрусякові-Різуну присвячено марш:

В Чорнім Лісі, темнім борі,
Сурми, поклики, пісні,
Там гуляють «Різунівці»,
Славні лицарі грізні.

Командир веде перед там,
Славний лицар бойовий,
На його наказ щохвилі
Всі готові йти у бій.

Як заграють скоростріли,
В бій усі ідуть, як льви,
Йдуть повстанці переможно —
Це Бандерові орли[31].

Наведити подібні приклади можна й далі, незважаючи на те, що нагромадження повстанського фолкльору лише розгортається. Але й

[26] Записав Г. Дем'ян 15 лютого 1994 р. у м. Львові (проспект Свободи, 15) від Мухи Івана, сина Петра, 1934 р. нар., освіта середня, мешкає в с. Старий Явір Яворівського району Львівської обл. Мелодію розшифрував Степан Стельмачук.
[27] Записав Г. Дем'ян 24 вересня 1993 р. в м. Луцьку від Миколи Мошика, 1941 р. нар., мешкає в м. Сумах.
[28] «Борці за волю України»: Співаник з нотами, ст. 84-85.
[29] Содоль П. «Українська Повстанча Армія»: Довідник. Нью-Йорк: «Пролог», 1994, ст. 84.
[30] Дем'ян Г. Василь Прийма — «Чорногора» // «Шлях перемоги», 1994, 1-8 січня.
[31] «Борці за волю України»: Співаник з нотами, ст. 41.

сказаного, очевидно, вистачає для того, щоб арґументовано констатувати наявність і активне побутування значної кількости різножанрових народніх пісень, які увічнюють героїчну боротьбу ОУН і УПА проти німецьких фашистів.

Київ, 16–18 квітня, 1995 р.

■

Михайло МЕЛЬНИК

ФІЗИЧНО-ВІЙСЬКОВИЙ ВИШКІЛ В УВО-ОУН-УПА

З давніх-давен фізична підготовка воїна-українця займала одне з провідних місць у системі його загальної військової підготовки. Поряд з прищепленням високих морально-вольових якостей, велика увага приділялася і тілесному вихованню майбутнього воїна.

Національно-визвольний рух українського народу в першій половині XX ст. засвідчив, що в найтяжчі хвилини до боротьби ставала добре фізично і духово вишколена молодь. Це була та частина молодих людей, яка належала до різноманітно спортивно-руханкових товариств, які діяли в той час на всій території Східньої Галичини: «Січ», «Сокіл», «Пласт», «Луг» та інші. В системі української руханки і спорту Галичини протягом багатьох років на перший плян виносилась ідея незалежности, національного відродження.

«...Тільки спорт гартує і кріпить зболілий організм нації та виліковує його від рабства і хамства, являючись одиноким середником, що плекає не лише здорове тіло й душу, але й кріпкі характери...», — писалось у «Літописі Червоної Калини» за 1926 рік у Львові.

В неписаній програмі Української Військової Організації (УВО) на першому місці, поруч з утриманням кадрів української армії, стояла справа військового пристосування і фізичного виховання молоді. З ініціятиви членів Начальної Команди УВО було створено Український Спортовий Союз (УСС). Першим головою УСС було обрано Йосипа Навроцького. Український Спортовий Союз уже в 1922 році відновив щорічні крайові спортивні змагання, т. зв. Запорізькі ігрища. В різноманітних спортивних гуртках, товариствах, клюбах ішла пляномірна підготовка молоді до того, щоб у разі потреби вона могла зі зброєю в руках здобути незалежність для свого народу.

Члени УВО, пізніше ОУН, проникали в ці товариства з метою залучення спортовців до підпільної боротьби. Нерідко члени УВО-ОУН були ініціяторами й організаторами створення таких товариств. ОУН зобов'язувала своїх членів, особливо юнацтво, плекати фізичні сили. В «12 прикметах характеру українського націоналіста» говориться, що він повинен бути: «11. Здоровий, це значить, що він хоче бути здоровим. Він хоче, щоб ціле молоде покоління було здорове. Україна потребує сильних і здорових тілом і духом синів. Тому він у міру можливости вправляє та поширює руханку і спорт, не нищить свого здоров'я вживанням отрут — не п'є і не курить, — ні гулящим життям...». З 1941 року,

в Карпатах починають діяти військово-вишкільні табори ОУН. В 1942 році створюється військова школа кадрів ОУН, яка отримала назву «Тигри».

З утворенням УПА гостро постала проблема старшинських кадрів. Для вирішення її в липні 1943 р. у волинських лісах постає перша старшинська школа УПА — «Дружинники». Командиром цієї школи був пор. Горинь. Наприкінці жовтня школа зробила перший випуск — 120 молодих старшин. В жовтні сформувалася вже друга старшинська школа (командир Поль-Польовий). Взимку з 1943 на 1944 р. ця школа перейшла в Карпати й отримала назву «Олені». Через брак кваліфікованих викладачів, більше старшинських шкіл не організовувалось. Але кожна група УПА мала свої підстаршинські школи, з яких виходили добрі підстаршини.

Крім фахової військової підготовки, бійці в цих школах проходили фізичний вишкіл: багатоденні походи, кількагодинні муштри щодня, вправи в стрільбі, елементи самозахисту тощо.

Великого значення фізичному гартові, так необхідному в багаторічній боротьбі, надавали керівники ОУН-УПА Степан Бандера і Роман Шухевич. Степан Бандера ще в 1922 році, будучи учнем Стрийської гімназії, стає членом 5 пластового куреня ім. князя Ярослава Осьмомисла. В 1927 р. засновує у своєму рідному селі Угринів спортивне товариство «Луг», займається організаційно-вишкільною працею по лінії УВО в довколишніх селах. Навчаючись у Львівській Політехніці (1928-1933), стає активним учасником Українського Студентського Спортивного Клюбу (УССК), товариств «Сокіл-Батько» і «Луг» у Львові. Його улюбленими спортивними заняттями були біг, плавання, лещетарство, кошиківка, шахи і мандрівництво.

Яскравим прикладом спортовця-борця є постать Головного Командира УПА Тараса Чупринки. Ще в 1922 р., будучи учнем гімназії, Роман організує у львівському Пласті спортивний гурток «Ясний Тризуб». В 1923 р. на IV Запорізьких ігрищах у Львові встановлює два загальноукраїнські рекорди: в бігу на 400 метрів з перешкодами і в плаванні на 100 метрів вільним стилем. В 1924 році він стає одним із засновників Карпатського Лещетарського Клюбу (КЛК). Грає у футбол в гімназійній команді «Русалка», у відбиванку, а в кошиківці він був одним із кращих на той час українських змагунів. Роман Шухевич був також прекрасним лещетарем. В 1933 році займає перше місце в змаганнях лещетарів-сеньйорів.

Роман Шухевич був одним із тих, хто вчасно зрозумів глибокий сенс тіловиховної ідеї і її значення, зокрема для молоді поневоленого народу.

Весь світ протягом десятиріч дивувався, як могла УПА вести багатолітню боротьбу з ворогом, який у десятки-сотні разів переважав її чисельно і зброєю. Відповідь одна: велика любов до свого народу і добрий фізичний вишкіл її бійців.

На сьогоднішньому етапі державотворення, коли Україна будує свої власні Збройні Сили, поєднання фізичної, моральної і військової підготовки вояка стануть надійним ґарантом обороноздатности країни.

■

Володимир ШКВАРЧУК,
Чернігів

ШПИГУНОМАНІЯ В ОРГАНАХ НКВД-МҐБ

(з архіву Управління СБУ по Чернігівській області)

Архіви свідчать: аґенти імперіялістичних розвідок дуже дошкуляли совєтській владі.

За що, наприклад, розстріляли в 1937 році як польську шпигунку 30-річну вихователька дитячих ясел з м. Новгорода-Сіверського Софію Смаль? Мала вона нещастя пожити за кордоном, закінчити Моравсько-Тржебовську гімназію, знати кілька европейських мов, тимчасово вийти заміж за пражанина... Ось і пов'язали її присутність на Чернігівщині з постійним невиконанням виробничих плянів, неправильною розстановкою районних кадрів, лісовими пожежами, зривом посівних кампаній, загибеллю від епідемій колгоспного поголів'я, ну і як наслідок, інспіроване через неї з-за кордону невдоволення трудящих зі «щасливого і заможного життя» (Припинений фонд — справа 4286).

Чимало лиха накоїв могутній совєтській владі того ж таки 1937 року начальник Семенівського райдорвідділу, «румунський запроданець» Іван Романовський. Виконуючи вказівку наркома оборони Ворошилова про поліпшення стану доріг, зв'язався з головами колгоспів, силами яких мала провадитися робота, і розпорядився виділити для виконання державного обов'язку кращу робочу і тяглову силу. Якось, об'їжджаючи дорожні дільниці поблизу с. Машево, помітив бриґаду з кількох підлітків, вагітних і старих жінок, що підвозили щебінь на трьох змучених сухоребрих шкапах. Обурений начальник взявся за службовий фотоапарат і навів об'єктив на зауважене неподобство. Через кілька днів знімки були в райвідділі НКВД: дивіться, мовляв, як деякі посадові особи виконують постанови уряду! Справою зацікавилися товариші з економічного відділу обласного УҐБ, і Романовського запитали: навіщо ти робив антисовєтські контрреволюційні знімки? Ось ці голодні сухоребрі шкапи і виснажена 53-річна колгоспниця Марія Борщ зі збентеженою посмішкою і в подертій куфайці — на чий млин вони воду ллють?.. Копнули глибше і довідалися, що в імперіялістичну війну Іван Романовський був у Румунії, і розстріляли як шпигуна (ПФ-4206).

Не уник сумної долі й уродженець с. Глибки Чорноострівського району, що на Вінничині, Павло Маркітан. У 22-річному віці він учителював на Волині, одружився з дочкою священика, теж учителькою, Катериною, з якою разом і виїжджають до Росії творити нове життя. Павло у м. Балашово Саратовської губернії керує парторганізацією, очолює оборону міста від Денікіна і нищить «зелених». Катерина головує в жіночому відділі, піклується охороною материнства і дитинства — словом, як і належить дружині керівного большевика, виявляє себе активною громадською діячкою і правою рукою чоловіка. Бурхлива діяльність у 1928 році виводить їх до Харкова у вищі кола партійно-совєтської еліти. Дружать з сім'ями номенклятури. Постишев і Косіор

ходять до них у гості. В 1933 році Павла Маркітана визнають вартим окремого князівства і садовлять у крісло першого секретаря Чернігівського обкому КП(б)У. Круто правив обласний вождь: підписані ним протоколи «трійки» не одного «ворога народу» відпровадили на другий світ. Однак: доволі одним — інші теж хочуть. І мудра сталінська політика таку можливість їм дає. Павла Пилиповича звинувачують у найстрашніших злочинах (у польському шпигунстві, звичайно, теж! — побував же чоловік на Волині) і розстрілюють, а дружину і двох синів заганяють у табори (ПФ-3121).

Так само рішуче вчинили і з піяністкою, керівником музично-танцювального гуртка в піонерському клюбі м. Прилуки 36-річною Ольгою Добржанською. Оскільки її чоловіка, начальника штабу 224 стрілецького полку Миколу Добржанського розстріляли лише за шпигунство на користь Німеччини, Особливий відділ 75 стрілецької дивізії пришив жінці шпигунство ще й на користь Польщі, що теж призвело до страти. Основою звинувачення став факт, що в 1918 році, коли Оля була ще підлітком, у її батька квартирувало кілька німецьких офіцерів (ПФ-4430).

Усім цим людям начебто довели їхню вину, в усякому разі вони «зізналися». А ось «Протокол ч. 10» засідання трійки УНКВД по Чернігівській області від 21 вересня 1968 р. Йдеться в ньому про долю чотирьох чоловік. Скільки таких «Протоколів» скапарили того славного трудового дня Чернігівські большевики — невідомо. Ч. 10 привертає увагу тим, що має підзаголовок: «Венгерский шпионаж». Розгулялися в той час угорські шпигуни на Чернігівщині! Петра Кеніґа і Якова Пономаренка направили за цим пунктом звинувачення в «Особое совещание», яке, як відомо, з ворогами не панькалось, а двом іншим винесли постанову на місці. Івана Пуця за те, що був (цитую): «вороже наставлений проти Совєтської влади і сам висловлював небажання жити в Совєтському Союзі. Підозрюється у шпигунстві. Не признався» засудили до розстрілу. Григорієві Худенку, 44-річному хуторянинові, що вже відсидів три роки за несплату податків, для різноманітности вліпили десять років таборів. За що? Знову цитую: «Проводив а/с аґітацію, висловлював невдоволення життям в СССР, жалів за розстріляними ворогами. Підозрюється у шпигунстві. Не признався». Серце стискається, коли підрахуєш, що до отого «не признався» селянин пробув у катівні дев'ять місяців! Привертає увагу: справа Г. Худенка, заведена Дубов'язівським райвідділом НКВД, має число 35570, а справа І. Пуця, заведена в більшому за кількістю населення в Любецькому районі, має число 103892. Напружено працювали люди «з чистими руками, холодною головою і гарячим серцем»! На засіданні «трійки» доповідав тов. Трепаченко (сама «трійка» навряд чи й папірця до очей підносила, не те щоб у вічі жертвам подивитися), секретарював начальник 1 спецвідділу УНКВД тов. Колос, приймали постанови начальник ЧОУ НКВД майор державної безпеки Єґоров, обласний прокурор Савранський і, ясна річ, перший секретар обкому КП(б)У, згодом «тричігероїчний» Олексій Фьодоров (якого, до речі, в наші дні комуністична влада на Чернігівщині в м. Корюківці вшанувала відкриттям пам'ятника).

А взагалі, не «зізнатися» було важко. Як сказав співпрацівник ЧОУ НКВД Сосновий комуністові-підпільникові, перебіжчикові з Литви Еліясові Абрамовичу: «Нам узагалі ніяких фактов не треба. Досить звинуватити, а якщо ти не можеш доказать, що ти не шпигун, значить ти шпигун». Отримавши 10 років, чужоземний нелеґал, що в Чернігові для поглибленого вивчення найпередовішої теорії придбав собі 16 томів Леніна, мав гірку можливість переконатися у великій правоті простого совєтського енкаведиста (ПФ-3530, арк. 18).

Приклади можна множити. Однак...

Особливо потворно виявила себе свавільна сутність комуністичної системи в сорокових роках, коли, йдучи за фронтами і доводячи, що в безпечному тилу від них не менше користи, аніж було б на фронті, розгалужені сили НКВД і МҐБ приступили до «знешкодження ворожої аґентури». Оскільки німці не забезпечували могутні органи достатньою кількістю шпигунів, диверсантів та інших прислужників фашизму, довелося потривожити мирне населення. Хто тільки не пережив жахи арештів та допитів лише за те, що побував в окупації — багатодітні матері, старі, глухі, горбаті, криві, безрукі (це ми знаємо зі справ, у яких збереглися анкети допитів із графою «особливі прикмети») та інші безпорадні, непридатні до військового чину особи. Багатьох врятувало те, що їхні діти воювали на фронті. Сутужно довелося людям, мобілізованим німецькою владою на роботу в сільську чи міську управи — конюхом, друкаркою, кочегаром. І мало хто зважився поставити перед визволителями пряме питання, як це зробив інвалід з Ніжина Костянтин Колесник. Під час окупації його викликали до комендатури і під загрозою смертної кари змусили працювати в поліції три місяці комірником. За це йому рідна влада відважила згодом 25 років таборів. У своєму зверненні до Генерального прокурора УССР розлючений інвалід резонно запитав: «Ви звинуватили мене в зраді Батьківщині. Я не військовозобов'язаний — я хворий. Ви оголосили населенню, в тому числі й мені, що ворог наступає — евакуйтесь? Ні! Ви допустили окупацію території, ви пустили німця, то ж хто винуватий — я чи ви? Звичайно, ви! (ПФ-1169).

Більшість, звичайно, признавалася. Як, наприклад, 23-річна вчителька з м. Остра Ольга Шевченко — начебто завербована окупантами шпигувати за партійно-совєтським активом, партизанами, підпільниками і взагалі невдоволеними фашистською владою особами. Як скаржилася після семирічної відсидьки в Караґандинських таборах молода жінка, начальник райвідділу НКВД майор державної безпеки Баша і старший уповноважений капітан державної безпеки Йолкін «на всі мої заперечення відповідали побоями. Двічі побили шомполами до непритомности, називаючи допити „Варфоломіївськими ночами". Довели до такого стану, що я була ладна підписати що завгодно, лише б перестали мучити» (ПФ-5308, арк. 152).

Загартована боротьбою з ніжними вихователькими дитячих ясел і керівницями танцювальних гуртків, не обминула своєю увагою совєтська держбезпека і безпритульних, нещасних, беззахисних дітей.

19 листопада 1943 року до Чернігова доставляють під конвоєм диверсанта. У супровідних документах, складених оперуповноваженим

ВББ (відділ боротьби з бандитизмом) при Бахмацькому райвідділі НКВД Ансіфоровим, зазначається, що Микола Шахов, 1931 року народження, після закінчення німецької дитячої однорічної шпигунсько-диверсійно-терористичної школи, на станції Лиски висадив у повітря паротяг. Особистий підпис терориста під протоколом мало чим відрізняється від хвилястих карлючок, які вивела б дитина, що вперше нетвердою рукою взялася перемалювати з книжки кілька літер, однак будь-які сумніви і можливу недооцінку небезпечного ворога знімає експертний висновок запрошеного для співпраці педагога. Усім своїм авторитетом учительки середньої школи Марія Лук'яниця власноручно стверджує, що Микола Шахов «знає слова з німецької мови, зокрема ті, які найбільше потрібні під час воєнних дій ворога, наприклад, він правильно вимовляє по-німецкому слова: „тут ціль", „все повністю бомбардувати", „кидаю ракету". А також знає прекрасно розташування міст на українській території та й узагалі знає основні питання географії. Вміє читати, вміє писати, в чому і розпи». Важко сказати, чому так несподівано закінчує вчителька свій висновок, і яку ролю зіграв при цьому оперуповноважений Ансіфоров, однак, познайомившись із ґрунтовно підготовленими документами, заступник начальника обласного УНКВД майор державної безпеки Єґоров дає «добро» на подальшу «розробку» фашистського найманця. У протоколах допитів з'являються: детальний опис розвідувальної школи, стрибки з парашутом, сиґнали німецьким бомбардувальникам про скупчення військових ешельонів на залізничних вузлах, знищення підкладними мінами та схожою на вугілля вибухівкою десятків паровозів... На щастя, у слідчого Гордієнка, мабуть, просинається почуття гумору, бо незабаром мало підходящий для приписаних йому злочинів заморений дванадцятирічний хлопчина, переживши дев'ять офіційно зафіксованих допитів і п'ятдесят сім діб ув'язнення, опиняється в дитячому будинку (ПФ-1329).

У цей же приблизно час «специ» з Михайло-Коцюбинського РВ НКВД мучать Миколу Огняника. З усіма подробицями придумують йому Дарницьку школу диверсантів, низку тяжких злочинів проти обороноздатности СССР, справу передають у верхи, нею займаються десятки високопоставлених чинів з органів державної безпеки, що обходиться неповнолітньому сироті в більше аніж півроку поневірянь по всіляких камерах (ПФ-1523).

Тяжко доводиться й Михайлові (Мойші) Кругликову, яким займається відділ контррозвідки «СМЕРШ» — орган, що про військові справи знає все і вдаватися до фантастичних звинувачень собі не дозволить. Слідство, розпочате в 326 артилерійському полку, піднімається в дивізію, корпус, армію, фронт... На повному серйозі капітани Левченко, Васільєв, Колошенко, Астролоґов, майори Клімов, Попов і Ґорбаньов, підполковник Сидоренков, полковники Александров і Мартінеллі розписують у документах Ніжинську «школу для навчання німецької мови», вивчення її вихованцями схожих на гусячі яйця радіопередавачів, фотоапаратів і вибухових пристроїв, шпигунські походеньки підлітка в розташування кількох могутніх партизанських загонів, а нещасний хлопчина, думаючи, що йому це зарахується і його пошлють кудись

учитися, все те підписує. 25 листопада 1943 року військовий трибунал 13 армії засуджує 13-річного ворога до десяти років далеких таборів. Добре, голова військового трибуналу І Українського фронту генерал-майор юстиції Подойніцин засумнівався: чи не занадто відверто все це висмоктано з пальця? Коротеньке додаткове розслідування довело: вигаданих розвідочної школи і партизанських загонів у природі не існувало, а хлопчина збирав по селах «милостиньки» (ПФ-1499).

Як і в перших двох випадках, усіх отих здичавілих від неробства капітанів, майорів, підполковників і полковників відділу контрроз-відки «СМЕРШ» ніхто й словом не згадав. А шкода — скільки вони, мабуть, ще «Справ» натворили!..

■

Василь РЕГЕЙ
м. Калуш, 1994 р.

ВІД СЯНУ ДО ДНІПРА

Причинки до історії Південної похідної групи ОУН 1941–1942 рр.

*

Від Автора

Народився я 4 липня 1915 р. в селі Мечищів, біля Бережан на Тернопільщині. Батько мій — Іван Реґей, залізничник, родом із села Єзупіль біля Галича, мати — Анна Реґей (Малицька), селянка з села Мечищів. Дитячі роки прожив я у Єзуполі, в домі батьків, виростаючи з братами і сестрами в атмосфері українського патріотизму і живих суспільних зацікавлень. Семирічку і гімназію закінчив 1933 р. в Станіславові. До 1939 р. студіював германістику у Варшавському університеті. Будучи секретарем Варшавської Української Студентської громади, став членом ОУН. У 1939 р., після розпаду Польщі, перейшов нелеґально кордон на річці Сян і опинився в Сяноці на Лемківщині. Там працював службовцем Повітового Староства до червня 1941 р. У складі Південної Похідної Групи ОУН, що сформувалася на Сяніччині, на посаді референта зв'язку у вересні 1941 р. прибув я в Дніпропетровськ. Як Обласний Провідник ОУН, взяв участь у відновленні Української Державности на Дніпропетровщині. З посади заступника Голови Дніпропетровського обласного державного Правління був 16 вересня 1941 р. німецьким «Айнзацкомандо-6» арештований і відправлений в тюрму на Лонцького у Львові. У травні 1942 р. в Перемишлі втік з етапу і мешкав напівлеґально в селі Маріямпіль біля Галича, підтримуючи зв'язок з Окружним Провідником ОУН. В 1944 р. підступно мобілізований до нестройової частини совєтської армії, мешкав у Дрогобичі. В 1951 р. з посади заступника директора Дрогобицького Учительського інституту був арештований Львівським КҐБ і засуджений на 25 років таборів. Після звільнення без права виїзду в Україну здобув заочно технічну освіту, працював до 1978 р. в Сибірі. Вийшовши на пенсію, переїхав у

Калуш до дітей, що закінчили навчання в Україні і працювали у Львові та Калуші. Зараз активно працюю в Конґресі Українських Націоналістів і Братстві ОУН-УПА. Пишу спогади. «Від Сяну до Дніпра» — один із розділів спогадів, присвячений сл. пам. Романові Шухевичу.

*

Двічі в житті судилося мені переходити нелеґально кордон на річці Сян — в 1939 і в 1941 роках.

У вересні 1939 р. після приходу совєтської армії на західньоукраїнські землі перейшов я нелеґально новий кордон, що утворився між СССР і Німеччиною по річці Сян. З двома побратимами-односельчанами, студентами Матвієм Гутою і Володимиром Губернатом, опинилися ми в прикордонному містечку Сянік. Тут кишіло втікачами з Галичини. Багато молодих в такому віці, як я і мої друзі, вирішили покинути свої рідні села і містечка та втекти подалі від небезпеки, яку відчували, бо з газет знали, що таке большевицький «рай».

Ми, молоді активісти українського студентського життя у Львові, Познані, Варшаві та Кракові, активісти просвітянського життя і члени Організції Українських Націоналістів (ОУН), прекрасно розуміли, що совєтська влада таких по голівці не погладить.

В Сянік прибуло багато представників і старшого покоління, вояків Галицької Армії та УСС, комбатантів Визвольних Змагань 1917-1921 рр., свідомих членів національних установ і організацій. В місті не було для всіх праці.

Український Допомоговий Комітет не міг біженцям чимось допомогти. Тоді члени кооперації разом із маґістром Дмитром Яцівим зорганізувалися в кооперативний союз і розбудовували кооперативну торгівлю в Сяніччині. Окремі, як доктор Р. Єндик разом з моїм односельчанином В. Маґуном, використали якийсь старий верстат і залишену на місцевому заводі сировину і стали випускати свічки. Юристи влаштувалися при місцевих повітових установах і волостях. Педагоги стали вчителювати в сільських школах по всій Лемківщині. Більша половина біженців подалася на захід, у Німеччину (разом з ними і мої брати Богдан і Корнило). Дехто зупинився в Кракові, який у 40 роках став центром українського політичного і культурного життя в Генерал-губернаторстві. Згодом там зорганізувався Український Центральний Комітет, очолений проф. В. Кубійовичем.

В Сянці Український Допомоговий Комітет очолив д-р. Никифор Гірняк, старий усусус, біля якого згуртувалося багато комбатантів Українських визвольних змагань. При Комітеті створилися секції — жіноча, молодіжна, в т. ч. Курінь молоді. Згуртувалася в цьому курені майже вся молодь міста, в основному втікачі з Галичини, національні активісти, члени і симпатики ОУН, яку на Лемківщині очолював Тиміш Семчишин-Річка.

Життя в Курені кипіло, бо це було єдине місце, де молодь могла зустрітися, тим більше, що провід Куреня дбав про організацію спортивного і культурного дозвілля та змістовних занять у підсекціях, включно з військовими вправами. Відчувалося, що всім керує вміла рука.

Результати цієї праці можна було побачити у червні 1941 р., коли майже всі молоді члени Куреня створили основу сформованої на Сяніччині Південної Похідної Групи ОУН. Кадри для Похідної Групи готувалися своєчасно і якісно.

Всі добре розуміли, що війна між німцями та москалями неминуча, тому використовувалися всі можливості ідеологічної, політичної та військової підготовки для слушного моменту.

Кожен з нас влаштувався на працю. Я, завдяки знанню німецької мови, бо до того вчився в Станіславській гімназії з німецькою мовою навчання та у Варшавському університеті на факультеті германістики, дістав посаду службовця Повітового староства — «Крайсгавптманшафту». Був корисним для українців, які зверталися до староства у приватних справах. Допомагав я і Річці діставати перепустки на залізницю до Кракова, куди він часто мав потребу їздити в організаційних справах. Сам Семчишин-Річка зі своїм колеґою Стадником мали маленьку крамницю, де торгували годинниками та біжутерією.

Згодом я дізнався, що Річка очолює ОУН на Лемківщині, а через певний час став його підлеглим, виконуючи обов'язки на пості заступника Повітового провідника ОУН разом зі Степаном Держком.

Степан Держко в складі Південної Похідної Групи дійшов зі мною до Дніпропетровська і був направлений далі на Південь. Він виявився здібним організатором українського націоналістичного підпілля. Займав пост Окружного Провідника ОУН Маріюпільщини. Скатований Ґестапом, помер від голоду і виснаження в Маріюполі в грудні 1942 р. Він відважно заявляв ворогам, що націоналісти — самостійники, воюють за українську державу і проти німців, і проти москалів. Був принциповим і відданим борцем. У Сяноці був непримітним навіть зовнішньо.

В Курені Молоді ми займалися спортом, особливо практикували багатокілометрові марші з повними наплечниками. Влаштовували спортивні змагання. Добре запам'ятався мені маґістер Дмитро Яців. Він часто брав участь у змаганнях та іграх, які проходили кожної неділі чи свята.

Маґістер Дмитро Яців був від нас набагато старшим з 1908 р. н. із села Верчани Стрийського повіту. Ще на шкільній лавці, а вчився він у Стрийській гімназії, вступив в УВО, а згодом в ОУН. У 30 рр. був Повітовим провідником ОУН на Стрийщині. Працював у «Просвіті», «Соколі», в кооперації. В Сяноці був (1939-1941) окружним директором Союзу Кооператив. З Похідною Групою ОУН прибув 1941 р. до Львова, брав участь у проголошенні Акту відновлення Державности України. Був призначений заступником міністра народньої господарки. 15 вересня Ґестапо його арештувало разом з іншими членами Держаного Правління. Сидів якийсь час у в'язниці Ментелюпіх у Кракові, а пізніше був перевезений до концтабору в Авшвіці, де й загинув у серпні 1942 р.

В Сяніцькому окружному Союзі Кооператив було в 1939-41 рр. багато молоді, більшість — члени ОУН. У червні 1941 р. вони стали учасниками Південної Похідної Групи ОУН.

Минуло багато років і багато фактів я вже не пам'ятаю, але є такі особистості і події, що залишили глибокий слід у моєму серці. Це зокрема події весни 1941 р., коли йшла підготовка груп Українських націоналістів на Лемківщині до організованого виступу на землях України. Цій підготовці присвячувалося багато уваги, бо йшлося про організований спротив усього українського населення окупантам українських земель.

Ми усвідомлювали, що жодна европейська держава до визвольного руху українського народу, тим більше до націоналістичного, не ставилася прихильно. Революційна ОУН мала контакти з німецькою армією, але не з урядом. Створені при німецькій армії з ініціятиви ОУН два курені-леґіони Дружин Українських Націоналістів (ДУН) мали згодом стати зав'язком Української армії. Вони як військові формації підлягали Проводові ОУН і йому зобов'язані були присягою. Формуванням ДУН займалися не німці, а ОУН, її Військова референтура. Завдання відділів ДУН у війні мала вирішувати ОУН. Німецькі військові зверхники мали над ДУН наказодавчу владу тільки під час вишколу. Старшини і стрільці не присягали Німеччині. Видавати військові ступені мала право тільки Військова референтура ОУН.

Перед Романом Шухевичем, що з частиною своїх однодумців увійшов до командування ДУН, було поставлено завдання: захистити незалежні позиції відділів ДУН у разі перемоги німців, які плянували перетворити Україну у свою колонію. Перед війною німецька армія мала більший голос, ніж у мирний час. Вона ще не була згітлеризованою. Серед німецьких військовиків, які готувалися до війни проти СССР, переважала думка, що Німеччина повинна прихильно поставитися до державної самостійности України та поневолених Росією народів і зробити ці народи своїми спільниками у війні проти СССР. Така позиція німецьких військовиків не викликала якогось значного нацистського партійного спротиву, бо Гітлер тоді ще не завершив своєї концепції завоювання Сходу й управління завойованими територіями.

ОУН весь час вела незалежну політику і відкрито зявляла, що співпраця між Україною і Німеччиною можлива лише тоді, коли Німеччина позитивно поставиться до державної незалежности України. Німецькі військові партнери позитивно ставилися до самостійницьких ідей і цілей ОУН, не приховуючи при цьому своїх нацистських засягів.

Напередодні війни головним завданням ОУН була підготовка своїх військових кадрів, бо вишколи давали лише теорію і не могли замінити всебічної підготовки у військових частинах. Такі можливості з'явилися лише за кілька місяців до війни. Німецькі військові не дуже афішували перед партійно-урядовими чинниками призначення цих військових формацій, трактуючи їх як допоміжні, без ніякої політичної мети. Вони були переконані, що у невигідній для Німеччини ситуації ці відділи можуть бути розформовані.

Дружини Українських націоналістів складалися з двох відділів: Північного під командуваннями сотника Романа Шухевича, і Південного під командуванням майора Побігущого. В книжці Мирослава Кальби «Дружини Українських Націоналістів» (Детройт, 1994), а також

у «Спогадах учасників ДУН», виданих 1953 р. в «Нашій Книгозбірні» ч. 13 Об'єднанням Українських Комбатантів, подано цінні матеріяли про створення цих куренів, їх похід в Україну та їх подальшу долю в 1942-43 рр.

Згадую про цей Леґіон тому, що південний відділ ДУН з першого дня приходу в Україну нав'язав співпрацю з Похідними Групами ОУН, які в той час переслідувалися поліцією.

Коли наша Південна Група перегруповувалася в селі Медвеже Ушко Вінницької области, прибули до нас Роман Шухевич і Юрко Калина, які стояли недалеко зі своїм відділом «Нахтіґаль».

Я належав до тих, хто брав участь у підготовці та діяльності Південної Похідної Групи. Саме в Похідних Групах ОУН треба шукати підвалини для широкого українського протинімецького і протибольшевицького спротиву. Підготовка, організація, а пізніше і вся діяльність Південної Похідної Групи велася конспіративно. Підготовчий штаб Похідних Груп був у Кракові. Ідея створення Похідних Груп зародилася в ОУН в кінці 1940 р. Вони комплектувалися з націоналістичних груп, які в 1939 р. покинули Західні Українські Землі і згуртувалися на Лемківщині, Холмщині, Підляшші та в Польщі. Був складений список таких людей, створено штаби-проводи. На Лемківщині цим керував Тиміш Семчишин-Річка, який разом із Зеноном Матлою, що очолив Південну Групу, мали підгрупами рухатися на південь, у Дніпропетровськ.

В обов'язок Похідної Групи входило проголошення Акту відновлення Української Державности від 30 червня 1941 р., проголошення самостійности українських земель, об'єднання національно свідомих громадян для утворення цивільної адміністрації з підпорядкуванням владі, яка буде перенесена зі Львова до Києва.

Перша Похідна Група («Північ») на чолі з Дмитром Мироном-Орликом та Дмитром Маївським-Косарем направлялася в Київ.

Друга Похідна Група («Схід»), провідником якої був Микола Лемик, мала за завдання дійти до Харкова. Вона була сконцентрована на Захід від Сяну, в Перемишлі і на Ярославщині.

До Вінниці дійшов і курінь «Нахтіґаль», але після арештів членів ОУН у Львові вояки леґіону відмовили від походу на Схід. Німці повернули цей леґіон до військового табору у Нойгамер, а згодом в Білорусію для боротьби з червоними партизанами, а також для охорони військових об'єктів. Як відомо, частину вояків «Нахтіґалю» звільнили, а частина з Романом Шухевичем перейшла пізніше в УПА. Роман Шухевич був арештований, засуджений до розстрілу, але перед вироком одержав таємно зброю і втік.

Підготовка до походу на схід мала різні спрямування: організаційне, пропаґандивне, виховне, військове, служби безпеки. Члени Групи проходили різні вишколи і курси. Військовиків готував Роман Шухевич і його люди — військові. З Сянока на курсах були Річка та його військовий референт. Нам привозили вишкільні матеріяли, інструкції. У виготовленні цих матеріялів допомагало чимало українських письменників, друкарень, навіть не пов'язані з Організацією люди.

Найчисельнішою групою була Північна, Південна була сильнішою від Середньої. До Північної належала також окрема група людей, завданням якої було підготувати організацію державного центру в столиці та проголосити відновлення Української Державности. У складі Середньої групи були також провідні націоналісти, які мали захопити радіостанцію у Львові, створити тимчасове Державне Правління та проголосити відновлення Української Державности. Акт 30 червня 1941 р. був оголошений Юліяном Савицьким разом з Ярославом Старухом по львівському радіо. Юліян Савицький загинув у квітні 1943 р. в концтаборі Ебензе.

У Південній Похідній Групі я виконував обов'язки референта зв'язку. Плян для Похідних Груп був опрацьований детально, навіть до того, що кожна група мала свої окремі розпізнавальні знаки. Південна — чорну стрічку, Середня — синю, Північна — червону. Кожен член Групи мав точно визначене місце свого призначення, до якого мусів добитися, незалежно від умов, що могли зустріти групу під час маршу. Я ще в Сяноці знав, що маю дійти до Дніпропетровська. Забезпечений був потрібною мапою, літературою, похідним знаряддям. Кожен мав точно окреслений організаційно пост і функцію, де мав працювати після закінчення походу. Під час походу дехто з нас знаходив зброю — пістолети.

Неясна позиція німців щодо українських націоналістів насторожувала. Перешкоди при переході кордону і далі в дорозі ми обминали, стараючись не зустрічатися з німцями, маскувалися.

Провідник Зенон Матла перед переходом кордону на Сяні приїхав до Сянока. Переправа через Сян пройшла вночі без перешкод. Частини Південної Групи (біля 2000 осіб) рушили швидким маршем на Схід через Самбір, Стрий, Рогатин, Золочів, Тернопіль до Проскурова і далі на схід. З Південною Групою йшов майбутній Провідник Півдня України Зенон Матла. Групу вів Тиміш Річка-Семчишин — мій сяніцький зверхник. Марш проходив підводами та велосипедами. Вони були завчасно підготовлені.

На велосипедах я разом з військовим референтом (прізвища не пам'ятаю) приїхали до мого рідного села Єзуполя, що біля Станіславова, до хати мого тестя Степана Кобзана — директора місцевої школи. У селі в читальні «Просвіти» ми провели сходини мешканців села, на яких я розповів про мету нашої Похідної Групи, розкрив наміри німців у війні і завдання націоналістів. Моє повідомлення було прийняте односельчанами з радістю. З села ми вже поїхали далі на мотоциклі аж до Тернополя, до місця збору всієї Південної Групи.

Своїх батьків — Івана Реґея і матір Анну (з дому Малицька) та сестру Стефу в селі не застав. Їх большевики вивезли в Красноярський край ще влітку 1940 р. Зайшов я до своєї покинутої хати, з якої кілька днів тому утік якийсь совєтський «сотруднік», побив усі портрети Маркса та Леніна, що висіли на стінах. Моя дружина Марія, яка покинула Сянік разом з маленькою річною дочкою Мартою, десь услід за мною мала повернутися до своїх батьків у Єзупіль. Не передчував я, що це станеться лише згодом, коли я буду арештований і сидітиму на

Лонцького, а вона чекатиме вістки про мене. Страшно згадувати, що дружина мене поховала, бо прийшло повідомлення, що я помер від тифу в тюрмі.

3 вересня я вже був у Дніпропетровську. Групи не могли рухатися швидко, бо совєти відступали нерівномірно. Прибувши до Дніпра, ми потрапили на діючий фронт. По той бік Дніпра ще трималися совєти, і ми потрапили під обстріл їхньої артилерії та авіяції. Це тривало два дні. Від Проскурова і Вінниці Південна Група повернула на схід. Потім ми пішли на південь. По дорозі розбилися ще на підгрупи: Запорізьку, Кримську та Дніпропетровську.

На Крим пішов мій односельчанин Іван Бузько, старий кооператор ще з Єзуполя, а пізніше робітник Сяніцького Окружного Союзу Кооператив. Він загинув по дорозі в Крим, мабуть від рук большевицьких терористів.

Лемик, що очолив Середню Групу, не добився до місця призначення; він загинув від куль Ґестапо у жовтні 1941 р. в Миргороді, а його група була майже повністю розбита.

На лівий берег Дніпра Південна Похідна Група дісталася в перших днях вересня 1941 р. Під час маршу ми обходили скупчення німецьких військ, на чому багато вигравали, не зупиняючись у більших містах.

Харчувалися тим, що знаходили в колгоспних коморах, молочарнях, пекарнях. Комірники нам відпускали харчі добровільно і безкоштовно. Ми залишали розписки від імені ОУН і Похідної Групи.

Майже в кожному селі влаштовували ми збори. Розповідали про нашу державність, про окупантів старих і нових, про нашу мету. Найбільше захоплювали слухачів Ганна Максимець та Уляна Дида. Про відношення до німців ми відкрито говорили: ми проти всякого окупанта, звідки б він не приходив. Такі зустрічі зближували нас із місцевим насленням, створювали дружню атмосферу. Дорогою, а було гаряче літо, ми захоплювалися степом, ланами пшениці, були зачаровані красою України, якої не бачили.

Від Вінниці ми пішли через Козинці, Лозоватку, Липовець до Дашави. Зупинилися біля козацької могили, де спочили після кривавого бою з поляками кості козаків. Вона була напіврозрита, скрізь валялися німецькі артилерійські стрільна, бляшанки від консервів, якась солома та сміття. Ми поклонилися прахові козаків і горді були з того, що ми — нащадки — житимемо у вільній державі.

З-під Дашави одна з підгруп Південної Групи, призначення якої була Одеса, подалася на південь в напрямку Гайсина і Балти. Провідником цієї групи був З. Литвинко. Це був високий, красивий, постійно з піснею на вустах хлопець, що любив ходити в солом'яному брилі і з батогом. Часто він на возі гнав степом, а поруч з ним з піснею їхали наші дівчата. Річка залюбки фільмував його тоді.

Ми рушили далі на Христинівку, Маньківку до Нового Миргороду і прибули в Кіровоградську область. Група зв'язку йшла попереду, позначаючи чорними стрічками маршрут. В Кіровоградській області залишився зі своєю підгрупою М. Мартин. В цій підгрупі був і мій

земляк Василь Пасічняк, що вчився зі мною на Варшавському університеті. Ми разом з ним 29 червня 1941 р. переходили Сян. Він родом з Отинії, у вересні 1939 р. опинився на Лемківщині. Там за відмову підпорядкувати українську кооперативу німецькій «Віртшафтліхе Ґеноссеншафт» Ґестапо його арештувало і посадило в тюрму на Новому Сянці. Завдяки голові Українського Комітету його звільнено. Він дійшов до Кіровограду сам, хоч до Умані з ним ішло семеро. Згодом він у Кіровограді редаґував газету «Український голос», організував радіомовлення, театр і школи. Через чотири тижні його німці арештували за те, що в газеті опублікував статтю, в якій передав самостійницьку думку Тараса Шевченка. Його відправили до Львова на Лонцького, а згодом у концтабір Авшвіц, а пізніше в Ебензе. В 1945 р. звільнений з табору американцями, працював у бібліотеці, редактором «Української Трибуни», був ще раз арештований за доносом як коляборант і воєнний злочинець, але виправданий, очолив Ліґу Українських Політв'язнів, а згодом виїхав до США.

Мар'ян Мартинець — уродженець Львова і старий член націоналістичної організації. Його підгрупа розсіялася по всій Кіровоградській області, оскільки в Кіровограді хазяйнували німці. До Кіровограду пішли тільки вибрані люди, в тому числі Василь Пасічник. Завданням їх було якнайшвидше там влаштуватися, слідкувати за роботою німців та інформувати штаб Мартина, який примістився за містом. Мар'ян Мартинець став провідником у Кіровоградській області. Він був раніше одним з найактивніших націоналістів та громадських діячів у Львові і проводив довгий час визвольно-революційну боротьбу в Кіровоградській області. Потім став старшиною УПА і загинув у бою з большевиками.

Біля Кіровограду Похідна Група розбилася на кілька підгруп. Одна підгрупа пішла до Кривого Рогу, друга — у Миколаївську область. З нею пішла група, яка мала дістатися до Криму. Решта людей Південної Групи, при якій були члени Проводу Південного Краю, подалася в Дніпропетровську область.

До Південного краю належала Одеська, Кіровоградська, Миколаївська, Дніпропетровська і західня частина Запорізької області та Крим. Провідником Південного Краю був Зенон Матла.

Через Новомиргород, Леликівку дісталися ми до Аджамки та Нової Праги, далі до Любомирівки. Приїхали в Жовті Води. Була гарна погода і спекотне літо. Ми милувалися синім небом і почувалися ніби туристами. Були обпечені сонцем, бадьорі, готові до виконання своїх завдань.

Наша група так швидко посувалася вперед, що майже наступала німцям на п'яти. Ми безпосередньо потрапили в прифронтову смугу і мусіли бути обережними, щоб не викликати підозри в німців. Коли доводилося все-таки зустрічатися з ними, то пояснювали, що повертаємося додому в Галичину, бо нас большевики вивезли на схід, а декому пояснювали, що ми з відділу пропаґанди при німецькому війську, показували фальшиві посвідки. Це нас часто охороняло від арешту. В прифронтовій смузі Ґестапа ще не було, і ми могли робити свою справу.

Коли дісталися до Дніпропетровська, почули гарматні стріли і цокотіння скорострілів з лівого берега Дніпра. Недалеко вибухали бомби. Большевики ще були по той бік Дніпра, коли моя підгрупа зв'язку ввійшла до міста. Отаборилися в передмісті в якійсь глибокій балці, де стояла якась італійська частина. Були обережними. Малими групами перебиралися в центр міста на заздалегідь підготовлені помешкання.

Ніхто нас не зупиняв, коли ми навіть підводами заїхали в центр міста. Я зупинився у помешканні по вул. Лібкнехта, 13, у художника Тараса Максименка. Його син Юрій ще зараз живий. Інші зупинилися на проспекті ім. Карла Маркса та у його провулках, недалеко від Дніпра. Місто було бомбардуванням знищене. В невеличкій камениці розмістився штаб Похідної Групи, а в дворі розташувалися вози з вантажем. Ми везли друкарські машинки, зброю, харчі, папір, літературу та інше майно Похідної Групи, в тому числі й ліки, якими опікувалася моя сестра Амалія.

Частина населення покинула місто. Нам було неважко розмістити своїх людей у цих залишених помешканнях. Ми вибирали кімнати в партерах і внизу, щоб забезпечитися від обстрілів. В цьому першому помешканні відбулася святкова нарада штабу Південної Похідної Групи з нагоди закінчення походу. Це було 3 вересня 1941 р. Тоді Зенон Матла офіційно перебрав провід над Південним Краєм (псевдо — Святослав Вовк).

Ще в Кракові, Сяноці й у Львові Провід дістав адреси людей, які весь час жили тут під большевиками і були вороже наставлені до совєтського режиму. Це були ті, хто за першої окупації Галичини активно співпрацював з націоналістичним підпіллям. Провід мав до них листи або псевда. Одними з таких людей були проф. А. Рябишенко і проф. Панас Олійниченко. Панас Олійниченко очолив Дніпропетровське обласне Державне Правління, а я став його заступником. Проф. А. Рябишенко був пізніше призначений міністром внутрішніх справ при Українській Національній Раді в Німеччині. Панас Олійниченко був арештований Ґестапом і перевезений до концтабору в Німеччині. Після звільнення американцями очолював Ліґу Українських Політв'язнів. Помер в Лондоні, Великобританія.

Дніпропетровськ був дуже зросійщеним. В розмові з людьми, з якими ми хотіли нав'язати елементарний контакт, нелегко було їм довести, що ми українці. Нашу мову вони вважали польською, нас уважали за перебраних німців, що погано навчилися розмовляти по-українському. Нам було прикро і смішно чути це. Ми їм пояснювали, що такими різними українцями зробив нас окупаційний режим: у нас польський, а в них — московський. Ми пізнавали нове для нас життя, різних людей. В розмовах ми наголошували, які то нові «визволителі» і з яким «новим порядком» до них прийшли, кого ми представляємо і чого хочемо. Ми бажали все оглянути в місті: університет, гірничий інститут, мости на Дніпрі, стацію, вулиці, пам'ятники.

Заходили до помешкань, в яких жили робітники та інтеліґенція, шукаючи причин і нагоди для розмови. Це нам було потрібне для дальшої праці. Довелося уточнювати, що ми не проти росіян чи

російського народу, а проти російсько-большевицької імперії, проти комуністів і їх режиму.

Оглянули також тюрму, де недавно господарями були енкаведисти, будинок Обкому партії, з якого кілька днів тому втік Брєжнєв, і в якому ми офіційно думали розмістити нове Обласне Державне Правління. В тюрмі, яку я оглядав, кількома днями пізніше був сам ув'язнений, а з будинку Обкому, де розмістилося Державне Правління, мене 16 вересня 1941 р. «Айнзацкомандо-6» арештувало. Але про це дещо пізніше.

Треба було, не гаючи часу, розгортати роботу, поки що конспіративно, з урахуванням того, що поруч німецька військова влада, що Дніпропетровськ ще прифронтове місто, в якому діяли суворі накази німців, що багато чого було заборонено під загрозою розстрілу.

При допомозі місцевих мешканців удалося примістити наших людей на лівому березі Дніпра. Переходити Дніпро поки що було заборонено. Ми налагодили свої перехідні пункти. Провід мав дуже великі труднощі, і треба було добре подумати, як підтримувати зв'язок з Головним Проводом ОУН та нашими підгрупами в терені. І в місті не могли ми себе повністю розконспірувати. Ми свідомі були того, і навіть знали, що за нами стежить большевицьке підпілля, яке скрізь мало своїх аґентів: і в Міській раді, і в поліції, і в різних міських службах.

Ми згодом розселилися по різних помешканнях і вулицях. Мешканці міста нам активно в цьому допомагали. Ті, що захопилися ідеями націоналізму, стали з нами співпрацювати. Довелося організувати свою харчівню і різними способами діставати продукти. Мені в цьому допомагала молода студентка, чи, можливо, була вона навіть молодим інженером, чорнява Катря, яку ми кликали «інженер Катря». Я особисто в цій справі підтримував тісний контакт з деякими місцевими людьми з Міської управи, з головою Міської управи, цікавився її особовим складом. Мусів себе розконспірувати в розмові з головою Міської управи Соколовим, розповісти йому про своє завдання як представника Державного Правління. Однак я йому не вірив. Крім того, його російська мова мене пригнічувала і викликала до нього недовіру. Я був переконаний, що він зайняв цю посаду з доручення большевицького підпілля, і тому так ревно виявляє прихильність до німецької адміністрації. В цьому я переконався, коли мене через кілька тижнів в моєму кабінеті в будинку Державного Правліня арештувало «Айнзацкомандо-6». Виходить, що воно одержало від когось точну інформацію, де я вдень працюю. Без сумніву, що цим інформатором був голова міста Соколов, що так зацікавлено розмовляв зі мною у своєму кабінеті, коли я заходив з пропозицією взяти активну участь у святковому зібранні, на якому мав повідомити визначніших людей міста про відновлення Української Державности у Львові 30 червня 1941 р.

Всі справи, які ми починали, були пов'язані з великими труднощами. Це стосувалося й організації Міської управи, і відновлення праці середніх і вищих навчальних закладів, шкіл, Гірничого інституту тощо. І німці перешкоджали, і дуже жваву діяльність розгорнули большевики та їх аґенти, які залишилися в Дніпропетровську. Большевицькі аґенти

в першу чергу звернули увагу на нас. Тому наша Служба Безпеки мала працю. За короткий час їй вдалося розкрити большевицьких аґентів. Серед людей з нашої Служби Безпеки найбільше зробив для нас Микола Мушак, якого я добре пам'ятаю ще з Сянока. Нині він вже не живе.

Зенон Матла у своїх спогадах про Південну Похідну Групу згадував про мене вікритим текстом, бо був переконаний, що я загинув у німецькому концтаборі. Він пише:

«В. Реґей на окремому святковому зібранні Міської управи та визначних людей Дніпропетровська подав до відома про відновлення Української Державности у Львові, яке відбулося 30.6.1941 року. Ця подія викликала в усіх присутніх великий ентузіязм. Частина учасників цих святкових зборів була поінформована про те, що це відбувається проти волі німців, та що кожної хвилини треба сподіватися реакції з їхньої сторони».

Ми намагалися інформувати людей про справжні наміри німців. Особисто я добре знав психологію німців, бо вчився з ними в одній гімназії, студіював германістику на Варшавському університеті, працював в 1939-41 рр. в Сяніцькому «Крайсгавптманшафті» в одній канцелярії з т. зв. райхсдойчерами, бачив на власні очі їхню нахабну поведінку і відношення до українців. Ми легко переконували місцевих українців і намагалися знайти між ними людей, які стали б разом з нами до боротьби проти німців і увійшли б в Організацію Українських Націоналістів. Робили це обережно, щоб не проникли в Організацію большевицькі аґенти.

Сьогодні вже 1994 рік. Мені пишуть з Дніпропетровська два студенти університету — Дмитро Куделя і Павло Хобот, що зайнялися дослідженням діяльности ОУН на Дніпропетровщині в роки Другої світової війни. Їм вдалося встановити близько 400 імен підпільників, імена аґентів-провокаторів і відшукати конспіративні квартири тодішнього підпілля ОУН.

Своїми споминами я ледве чи зможу заповнити батаго білих плям у дослідженні перших днів діяльности ОУН і Похідної Групи на Дніпропетровщині. Пам'ять не може вже відтворити багато з того, що більше як півстоліття тому я бачив і пережив.

Важливим є те, що тоді Південна Похідна Група ОУН числом більше тисячі осіб добилася до своїх місць призначення. До Південної Групи входили чоловіки і жінки, галичани й придніпрянці, волиняни і закарпатці, і такі, що перший раз побачили свою Україну, бо народилися за її межами. Між нами були такі, що добре знали підсовєтську дійсність.

Коли в 1942 р. я повернувся з німецької тюрми і поцікавився долею друзів з Похідної Групи, в тому числі долею свого односельчанина Івана Бузька, який мав призначення до Криму. Невеселі вістки дійшли до нас. Наших людей переслідували не тільки німці, але й таки свої, політичні противники, які допомагали німцям. Колись довідаємося, з чиєї підказки арештували німці наших людей. Може, тут і криється розгадка того, чому мій односельчанин, як і багато інших, не дійшов до Криму.

Після прибуття до Дніпропетровська ми взялися до праці. Почалися підпільні вишколи. За працею спливав час, що й не зауважили, як минуло два тижні. Я особисто віддавав багато часу організації роботи канцелярії Обласного Державного Правління. Використовував набутий досвід за час дволітньої праці в німецькому Крайсгавптманшафті в Сяноці.

В кінці, як ми й сподівалися, Ґестапо вирішило ліквідувати нас. Про підготовку до цього Провід мав відомості давніше. Та все ж таки «Айнзацкомандо-6» вдалося арештувати частину наших людей, не без допомоги дніпропетровчан, замаскованих енкаведистів, що пішли на співпрацю з німцями. Перший арешт відбувся 16 вересня 1941 р. Разом зі мною заарештовано кілька чоловіків і дівчат, разом біля двадцяти осіб. Серед арештованих побачив я в коридорі будинку Ґестапа свою сестру Амалію, Таню Патроник, друкарку-машиністку штабу Групи, і навіть Зенона Матлу, що мене дуже здивувало. Спочатку думав, що це мабуть облава з метою впіймати разом з усіма того, кого їм було потрібно обов'язково арештувати. Так і вийшло.

Обершарфюрер Шварц, який допитував мене наступного дня, здогадався, а я цього не приховував, що найстаршим серед спійманих буде Реґей. Він вирішив мене одного як Обласного Провідника ОУН затримати, а решті, як моїм підлеглим, виїхати негайно з Дніпропетровська в Галичину і зголоситися там до місцевого Ґестапа.

Зразу ми всі перебували в будинку Ґестапа. Всіх переслуховував старшина СС — високий бльондин з перекладачем, який говорив московською мовою. Питали, звідкіля і чого приїхали в Дніпропетровськ, що тут робимо. Більшість заявляла, що приїхали шукати своїх рідних, яких большевики вивезли в ці терени. Тільки я сказав, хто я, щоб відвернути увагу Ґестапа від інших, зокрема від Крайового Провідника Зенона Матли. Після переслухання мене сепаровано й оголошено почесним в'язнем. Наступного дня відвезли мене до збірного пункту для арештованих провідників ОУН у Кривому Розі. Там я зустрівся ще з іншими провідниками, в тому числі з Петром Ріжком, якого арештували в Кривому Розі. Через тиждень мене відправили етапом у супроводі армійського офіцера, що їхав у відпустку, до тюрми в Києві, на вул. Володимирській, 33.

Не зумів я тоді розгадати задумів Ґестапа, нічого не підозрював, бо зі мною і в Кривому Розі, і в Києві дуже чемно поводилися, дійсно як з почесним в'язнем, що стояв у проводі Обласного Державного Правління й ОУН. Коли б здогадався, що мене везуть до Львова, щоб там, як і інших з Державного Правління, відправити в Освєнцім, я би скористався прихильним відношенням фронтового офіцера і по дорозі ще в Києві чи Вінниці, де зупинялися на ночівлю, непомітно втік би. Офіцер не знав, кого він везе чи конвоює. В цьому переконався я у Львові, коли йому черговий Ґестапа порекомендував відпровадити мене на нічліг в тюрму на Лонцького. Він зніяковів, почервонів від сорому, що людину, з якою провів приємно два дні в дорозі (сам також учитель-ґерманіст), чомусь має передати тюремному вахтерові. Така, мабуть, доля моя — що мав залишитися живим і не зразу потрапив у зуби Ґестапа.

Після мого арешту в Дніпропетровському Державному Правлінні та в підпіллі ОУН почався період напруженої праці. Німці явно показали свої наміри щодо України. Почалася відверта боротьба німців та українського революційного підпілля.

Провід Організації, звичайно, мусів вийти з міста на околиці. Арешти було проведено на цілому терені дії Південної Групи. Одних саджали до в'язниці, інших відсилали на захід, до Галичини чи Волині. Цього відразу я не розумів. Без сумнівів, що Провід мусів ухвалити рішення про реорганізацію Південної Групи і застосувати іншу тактику в новій ситуації, щоб без великих втрат вести боротьбу з новим окупантом. В першу чергу Провід мусів поперекидати людей, які не потрапили до тюрем, в інші місця Південного Краю, а декого відправити й до Галичини. Серед них опинилася моя сестра Амалія, яка мені через рік допомогла втекти з етапу в Перемишлі, коли було видно, що мені призначено бути в Освенцімі.

Багато більше зрозумів я ситуацію, що склалася, коли зустрівся в тюрмі на Лонцького з такими, як я. Вони мені розповіли про те, про що я сам не міг довідатися. Арешти проходили по всій Україні. Ґестапо вкидало до в'язниць не тільки людей, що приїхали з Галичини, але й місцевих. Аґенти НКВД робили німцям величезну прислугу. Вони називали українських націоналістів енкаведистами, большевиками і в такий підступний спосіб німецькими руками розправлялися з українським націоналізмом та українськими патріотами. Німці не завдавали собі клопоту, щоб прослідкувати за справами, і тисячі людей гинули або їхали до концтаборів чи на каторжну працю до Німеччини. Так було в Дніпропетровську, Кривому Розі, Кіровограді, Криму, на Херсонщині й Миколаївщині, в інших областях України.

Заступником Матли став Семчишин-Річка. Після впорядкування справ на Дніпропетровщині, Запоріжжі та Миколаївській області З. Матла подався на Захід, а Річка в Одеську область, в бік Молдавії. Мені на слідстві в 1951 р. слідчий Львівського МҐБ, коли мене через десять років знову привезли на Лонцького (12 квітня 1951 р. мене арештували), розповів, як СМЕРШу вдалося по дорозі до Румунії арештувати Річку-Семчишина, який на допитах про себе і свою діяльність усе детально розповів і віддав їм до рук архів Похідної Групи та Крайового Проводу Півдня України. Не знаю, чи той слідчий хвалився, а чи дійсно все це правда. Деякі факти, про які мені говорив слідчий-полковник, могли бути відомі тільки вищим провідникам Південної Групи або взяті з архівів Південної Групи. Василь Кук теж цікавиться подальшою долею Річки і запитував, чи мені відомо щось про діяльність Річки на Півдні. Зенон Матла у своїй книжці про Південну Групу, виданій 1952 р., вважає, що Річка ще живий і діє в Україні, тому його прізвище чи псевдо позначає в книжці літерою «Р». Не живе уже З. Матла, і не можу я йому сказати, що я живий, а не загинув у німецькому таборі, і що я не був німцями двічі арештований, як про це пише Л. Шанковський у книжці «Похідні групи ОУН» (Мюнхен, 1958, стор. 33). Він мене також похоронив у німецькому концтаборі.

В липні 1941 р. мені було 26 років. Я був молодий, загартований, і тому переніс всі страхіття в млині смерти на Лонцького, пережив численнні розстріли вірних і близьких мені друзів, в тому числі молодого Левка Спарівського — шваґра Степана Бандери, та інших друзів, що в одній камері хворіли тифом. Зумів я вирватися з пазурів Ґестапо, втекти з тюремної лікарні в Перемишлі з допомогою патріоток-медсестер та моєї сестри. Вона через рік спільно з моїм колишнім провідником з Варшавської групи ОУН Любомиром Пеленським при підтримці Перемиського Українського Комітету, організувала втечу з етапу.

Не знав я тоді і не повірив би нікому, що через десять років після закінчення війни знову потраплю в лапи ворога, цього разу в КҐБ, і знову в тюрму на Лонцького, що після довгого слідства й суду, без свідків і прокурора, дістану 25 років совєтських лаґерів і 5 років позбавлення прав.

Моя дорога від Сяну до Дніпра закінчилася на Лонцького. Чудом я вижив, щоб розповісти, як ми боролися за незалежність своєї Батьківщини, за її державність і свободу.

м. Калуш, березень 1994 р.

■

З великим смутком і болем повідомляємо членів, симпатиків, прихильників, і юнацтво ОУН та українську громадськість, що в пополудневих годинах в п'ятницю 11 серпня 1995 року, в шпиталі Волзґрейв у Ковентрі, на 69 році життя відійшла у вічність

сл. п. Фаня Тисячна-Чайка

дружина і вірна подруга життя громадсько-політичного діяча п. Антона Тисячного, яка від самого початку українського організованого життя у Великій Британії завжди і в усьому підтримувала свого чоловіка в його громадсько-політичній праці, а також сама брала активну участь в українському організованому житті, працюючи зокрема в Головній Управі ОУЖ у В. Б.

Сл. п. Фаня Тисячна-Чайка народилася в м. Дебальцеве Донецької области у свідомій українській християнській родині Степчуків. Її мати (з дому Сидоровська) народилася на Вінниччині. Важка піврічна хвороба, незважаючи на всі старання лікарів, забрала від нас цю дуже шляхетну жінку-патріотку. Похорон відбувся у четвер 17 серпня з Української Католицької Церкви св. Володимира Великого в Ковентрі. Чин поховання довершив о. протоієрей Григорій Гусак у співасисті о. митр. Миколи Матичака.

Чоловікові Покійної, Д ітям, Внукам, ближчим і дальшим Співдрузям висловлюємо найглибші співчуття.

Хай вічною буде наша пам'ять про Покійну!

ТП ОУН у ВБ

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:
Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040.

КАНАДА:
The League of Ukrainians in Canada
140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3

АРҐЕНТИНА:
W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 – BS AIRES.

НІМЕЧЧИНА:
"Schlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.

БЕЛЬГІЯ:
Mr. O. Kowal
72 Blvd. Charlemagne,
1040 BRUXELLES.

ФРАНЦІЯ:
Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain,
75261 PARIS Cedex 06.

УКРАЇНА:
Представництво УІС в Києві
Київ 53, вул. Смірнова-Ласточкіна 18/3.
Тел./факс: (044) 212-17-60

Офіційним представником «Визвольного Шляху»
в Чехії і Словаччині є *п. ред. Микола Шатилов.*

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ СІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ. СЛУЖИТЬ ІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І РОЗБУДОВІ ТА ОБОРОНІ ЙОГО ДЕРЖАВНОГО ЖИТТЯ!
СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.